

Кніга

Горад герояў

якая ўтрымлівае

звесткі пра горад Горадню ад пачатку яго заснавання, звесткі пра сыноў Ізраіля ад пачатку іх пасялення ў ім, і помнікі душам вялікіх {людзей народа} Ізраіля, славурых людзей, якія пражывалі ў ім у кожным пакаленьні.

складзеная

Шыманам-Эліэзарам с{ынам} н{ашага вялікага} н{астаўніка}
і р{авіна} р{абі} Екуціэля Фрыдэнштайна.

Вільня

выдавецтва р. Егуды-Лейба сына заканадаўцы на{стаўніка нашага},
р{авіна} Эліэзара Ліпмана, к{рэпасьці} С{іёна}, в{елічы} І{зраіля}
год 640 п{аводле} с{карочанага} л{іку}¹

¹ 09.1879 - 09.1880

Да чытача

Калі я пабачыў, як вялікія і таксама суцэльныя з “мірных і верных {сыноў} Ізраіля”² прачнуліся ў нашы дні, каб усталяваць помнікі душам нашых продкаў, славурых людзей, што зьзялі нібыта каменны кароны ў гарадах абшчын Ізраіля, прачнуўся і я таксама дзеля абшчыны горада Горадні, (майго роднага) “горада і маці ў Ізраілі”³, першага горада ў Літве, дзе загучаў голас Торы //не знойдзена ўздак пра вялікіх людзей народа Ізраіля ў Літве раней за гаона, н{астаўніка нашага і} в{учыцеля}, р{абі} Н{атана} Шапіра⁴ з Горадні, і толькі ў яго дні загучаў голас Торы таксама і ў Брэсьце (“Сэ{дэр} ад{орот}”⁵, ст. 94)//, горада суцэльнай прыгажосьці⁶, Гары П-на⁷ //так назваў Горадню гаон р. Ар’е-Лейб Эпштэйн з Кёнігсбергу ў с{ваёй} кнізе “Пардэс”//.

І гэта тое, што дасягнула мая рука прапанаваць майму роднаму гораду: яго летапіс з часоў заснаваньня; летапіс нашых продкаў з таго моманту, як яны пасяліліся ў ім; і ПОМНІКІ душам вялікіх {людзей} нашага горада, нашых сьветачаў і нашых настаўнікаў, якія пакрывалі яго сваёй славай у кожным пакаленьні, бо з ПАМЯЦІ⁸ выйдзе Тора, акрамя таго, што ў іх ёсьць вартасьць для жывых і памерлых. І чытач пабачыць, што я не перабольшваю, бо тут сапраўды былі шматлікія героі з шэрагу герояў {народа} Ізраіля, якія здабылі сабе вечную славу ў вайне Торы.

І вось я адпачатку папярэджваю чытача, што самі зьвесткі я напісаў максімальна каратка, бо крыніцы, адкуль яны ўзятыя - нешматлікія /ст. 4/ і сухія //невялікай дапамогай мне былі ў прыватнасьці: “Статистическое описание Гродненской губернии” Бобровского, Памятн. кн. Гроднен. губ. за 1866 г., і некаторыя копіі старажытных архіўных рукапісаў з нашага гораду//, так што пра вялікіх {людзей} нашага горада, акрамя вялікіх равінаў, што сядзелі тут на равінскім стальцэ, я прывёў толькі тых, чыя надмагільлі я знайшоў на могілках нашага гораду. Таксама я не змог прывесцьці ў кнізе ўсіх багабязных людзей, малых і вялікіх, што знаходзіліся ў нашым горадзе каратка альбо доўга, хаця кожны разумны зразумее.

Мір майму роднаму гораду і ўсім дарагім чытачам!

Аўтар

² 2 кн. Шмуэля 20:19

³ 2 кн. Шмуэля 20:19, гэтая фраза стала агульнай назвай для вялікіх і важных гарадоў, дзе пражывае шмат габрэяў, і якія граюць важную ролю ў габрэйскім жыцьці

⁴ Рабі Натан (Ашкеназі) бэн Шымшон Шапіра, прыблізна 1490-1577.

⁵ “Сэдэр адДорот” (Парадак пакаленьняў), кніга біяграфій выбітных людзей ад Адама да сучаснікаў яе аўтара - рава Ехіэля бен Шломо Гальперына з Мінска. Выдадзена ў 1769 г.

⁶ Эйха 2:15

⁷ у арыгінале іўрыцкае напісаньне слова “Горадня” разьбілі на два словы, што атрымалася “Гара П-на”

⁸ Гульня словаў: помнік - Сіён (што на іўрыце пішыцца адным словам). З намёкам на знакамітую фразу з Ешаягу 2:3: “Бо з Сіёну выйдзе Тора, і слова Б-скае з Ерусаліму”. Дзеля захаваньня аналогіі я замяніў “Сіёны” на “Памяць”.

Уступнае слова⁹

Узорныя людзі, якія сваім рашэньнем дасягнуць чысьціні розуму і таксама талентам сваіх учынкаў і вялікай колькасцю добра і дабрачыннасці ажыўляюць дух сыноў свайго народу, паказваюць ім стыль мудрасці і накірунак мыслення іх розуму, вядуць іх сьцежкамі справядлівасці і на шляхах прамых трымаюць іх, гэтакія людзі будуць жыць вечна і не спазнаюць сьмерць. Колькі існуюць нябёсы, столькі будзе трываць слава іх імёнаў, і іх памяць не сатрэцца¹⁰ пакуль існуе месяц¹¹. Пакаленьне за пакаленьнем будуць перадаваць словы іх Торы і іх мудрасці, і ад таты дзецям будуць перадавацца думкі іх разумных сэрцаў, і гэтыя іх словы будуць ажыўляць іх высахлая косткі кожны дзень, кожны час і кожную гадзіну, і будуць выклікаць да размовы іх вусны з магілы. Бо ўсе гэтыя рэчы распавядалі нашы м{удрацы}, с{лава} і{x памяці}, у словах кароткіх і пераканаўчых, як уласціва сьвятым рэчам, бо ці не ёсьць яны такімі? “Праведнікі ПАСЬЛЯ СЬМЕРЦІ называюцца ЖЫВЫМІ” (Брахот ст. 18). “Усе мудрацы Торы, чые словы вучэння кажуць у гэ{тым} сьв{еце}, іх вусны выклікаюцца да размовы ў магіле” (Евамот ст. 97). “Не робяць “душы”¹² праведнікам, бо іх словы ёсьць іх памяцьцю” (Ерусалімскі талмуд, Шкалім ст. 6). І іншыя падобныя выказваньні. І вось, паводле гэтых словаў, мы здзівімся нашым вачам, калі ўбачым, што ўсе суцэльныя¹³ з “мірных і верных {сыноў} Ізраіля” ад першых пакаленьняў да дзён гэтага апошняга пакаленьня зрабілі сабе пастанаўленьнем і законам усталёўваць надмагільлі на магілах імянітых людзей, знаўцаў Торы, якія здабылі сабе вечнае імя ў сваіх шаноўных кнігах, у якіх пакінулі пасля сябе блаславеньне, і ва ўчынках сваёй дабрачыннасці, якія яны рабілі сярод свайго народу. Ці іх СЛОВЫ і ўЧЫНКІ не ёсьць вечнай памяцьцю іх імёнам і славе? І што дадуць і дададуць ім камні цішыні, і помнікі, і надмагільлі дзеля ўспаміну іх імёнаў? І таксама кнігі біяграфій мудрацоў Ізраіля сапраўды залішнія, пасколькі нават і без гэтых кніг тых мудрацоў з блаславеньнем узгадваюць вусны прамадушных, і іх памяць будзе існаваць вечна. Ці не падобныя гэтыя кнігі /ст. 6/ на “ДУШЫ”, НАДМАГІЛЬЛІ і ПОМНІКІ на магілах ПРАВЕДНІКАЎ? І ці маюць яны недахоп у гэтым? Аднак перад тым, як мы дадзем тлумачэньне на гэтае пытаньне, спачатку дадзем разгадку слову “ДУШЫ”, якое вучылі мудрацы мовай Мішны. Бо акрамя выказваньня: “не ставяць ДУШЫ праведнікам”, што мы ўзгадвалі тут, назва “ДУША” узгадваецца адносна магілы нябожчыка таксама ў мішне Шкалім (канец гл. 2): “калі нябожчык дазволіў, будуюць яму “ДУШУ” на яго магіле”, і ў трактаце Эйрувін (п. гл. 5): “масты і ДУШЫ”, і там жа: “ДУША, на якой маецца жытло”, і тлумачыць РаШ”¹⁴: “{жытло - } гэта БУДЫНАК на магіле”, і звычайна яны рабіліся, дзеля пражываньня вартаўніка магілы. І вось гаон, цудоўны дасьледчык, п{ершы} ў С{іёне}, Рапапорт¹⁵, б{ласлаўна} п{амяць} п{раведніка}, напісаў (ў сваім каштоўным водгуке на кн. “Галь Эд”, Прага 5617¹⁶г.) наступныя словы: “і нам зразумела, што гэтая назва для дома магілы - “ДУША”, гэта рэшткі сьвятой мовы, якой размаўлялі ў часы прарокаў, і так яно захавалася ў гэтай форме без зьмены на

⁹ Дасл. “уваход у горад” (Судзі 1:24)

¹⁰ Эстэр 9:28

¹¹ Тэлім 72:7

¹² У сэнсье: помнікі

¹³ Цалкам безаганьня

¹⁴ Скарачэньне імя рабі Шломо Іцхакі, вялікага знаўцы і каментатара Вуснай і Пісьмовай Торы, які жыў у Францыі і Нямецчыне 1040-1105 гг.

¹⁵ Рабі Шлома-Йегуда Козн Рапапорт (1790-1867)

¹⁶ Зборнік тэкстаў 170 надмагільляў са старых габрэйскіх могілкаў Прагі (1856-57 г.)

арамейскі, альбо грэцкі, альбо іншы {аналаг}, і гэта бачна ўжо з таго, што ані ў Ерусалімскім, ані ў Вавілонскім талмудзе не задаецца ўласцівае ім пытаньне: што значыць “душа” ці “душы”. Атрымліваецца, яно было вядома ім з пакаленьня ў пакаленьне, і гэтае веданьне ніколі не перарывалася”. І хаця не цяжка зразумець тлумачэньне, што назва гэтая паходзіць ад “душы нябожчыка” альбо ад месца яго {вечнага} адпачынку, як у фразе “спыніўся і адпачываў”¹⁷ і праз стыль мовы Пісаньня: “СПАЧЫВАЕ на сваім ложы”¹⁸ (глядзі працу “Душы праведнікаў”¹⁹ ст. 96), і як мы разумеем, два гэтых значэньня аб’ядноўваюцца ў гэтай назве, бо назва “душа” ў значэньні нябожчыка прыводзіцца ў Пісаньні: “нечысты ад нябожчыка” (Ва-йікра 22:4), разам з тым распаўсюд гэтай назвы на адпачынак знаходзім таксама тут (Йешаягу 19:9): “усе, хто працуюць на запрудах, будуць засмучаныя і г.д.”, і як тлумачыць РаШ”І, б{лаславенай} п{амяці}: засмучаныя²⁰ - сажалкі спакою, аналагічна фразе “спыніўся і адпачываў”, назва вадаёмаў нерухомых, што стаяць на адным месцы (“Stillstehende Teiche”); аднак гэткае тлумачэньне трохі незразумелае, бо адсутнічае непасрэдная адсылка да гэтай назвы, бо там не ўзгадваецца ані сам нябожчык, ані сам спакой, а толькі месца нябожчыка альбо спакою, і тады трэба было назваць яго “ПРЫТУЛАК ДУШЫ”, падобна таму як мы бачым з барайты²¹ /ст. 7/ Эйрувін, што там сядзеў вартаўнік магілы - і насамрэч часьцей за ўсё талмудзісты скарачаюць (ці часам наадварот дадаюць) слова “БЭЙТ”²², як напрыклад: БЭЙТ Гуврын і Гуврын²³, БЭЙТ Харон і Харон²⁴, БЭЙТ Німрын і Німрын²⁵, і яшчэ шмат падобных - аднак, які толк нам ад таго, ці маецца ў Пісаньні менавіта поўнае напісаньне “ПРЫТУЛАК ДУШЫ” ў якасьці наўвы будынка побач з магілай, і тое самае ў словах прарока (Йешаягу 3:20) у месцы дзе пералічваюцца і ўзгадваюцца па асобку розныя жаночыя ўпрыгожваньні, якія Б-г забярэць, і сярод іх: “БАТЭЙ гаНЭФЭШ”²⁶ і гаЛАХАШЫМ²⁷”, і тлумачыць РаШ”І: “батэй ганэфэш” - вешаліся насупраць сэрца і г.д., аднак не атрымалася знайсці ніводнага месца, дзе “нэфэш” указвала б на месца сэрца і г.д. Гезэніюс²⁸ у сваіх “Каранях і тлумачэньнях” перакладае “батэй ганэфэш” як сасуды з араматным алеям і г.д. І кожны знаўца ТаНаХа²⁹ ведае, што “бэйт” гэта не сасуд нават у пераносным сэнсьсе, а “нэфэш” гэта не водар альбо арамат і г.д. Аднак больш тлумачэньняў мы атрымалі (ад негабрэйскіх мудрацоў) да слова “ЛАХАШЫМ”, якое перакладаюць як амулеты, бо назва “ЛАХАШ” у Пісаньні выкарыстоўваецца толькі ў дачыненні да тых аб’ектаў, дзе маецца ШЭПТ і асаблівыя здольнасьці рабіць нейкія рэчы, і пра гэта раней казаў Аўрагам Ібн Эзра³⁰, б{лаславенай} п{амяці}. І пасля таго, як мы добра высветлілі значэньне слова “ЛАХАШЫМ”, нам прасьцей зразумець паводле аналогіі таксама і значэньне “БАТЭЙ гаНЭФЭШ” блізкае да назвы “ЛАХАШЫМ”, бо і яны разглядаліся як крыніца асаблівых здольнасьцей дзеля абароны цела, і з іх таксама рабілі ўПРЫГОЖВАНЬНІ, і часам малявалі на пласьціне з золату альбо іншага металу выяву таго будынку, што стаяў на

¹⁷ Шмот 31:17

¹⁸ Йешаягу 57:2

¹⁹ “Нэфашот цадзікім” - зборнік тэкстаў эпітафій з габрэйскіх могілкаў Вормса, 1855 г. Аўтар: Ludwig Lewysohn

²⁰ “Засмучаныя” у арыгінале напісаныя як “сажалкі цішыні”

²¹ Барайта - дасл. “зьнешняе”, збор вусных цытат мудрацоў Торы, якія не ўвайшлі ў асноўны тэкст Мішны

²² Прытулак, дом, ёмішча, сасуд

²³ Назва мясцовасьці, даслоўна: дом волатаў.

²⁴ Назва мясцовасьці, даслоўна: дом Харона (Харон - ханаанскае імя ў гонар егіпецкага бога Гора)

²⁵ Назва мясцовасьці, даслоўна: прытулак тыгрыцы

²⁶ У перакладзе: “нагрудныя падвескі/кулоны”, альбо таксама можна перакласьці як вышэй: прытулак душы

²⁷ У перакладзе: “завушніцы”

²⁸ Ўільгельм Гезэніюс (1786 - 1842) - нямецкі тэолаг, дасьледчык іўрыта і іншых семцкіх моваў

²⁹ Скарачэньне ад поўнага кмплексу пісьмовай Торы, што складаецца з Торы (Пяцікніжжа) - Нэвіім (Прарокаў) - Ктувім (Пісаньняў)

³⁰ Аўрагам Ібн Эзра (1089 - 1164) - мудрэц Торы з Гішпаніі

МАГІЛЕ іх блізкіх альбо нейкага выбітнага чалавека, і насілі гэтую выяву таксама ў якасці ўпрыгожвання, і такі БУДЫНАК як і яго выява называўся “БЭЙТ гаНЭФЭШ” / “ПРЫТУЛАК ДУШЫ” з узгаданым вышэй значэннем. І невялічкае падабенства да гэтага знаходзім у тым, што жанчыны {народа} Ізраіля пасля разбурэння Другога Храма насілі маленькую выяву горада Ерусаліма выгравіраваную на золаце, і гэта ўзгадваецца ў Мішне (трактат Шабат), і р. Аківа³¹, пра чью любоў і прагу да гэтага сьвятога горада мы ведаем, зрабіў падобнае ўпрыгожванне для сваёй жонкі (у тым жа трактаце Ерусалімскага і Вавілонскага талмудаў). І гэта тое, што мы казалі, што /ст. 8/ “ДУШЫ”, якія прыводзяцца з мовы Мішны і Барайты з сэнсам “БУДЫНАК на МАГІЛЕ”, гэта рэшткі сьвятой мовы з часоў прарокаў.

Дасюль былі словы гаона, п{ершага} ў С{іёне}, Рапапорта, б{лаславіна} п{амяць} п{раведніка}.

І вось каб давесці і пастанавіць са словаў надзейных сьведкаў слушнасьць версіі гэтага гаона і дасьледчыка адносна “ПРЫТУЛКАЎ ДУШЫ”, што гэта БУДЫНкі на магілах нябожчыкаў, зробім тут невялічкае дасьледванне, а менавіта: усе знаўцы гісторыі чалавецтва мінулых пакаленьняў ведаюць, што ўладары з дынастыі фараонаў і таксама ўладары, што панавалі ў Егіпце пасля іх, рабілі сабе высокія і вялікія будынкi ў якасці месца пахавання вядомага агульна пад назвай “піраміды”. І на гэтыя будынкi яны марнавалі бясконца велізарную колькасць грошай і парабашчалі вялікую колькасць людзей гэтай жорсткай працай, бо ў вачах гэтых уладароў іх уласная сьмерць выглядала больш прыемна, калі яны пры сваім жыцці ведалі, што пасля сьмерці яны будуць пахаваныя ў настолькі раскошна пабудаваных грабніцах. І гэта тэма старажытная, агульна вядомая і знаёмая, і не будзем доўга спыняцца на ёй. І аналагічна тым егіпецкім уладарам рабілі потым таксама і ўсе ўладары ўсходніх краін, шматлікія з тых ГРАБНІЦ дагэтуль зьяюць веліччу сваёй моцы і магутнасцю сваёй сілы. Таксама і нашы сьвятыя продкі імкнуліся вырабіць сабе магілы і пабудавачь на гэтых магілах БУДЫНкі, каб спачываць там з мірам на ложках сваіх, пакуль не прыйдзе дзень паўстаць дзеля сваёй долі напрыканцы часоў. І пагэтану зьвяртаўся наш бацька Аўрагам, м{ір} я{му}, да мясцовых жыхароў і асабіста прасіў Эфрона сына Цохара прадаць яму за паўнаважнае срэбра сваю пячору Махпела³² дзеля сямейнага пахавання. І нашы м{удрацы}, с{лава} і{х памяці}, распавядаюць нам у трактаце Эрувін (ст. 53а) тлумачэнне назвы “Падвойная пячора”: ПАМЯШКАНЬНЕ і ДРУГІ ПАВЕРХ над ім. І ад назвы ДОМА (ПРЫТУЛКУ ДУШЫ), што потым будавалі на магіле нябожчыка, стала і сама МАГІЛА называцца ДОМАМ, як напісана ў кнізе Ёва (30:23): “бо я ведаю, Ты зьвернеш мяне да сьмерці, і ДОМ³³ чакае ўсё жывое”, і ў кнізе Когэлэт (12:5): “бо сыходзіць чалавек у свой ДОМ вечнасьці”, і так тлумачыцца напісанае ў 1-й кн. Шмуэля (25:1): /ст. 9/ “і пахавалі яго ў ДОМЕ яго ў Раме”. Маецца на ўвазе: яго пахавалі ў яго ГРАБНІЦЫ, якую ён падрыхтаваў сабе ў Раме. І так сама: “і быў ён пахаваны ў ДОМЕ сваім у пустыні” (1кн. Царэй 2:34). І так сама: “усе цары народаў спачываюць з пашанай, кожны ў сваім ДОМЕ” (Йешайя 14:18), маецца на ўвазе: у сваёй ГРАБНІЦЫ. І асьведчыць аб гэтым працяг (Йешайя 14:19): “а ты быў выкінуты з тваёй ГРАБНІЦЫ”. І так сама: “горад ДАМОЎ МАГІЛ маіх продкаў” (Нэхемья 2:5). І так

³¹ Рабі Аківа бэн Ёсаф (пач. I ст. н.э. - 135 г. н.э.) - адзін з найвялікшых мудрацоў Торы эпохі Мішны (кадыфікацыі і першага пісьмовага фіксавання Вуснай Торы). Знакаміт каментатар Торы, сьведка разбурэння II Храма ў Ерусаліме. Актыўна падтрымліваў паўстанне Бар Кохбы супраць Рымскай Імперыі. Пасля падаўлення паўстання быў схоплены і публічна пакараны лютай пакутніцкай сьмерцю на арэне Кейсарыі.

³² Дасл. “Падвойная” пячора - пячора ў Хевроне, дзе былі пахаваныя продкі габрэйскага народу: Аўрагам, Іцхак і Якаў з сваімі жонкамі

³³ У сэнсе “магіла”

сама: “яшчэ не зараз - БУДУЎЦЕ ДАМЫ” (Йехэзкель 11:3), маецца на ўвазе: прароцтва, якое ён (Йехэзкель) паказвае нам, ажыцьцявіцца ў ДАЛЁКІЯ часы, а не прыйдзе ЗАРАЗ, і да таго моманту ёсьць у нас яшчэ шмат часу, каб БУДАВАЦЬ ГРАБНІЦЫ для сябе - і гэта сказана ў якасьці зьдзеку, як і астатнія прытчы, якія былі сказаныя, калі людзі ахладзелі да Зямлі Ізраіля, і якімі папракае іх гэты прарок.

У выніку высьвятляецца, што ДУШЫ на магілах памерлых, што ўзгадваць нашы м{удрацы}, с{лава} і{х памяці}, гэта і ёсьць тыя ПРЫТУЛКІ ДУШЫ, што будавалі нашы продкі ў першых пакаленьнях на магілах сваіх памерлых дзеля захаваньня памяці пра іх. Таксама з мовы Ерусалімскага {Талмуду, дзе сказана}: “не робяць душы”, мы чуем, што тыя ДУШЫ, гэта былі БУДЫНКІ, а не {надмагільныя} камяні, бо як вядома, толькі пра БУДЫНКІ выкарыстоўваецца дзеяслоў РАБІЦЬ, але не пра КАМЯНІ, як, напрыклад: “і ЗРАБІЎ ім ДАМЫ” (Шмот 1:21). І ў мове Мішны мудрацы вучылі добрае тлумачэньне: “калі нябожчык дазволіў, БУДУЮЦЬ яму душу на яго МАГІЛЕ” (Шкалім, канец 2й гл.). Бо тое, што напісана: “і ПАБУДУЮЦЬ яму ПОМНІК” (Йехэзкель 39:15), гэта выключэньне з правіла, і падобных прыкладаў шмат у кнізе Йехэзкеля. І паводле назвы тых “ПРУТЫЛКАЎ ДУШЫ” называюць таксама і могілкі “ДАМАМІ МАГІЛ” з старажытнасьці і да нашых дзён //шмат хто лічыць, што “дом магіл”³⁴ нашы м{удрацы}, с{лава} і{х памяці}, называюць таксама: “двор сьмерці”, як гэта сустракаецца ў тр. Брахот гл. 3 (ст. 18): “пайшоў (Шмуэль) за імі на двор сьмерці”, хаця кантэкст там паказвае, што “двор сьмерці” і “дом магіл” гэта розныя месцы, бо вядома, што Шмуэль быў коэнам³⁵, і як мог ён ісьці на могілкі³⁶? Насамрэч, ён пайшоў толькі на ДВОР перад могілкамі, і гэта менавіта ёсьць ДВОР СЬМЕРЦІ, а на сам ДОМ МАГІЛ ён не пайшоў. І надзейны доказ гэтаму ў тым, што нашы м{удрацы}, с{лава} і{х памяці}, кажуць у самім гэтым апавяданьні: “р. Хійя і р. Йонатан сабраліся і пайшлі ў ДОМ МАГІЛ”, а наконт Шмуэля яны зьмянілі свою лексіку і сказалі: “пайшоў за імі на ДВОР СЬМЕРЦІ”//. Хаця акрамя прытулкаў душы нашы продкі /ст. 10/ ў першых пакаленьнях ўсталёўвалі таксама і {надмагільныя} КАМЯНІ на магілах памерлых. І першым быў наш прабацька Якаў, які усталяваў {надмагільны} камень на магіле Рахэль як напісана (Бэ-рэйшыт 35:20): “і ўсталяваў Якаў КАМЕНЬ на яе магіле, і гэта магільны камень Рахэль да нашых дзён”. І мы знаходзім таксама адносна Аўшалом, які ўсталяваў сабе камень яшчэ пры жыцьці, як напісана (2 кн. Шмуэля 18:18): “і Аўшалом узяў і ўсталяваў сабе пры жыцьці сваім КАМЕНЬ, што ў даліне царскай, бо сказаў {сабе}: няма ў мяне сына, які НАГАДВАЎ бы пра маё імя”. І таксама знаходзім, што ўсталёўвалі ПОМНІКІ на магілах памерлых, як напісана (2 кн. Царэй 23:17): “і сказаў ён: што гэта за ПОМНІК, што я бачу і г.д.”

І вось на ПРЫТУЛКАХ ДУШЫ, і на НАДМАГІЛЬЛЯХ і ПОМНІКАХ не былі выбітыя імёны нябожчыкаў, і іх не выразалі жалезным альбо сьвінцовым стылусам. І на гэта зьвяртае ўвагу ўрываек Пісаньня сваёй мовай, калі кажа пра надмагільле Рахэль: “гэта магільны КАМЕНЬ Рахэль ДА НАШЫХ ДЗЁН”, маецца на ўвазе, што ня гледзячы на тое, што там не было выразанае імя Рахэлі, гэта ўсё роўна вядома ДА НАШЫХ ДЗЁН, і гэта ёсьць для нас вечным сьведчаньнем пра праведнасьць нашай маці Рахэль і дзеля памяці пра яе сьвятасьць, якая вечна жывець у сэрцах усіх сыноў Ізраіля. А пра камень Аўшалом напісана: “і назваў гэты КАМЕНЬ сваім імя (аднак яго імя не было выраза на ім). І называецца ён ПОМНІКАМ АЎШАЛОМА да нашых дзён” //бо яго злачынствы і яго жудасная расплата пакінулі пасля сябе моцнае ўражаньне на доўгія гады//. І так сама помнік,

³⁴ Даслоўны пераклад слова “могілкі” на іўрыце.

³⁵ Коэн - сьвятар, нашчадак Агарона, брата Мошэ, ад якога паходзіць дынастыя сьвятароў, што несьлі службу спачатку ў перанасным Храме, а потым у 1-м і 2-м Храмах у Ерусаліме.

³⁶ Чалавек, які дакранаўся да трупа, альбо ішоў па магіле, ці каля яе, робіцца рытуальна нячыстым настолькі, што яму забаронена ўваходзіць у Храм. І паколькі козны павінны былі несцьці Храмавую службу, ім забаронена было наведваць могілкі, альбо прымаць удзел у хаўтурах.

што на магіле Б-скага чалавека (2 кн. Царэй 23:17), не было на ім выбіта імя таго нябожчыка, пагэтану і спытаў цар Йошыягу: “што гэта за ПОМНИК, /ст. 11/ што я бачу”. І каб на тым помніку было выразана імя таго Б-скага чалавека, не было б патрэбы ў гэтым пытаньні.

І вось, пасля таго як мы даведаліся, што на прытулках душы, і на {надмагільных} камянях, і на помніках не пазначалі імёны нябожчыкаў, цяпер нам лягчэй зразумець, як у апошніх пакаленьнях забыліся імёны тых сьвятых людзей, што ляжаць у зямлі, з сэрцаў сыноў народа нашага, якія цярпелі выгнаньне за выгнаньнем і траплялі ў буры няшчасьцяў і жахаў сярод розных народаў і дзяржаваў усяго сусьвету і не былі ўпэўненыя ў сваім жыцьці. І як справядліва кажа гаон п{ершы} ў С{іёне}, Рапапорт, б{ласлаўёнай} п{амяці}, (у сваім ўзгаданым вышэй творы адносна кн. “Галь Эд”) насутпным чынам: “бо ня гледзячы на тое, што часам пазначаліся назвы гарадоў, дзе памёрлі некаторыя з нашых продкаў, аўтары Мішны і Талмуда, у З{ямлі} І{зраіля} і праз пэўны час потым у Вавілоніі, мы пры гэтым ня ведаем дакладнага месца іх пахаваньняў, бо толькі праз шмат пакаленьняў пасля тых мудрацоў і аўтараў былі пазначаныя іх магілы чыста тэарэтычна, і маецца вельмі шмат спрэчак і памылак. Настолькі што ва ўсходніх краінах нават з часоў Амараяў³⁷ і Гаонаў³⁸ ніводнай з іх, пра якую можна было б казаць, што гэта дакладна тое месца. Толькі ў значна больш позьнюю эпоху, у часы кабалістаў, вучняў Ары Заля³⁹ пачалі пазначаць магілы ў З{ямлі} І{зраіля}, аднак толькі паводле ўяваў і здагадак, і няма прызнакаў і доказаў ані хаця б да аднаго помніку, пра які можна было б сказаць, што гэта дакладна, бясспрэчна тое месца”. Дасюль была яго цытата. І пагэтану сыны нашага народу раскіданыя па краінах Эўропы аддалі перавагу таму, каб усталёўваць на магілах памерлых надмагільлі з камяню і выразаць на іх жалезным ці сьвінцовым стылусам таксама імя нябожчыка і імя яго бацькі і сям’і, і таксама назвы кніг, якія ён напісаў, каб узвялічыць і праславіць Тору, дзеля таго каб захаваць яго імя на доўгія часы, і пакаленьне за пакаленьнем будзе праслаўляць яго ўчынкі, і хвала яго будзе распаведзена апошняму пакаленьню. Аднак тыя надмагільлі заставаліся на тым месцы, дзе былі ўсталяваныя, і з свайго месца не перамяшчаліся. І словы, на іх напісаныя, таксама не зьбіраліся ў сьпісы, каб кожны мог прачытаць іх нават знаходзячыся далёка /ст. 12/ ад тых могілкаў. І толькі ў гэтыя апошнія часы (якія гаон, п{ершы} ў С{іёне}, Рапапорт назваў “часам збору камянёў”) зьявіліся сярод сыноў нашага народу выдатныя мудрацы, якія дасьледваюць карані генеалогіі нашых настаўнікаў і мудрацоў, б{ласлаўёнай} п{амяці}. Яны ніколькі не шкадвалі сваіх сіл, каб сабраць сьпісы старажытных і сучасных надпісаў зробленых на магілах нашых настаўнікаў, нашых гаонаў, нашых мудрацоў і пабожных людзей, людзей славурых, дзеля таго каб праз гэта пашырыць межы гісторыі мудрацоў Ізраіля, і каб праліць сьвятло каштоўнасьці на сьвятыя шляхі іх жыцьця. Першым гэта зрабіў мудрэц вядомы пад імя р. Ёсаф Альманцы⁴⁰, б{ласлаўёнай} п{амяці}, бо ён знайшоў каштоўны старажытны сьпіс помнікаў з магіл равінаў Таледа да 5600⁴¹ году і раней. Ён дакладна скапіраваў яго і ўпарадачыў і надрукаваў у Празе ў 5601 г.⁴² А равін і выбітны дасьледчык р. Шмуэль-Давід Луцата⁴³, б{ласлаўёнай} п{амяці} п{раведніка}, зрабіў таму сьпісу карону з чырвонага золата - каштоўны уступ і мудрыя заўвагі. Пасля тых мудрацоў паўстаў

³⁷ Мудрацы Торы, якія жылі ў эпоху Талмуда III-V ст.

³⁸ Дасьледчыкі і знаўцы габрэйскага закона вавілонскай школы, VI-XI ст.

³⁹ Скарачэньне ад імя знакамітага мудраца Торы рабі Іцхака Лурый Ашкеназі, бласлаўёнай памяц (1534-1572)

⁴⁰ Ёсаф Альманцы (1801 - 1860) - італьянскі равін, калекцыянер рэдкіх тэкстаў і паэт

⁴¹ 1839-40 г.

⁴² 1840-41

⁴³ Шмуэль-Давід Луцата (1800 - 1865) - італьянскі равін, паэт і дасьледчык старажытных тэкстаў

слаўны чалавек, паэт і перакладчык нямецкай мовы вядомы пад імя д-р Людвіг Аўгуст Франкль⁴⁴ (а яго габрэйскае імя - Аўрагам-Элазар), ён апублікаваў у Вене ў 5615⁴⁵ годзе помнікі надмагільяў, што знаходзяцца на старых могілках Вены (Inschriften des alten jüdischen Friedenhof in Wien) разам з уступам і каштоўнымі заўвагамі па нямецку. А трэці, такі самы паводле важнасьці, гэта мудрэц, вялікі дасьледчык, в{учыцель наш} і р{авін}, п{ершы} ў {Сіёне}, вядомы пад імя доктар Левізона⁴⁶, шчыры прапаведнік з горада Вормса. Бо ён апублікаваў у 1855 годзе п{аводле} нег{абрэйскага} лі{ку} каштоўны твор пад назвай “Душы праведнікаў” (60 Epitaphien von Grabsteinen des israelitischen Friedenhofes zu Worms nebst biographischen Skizzen und Einem Anhang), выдадзены ў в{ыдавецтве} Ф{ранкфурта} на Майне. А чацьвёрты, хто зьбіраў старажытныя магільныя помнікі і апублікаваў іх, гэта мудрэц, на{стаўнік наш} і ра{авін} р{аві} Калман Лібэн з Прагі⁴⁷, бо ён сабраў “170 тэкстаў з каменных пліт памяці з найстаражытных могілкаў горада Прагі”⁴⁸ з цудоўным водгукам ад гаона, дасьледчыка, п{ершага} ў С{іёне}, Рапাপорта, /ст. 13/ б{ласлаўена} п{амяць} п{раведніка}, і надрукаваў у Празе ў 5516⁴⁹ г.

Тыя мудрацы і аўтары зрабілі дабрачыннасьць як памерлым, так сама і жывым, бо дзякуючы ім для жывых пралілася новае сьвятло на жыцьцё памерых, якія ўжо адышлі, і на іх лад жыцьця, і дасягненьні іх моцы і велічы ў {вывучэньні} Торы, і ў паводзінах, і ва ўсёй іх прыгожай мудрасьці. І трэба ўздаць дабром таксама караімскага мудраца, дасьледчыка гісторыі і аўтара шматлікіх твораў вядомага пад імя ЭВЭН РэШэф⁵⁰, б{ласлаўенай} п{амяці}, бо ён стварыў цуд і дасягнуў глыбінь змроку ў сваёй кнізе “Камні памяці”, у якой сабраныя тэксты надмагільяў на магілах сыноў Ізраіля на Крымскай паўвысьпе, і якая была выдадзеная ў Вільні ў 5632⁵¹ г. А пасля яго праявіў сябе мудры сэрцам прадстаўнік равінскага колу, вандроўнік і дасьледчык р. Якаў Сапір⁵² з Ерусаліму, калі апублікаваў помнікі вельмі старажытных магіл у Йемене, у горадзе Адэн, і яны былі напісаныя ў газэце “Ліванон”, трэці год, нумар 4 (5626⁵³ г.), і таксама ў яго каштоўнай кнізе “Сапфіравы камень”, частка 2 (выдадзенай у годзе “бласлаўен Ты”⁵⁴, п{аводле} с{карочанага} л{іку}). І вось, ня глядзячы на тое, што хаця гэтыя мудрацы і дасьледчыкі зрабілі шмат добра дому Ізраіля, калі апублікавалі помнікі магіл мудрацоў Ізраіля, зьвесткі пра якіх згубіліся і сьцерлася памяць пра іх таксама з сэрцаў сыноў апошніх пакаленьняў, але яшчэ больш за іх прынеслі добра тыя шаноўныя мудрацы і аўтары, якія прыклалі намаганьні і накіравалі ўсе свае сілы на тое, каб напісаць у кнігі таксама й біяграфіі мудрацоў мінулага: гісторыі іх жыцьця і ўсе падзеі, якія яны перажылі, і гісторыі іх кніг па Торы і мудрасьці, і дадатак да гэтага паказаць воку чытача таксама тэксты з іх надмагільных камянёў у арыгінале, як гэта зрабілі р{авін}, м{удрэц} р{аві} Ш{муэль}-Ё{саф} Фюн⁵⁵ у сваёй кнізе “Слушнае чытаньне”⁵⁶ і м{удрэц}, р{авін} Цюнц⁵⁷ у сваёй кнізе “Горад

⁴⁴ Аўрагам-Элазар Франкль (Людвіг Аўгуст Франкль рыцар фон Гохварт) - медык, пісьменьнік, публіцыст, ганаровы жыхар Вены (1810 - 1894)

⁴⁵ 1854-55

⁴⁶ Людвіг Левізона (1819 - 1901) - польска нямецкі равін, дасьледчык і публіцыст.

⁴⁷ Калман (Копельман) Лібэн (1812-1892) - равін, адзін з кіраўнікоў габрэйскай суполкі Прагі.

⁴⁸ Узгаданая вышэй кніга “Галь Эд” (Холм вечнасьці)

⁴⁹ 1856

⁵⁰ Абрэвіатура імя Аўрагама сына рабі Шмуэля Фірковіча (1787 - 1874) - караімскі дасьледчык і вандроўнік, пісьменьнік, археолаг.

⁵¹ 1871-72

⁵² Якаў Сапір (1822 - 1885) - равін, кабаліст, вандроўнік і гісторык родам з Ашмян.

⁵³ 1865-66

⁵⁴ Лічбавае значэньне літар гэтай фразы дае ў суме 634, тобок маецца на ўвазе 5634 год (1873-74)

⁵⁵ Шмуэль-Ёсаф бэн Іцхак-Айзэк Фюн (1818 - 1891) - віленскі равін, дасьледчык і публіцыст, адзін з кіраўнікоў руху габрэйскай “асьветы”.

⁵⁶ Гісторыя і літаратурная спадчына габрэяў Вільні (Вільня, 1860 г.)

⁵⁷ Ехіэль-Маціцьягу бэн Элімэлах Цюнц (1846 - 1882)

справядлівасьці”⁵⁸, і яшчэ некаторыя з мудрацоў нашага пакаленьня. І я кажу гэта толькі, каб можна было данесьці да чытачоў з “асьветы”, колькі шмат добра схавана ў кнігах тых мудрацоў і аўтараў, і з іх можна атрымаць вялікую карысьць для дасьледчыкаў гісторыі і біяграфій нашых настаўнікаў і мудрацоў, якія ёсьць узорам для іншых. Бо ўсё /ст 14/ гэта адкрыта і вядома для ўсіх разумных знаўцаў ва ўсе часы.

І вось, на радасьць майго сэрца, зьявілася перад маімі вачыма новая кніга (пакуль што ў стане рукапісу), якая ўтрымалівае гэткія важныя тэмы. Аўтар кнігі чалавек малады і спрытны ў творчасьці, вынаходлівы дасьледчык, які шмат зрабіў для іўрыцкай літаратуры, суцэльны інтэлектуал, м{ой} в{ялікі настаўнік} і р{авін} р{абі} ШЫМАН-ЭЛІЭЗАР ФРЫДЭНШТАЙН, а назва той кнігі - “ГОРАД ГЕРОЯЎ”, дзе зьмяшчаюцца “звесткі пра горад гораду ад пачатку яго заснаваньня, звесткі пра сыноў Ізраіля ад пачатку іх пасяленьня ў ім, і помнікі душам вялікіх {людзей народа} Ізраіля, славурых людзей, якія пражывалі ў ім у кожным пакаленьні”. Мова аўтара ў гэтай кнізе - чыстая і лёгкая, спрытна чытальная. Тэмы, пра якія кажа аўтар - каштоўныя для гісторыі сыноў нашага народу, жыхароў горада гораді вельмі старажытнага сваім узростам, і яны праліваюць таксама пырскі сьвятла на жыцьцёвыя шляхі сыноў нашага народу, асабліва ў літоўскіх гарадах у старажытныя часы, і на падзеі, якія здараліся з імі як дзеля пакараньня, так і дзеля літасьці⁵⁹. І яшчэ больш зрабіў аўтар адносна гісторыі вялікіх равінаў і магутных гаонаў, якія зьялі нібыта каштоўныя каменны кароны ў гэтым горадзе. Бо ён не шкадаваў ніякімі сіламі дзеля дасьледваньня іх біяграфій, і ўласнымі рукамі дамагаўся высьвятленьня цудоўнай праўды, дзеля іх ушанаваньня і праслаўленьня. І ён зьнішчыў покрыў, які хаваў⁶⁰ шматлікія добрыя і карысныя рэчы, неабходныя дзеля {дасьледваньняў} гісторыі мудрацоў Ізраіля. І напрыканцы разьмясьціў перад нашымі вачыма помнікі надмагілляў выдатных гаонаў, словы з якіх ён прывёў у гэтай кнізе. З вялікімі высілкамі і з прыкладаньнем сіл, і таксама з дапамогай лупы у яго атрымалася задуманае - скапіраваць зьмест старажытных камянёў, якія час засыпаў пылам сьмерці і пакрыў іх лісьлівасьцю⁶¹. У яго кнізе - ўсхваленьне тых знакамітых людзей, ён не перабольшвае іх масштаб, не абгортвае іх словы ў дух фантазыі і не паляпшае словы песьні - з замілаваньнем і спакоем ён пракладае шлях да словаў вуснаў, што казалі прамадушныя. Вось дарэчы, я не пакрыўлю душоў сьвярджаючы, /ст. 15/ што аўтар дасягнуў вершыні дасьледваньняў гісторыі мудрацоў {народу} Ізраіля ў гэтым старажытным горадзе, хаця насамрэч ён прапусьціў яшчэ некаторыя тэмы датычныя дасьледваньняў тых мінулых дзён і гісторыі мудрацоў горада і кірункаў іх сьвятых шляхоў. Аднак аўтар яшчэ малады гадамі, і гэта толькі пачатак яго працы, і мы яшчэ атрымаем ад яго плады старасьці як ад тых іншых мудрацоў, дасьледчыкаў мінулага. Але пры ўсім гэтым ён заслугоўвае хвалы і падзякі за яго працу, і кожны разумны чалавек прызнае, што ў гэтай кнізе ён выйшаў за рамкі магчымага, і што ў ёй схавана шмат каштоўнага дзеля гісторыі вялікіх людзей {народу} Ізраіля ў “горадзе і маці ў Ізраілі”, у горадзе Горадні. І няхай бы ў кожным горадзе, дзе пражываюць сыны Ізраіля, зьявіліся падобныя спрытныя пісьменьнікі, каб запісаць у кнігі гісторыі мудрацоў сваіх гарадоў і тое, што тыя мудрацы стварылі і зрабілі дзеля ўзвышэньня Тору і рады, і каб скапіраваць эпітафіі на іх надмагіллях. Бо не бясплодны Ізраіль у кожным пакаленьні на людзей узроных, што разумеюць Тору і гонюцца за справядлівасьцю. І ў кожным горадзе зьяюць інтэлектуалы нібыта зьяньне Небасхілу, а іх шматлікія дабрачыннасці нібыта яскравыя зоры. І за доўгія гады сьцерліся яны з

⁵⁸ Кніга “עיר הצדק” - гісторыя і літаратурная спадчына габрэяў Кракава (Львоў, 1874 г.)

⁵⁹ Ёв 37:13

⁶⁰ Йешаягу 25:7

⁶¹ Мішлей 26:26

сэрцаў сыноў апошніх пакаленьня, і кожны мудрэц ды пісьменьнік, які пастараецца спусьціць бліскучую расу на іх сухія косткі і прабудзіць да размовы старыя вусны даўно памерлых, той зробіць дабрачыннасьць памерлым і вялікае дабро жывым.

І вось я завяршаю словы гэтага ўступу каштоўнымі і шчырымі рэчамі, якімі завяршыў гаон, цудоўны дасьледчык, п{ершы} ў С{іёне}, Рапап{орт} свой уступ да кнігі “Холм вечнасьці”, і вось яго словы: “і нам трэба яшчэ сказаць адну рэч прасьветленым чытачам у разнастайных абшчынах Ізраіля: пастарайцеся рабіць яшчэ падобныя гэтаму зборы эпітафій надмагілляў нашых памерлых братоў, сыноў Ізраіля, б{лаславёна іх} п{амяць}, і яшчэ мноства малюнкаў цудоўных упрыгожваньняў на могілках абшчын мінулага і г.д. Таму сьпяшайцеся і не прамаруджвайце з гэтым, пакуль яшчэ не зьмеркла сонца і сьвятло уменьня чытаць на габрэйскай мове, і пакуль несьвядома не пацямнелі вочы. /ст. 16/ І таксама пакуль мала тых, хто яшчэ ўмеюць чытаць, але ўжо не могуць напісаць тое, што прачыталі. Ды й перад кім захаваць без разуменьня іх словы? Бо праз н{ашы} ш{матлікія} г{рахі} габрэйская мова ўсё больш бяднее сярод н{ашых} б{ратоў}, с{ыноў} І{зраіля}, што пражываюць на захадзе Эўропы. І колькі таксма яшчэ не вучаць сваіх дзяцей кніге Торы! Бо адтуль да нашых дзён мы йшлі 2 тысячы год, і калі нашы м{удрацы}, с{лава} і{х памяці}, вучылі: “узрост пяці год пасуе да вывучэньня Пісаньня”, то зараз колькасьць настаўнікаў памяншалася, і ў школах кожнай грамады навучалі любым кнігам і мовам акрамя нашых сьвятых кніг і сьвятой мовы. Атрымліваецца, менавіта таму “слава царскай дачкі {схаваная} ўнутры”⁶², што калі яна выходзіць вонкі, яна нікому не патрэбная. Насамрэч, рэлігія яшчэ вывучаецца дзеля адвада вачэй, але распушчаны народ лётае ў паветры як літары скрыжалей, без стрыжня ўсталяванага на сьвятых гарах, на Сінаі, дзе Б-г даў нам магчымасьць размаўляць на габрэйскай мове, якой карысталіся ад Мошэ і прарокаў, і ўвесь народ слухаў гэтую сьвятую мову. Спадзяюся, што прыйдзе яшчэ добры і больш годны час, чым наш сёняшні, і дасьць ім абяцанае прарокам, калі словы Б-га, што мы ўклалі ў свае вусны, не адыдуць ад вуснаў нашых нашчадкаў і іх нашчадкаў вечна. І яшчэ прадказаньне гэтай будучыні, што тады: зробіць Б-г чыстай мову шматлікіх народаў, каб усе заклікалі Яго Імя⁶³”. Дагэтуль былі яго словы.

І я малюся, каб пажадаў Б-г асьвятліць нас сьвятлом Свайго аблічча, каб пажадаў спусьціць на нас дух з Нябёсаў, і каб напоўнілася зямля веданьнем Б-га нібыта пакрытая водамі мора.

А вы, людзі ўзорныя, у гонар якіх і ў памяць чыёй славы падносяцца пахошчы блаславеньня і ўсхваленьня ў гэтай кнізе, пакойцеся з мірам на сваіх ложках, пакойцеся пакуль не прыйдзе Вясна, і рог Ус-мегутнага абвесыць: абудзіцеся жыхары праху! Абудзіцеся і сьпявайце радасную песьню нашчадкі Йегуды і Беньяміна. І тады вы паўстанеце да сваёй долі напрыканцы часоў.

Калман Шульман.

⁶² Тэлім 45:14

⁶³ Цфанья 3:9

Гісторыя Горадні

/ст. 19/

§1) ГАРОДНЯ - горад вельмі старажытны, ужо ў XII ст. п{аводле} нег{абрэйскага} лі{ку} горад узгадваецца як “пабудаваны прыгожа, абнесены мурам і раскошны”, і быў ужо тады сталіцай удзельных князёў Русі (*Столица русских удельных Князей*).

§2) Час, калі быў пабудаваны гэты горад, дакладна не вядомы, і няма ўзгадкі пра гэта ні ў якіх летапісах. Аднак, як выглядае, ён быў пабудаваны на пачатку XI ст. п{аводле} нег{абрэйскага} лі{ку} славянамі, якія жылі на гэтым месцы раней, і гэта пацвярджае першая назва *Городэнь* //так ён называўся раней, і азначае на славянскай мове: горад аточаны мурам (*Пам. кн. Гродн. губ. за 1866 год*)//. Хаця яго назва ўзгадваецца толькі ў XII ст. паводле іх ліку: князь Усевалад Давыдавічнін, унук Яраслава Вялікага, называўся: “князь Горадні” (*Князь Городненский*). Гэты князь у 1116 г. ўзяў сабе жонкаў Агафью, дачку князя Ўладзіміра Манамаха, і ад яго атрымаў тады Горадню ў прыданае.

У 1142 г. Усевалад пайшоў шляхам усіх жывых, і на яго княскі сталец Горадні (*Городненское Княжество*) селі два яго сына, аднаго з якіх звалі Барыс, а другога Глеб. І яны пабудавалі ў Горадні русінскую царкву, што ў Каложы (*Коложа*) //назва Каложа прыйшла ад пскавічоў, 11000 чалавек, якіх Вітаўт у 1406 г. паланіў з іх гораду Каложы і пасяліў у Горадні ў тым раёне, дзе стаяла царква, і яны ў памяць пра свой родны горад назвалі такім чынам месца свайго палону (*Памятн. кн. Гроднен. губ. за 1866 год*)//, якая называецца ў іх гонар Барысаглебскай.

/ст. 20/

§3) У першай палове XIII ст. на горад напалі манголы і спалілі яго ўшчэнт. І тады зьнікла Гарадзенскае княства, бо неўзабаве сюды прыйшлі літоўцы ў якасьці спадкаемцаў. Эрдзівіл, адзін з князёў Літвы, які быў пасланы сюды па загаду свайго дзядзькі вялікага князя Міндоўга, быў першым, хто распаўсюдзіў на Горадню Літоўскае княства.

З таго часу літоўцы замацаваліся ў Горадні.

§4) З канца XIII ст. пачаліся гады няшчасьцяў для Горадні, якія доўжыліся прыкладна 150 год з прычыны вайны літоўцаў супраць тэўтонцаў, бо апошнія рэгулярна непакоілі горад, пакуль нарэшце не ператварылі яго ў руіны. Конрад Тырберг быў першым з тэўтонскіх тыранаў, хто прыйшоў як катастрофа на Горадню і спаліў яе, і ператварыў яе ў выгарэлую пустэчу (1284).

Віцень, новы князь Літвы, адбудаваў горад зноўку і зрабіў яго падобным ранейшаму, але не прайшоў шмат год, як тэўтонцы напалі на яго зноўку.

Гедымін хацеў залячыць яе раны, але яна не акрыяла. Пакуль не прыйшоў Вітаўт (1392) і не заключыў мір з тэўтонскімі рыцарамі. І ён вярнуў Горадне усё, што яна згубіла за годы няшчасьцяў.

§5) Калі Вітаўт сеў на княскі сталец Літвы, ўзьнялася таксама й Гарадзенскае княства на вышыню, з якой обрынулася. Ён пажадаў зрабіць Горадню сваёй рэзыдэнцыяй, і дадаў да свайго імя “князь Гарадзенскі” //Описание Гродн. губ. Бобровского//. Ён аднавіў зьнішчанае Гарадзенскае княства.

У яго часы пачалі таксама памнажацца габрэі на літоўскай зямлі, у прыватнасьці ў Горадні. Бо гэты князь, чья увага і жаданьні былі цалкам накіраваныя на тое, каб ўзвысіць гандлёвую моц сваёй краіны, праявіў ім сваю прыхільнасьць. Ён прывабліваў іх на сваю зямлю шматлікімі /ст. 21/ вялікімі прывілеямі, якія ён даў ім (у 1408 годзе - 1516) з упэўненасьцю, што габрэі ёсьць народам спрытным у гандлі, і запрасіў іх.

Такім чынам у Літве аселі мірыяды тысяч габрэяў, якія прыйшлі з Польшчы і Нямецчыны і ўсіх краін блізкіх і далёкіх, каб зачапіцца тут, і большая частка якіх пасялілася ў Горадні, сталічным горадзе. //Дасьледчыкі ўжо стварылі мора дасьледваньняў як сумесь розных сваіх гіпотэз наконт часу, калі нашы продкі пачалі асядаць у гарадах Літвы. Некаторыя лічуць, што габрэі, якія першымі пасяліліся ў Польшчы і Літве, гэта ўцекачы часоў Крыжовых паходаў. Іншыя кажуць, што яны былі з выгнаньнікаў Кіева (якія прыйшлі туды выпадкова), якіх выгнаў князь Уладзімір Манамах прыкладна ў 1120 годзе, і яны пасяліліся ў Польшчы і Літве. Так мы ведаем, што ў 1326 годзе у Вільні ўжо меўся асобны гандлёвы дом для габрэяў. А ў мяне не ляжыць на душы выдумляць, і я таксама лічу, толькі дзеля заўвагі, што калі габрэі насамрэч былі ў Літве ўжо даўно да часоў Вітаўта, то іх колькасьць павінна была быць яшчэ вельмі маленькай. І няма нікога, хто мог бы ўгадаць у нейкім горадзе ў Літве да Вітаўта хаця б адну абшчыну, якая заслугоўвала бы называцца “абшчынай Ізраіля”. І па-гэтаму няма ў нас ніякай надзейнай узгадкі пра шляхі габрэяў у Літве да XV ст. І я бачыў у часопісе “Вестник Западн. россии г. V кн. VIII 1867 г.” копію словаў францускага падарожніка Жыльберта-дэ-Лануа⁶⁴, які наведваў Літву на пачатку XV ст. Ён распавядае, што ў горадзе Трокі ён знайшоў шмат габрэяў. І для мяне няма сумневаў, што гэта былі караімы, якіх Вітаўт захапіў з Крыму на пачатку таго стагодзьдзя і пасяліў у Троках (гл. “Слушнае чытаньне, ст. 2, і кн.”//

Сярод літоўскіх князёў не было пана больш вялікага, больш уладарнага, больш мудрага сэрцам і пасьпяховага ў шматлікіх войнах, чым ён. І паколькі ён быў далёкі ад рэлігійнай рэўнасьці /ст. 22/ (фанатызму) //Вітаўт быў праваслаўным ад нараджэньня, і калі Ягайла з усім сваім народам перайшоў у каталіцызм у 1386 г., то і Вітаўт прыняў таксама гэтую веру, а праз два гады вярнуўся назад у грэцкую веру. А напрыканцы сваіх дзён зноўку прыняў веру каталіцкую, у якой заставаўся да дня сваёй сьмерці// і клапаціўся толькі пра дабрабыт сваёй краіны, ён зрабіў шмат добра габрэям, і асабліва габрэям Горадні, і праз гэта імя яго ўзгадвалася імі з блаславеньнем //Описание Гродненской губернии Бобровского//.

§6) Вітаўт не мог забыць таго добра, якое зрабілі яму прусы ў 1391 г., калі дапамаглі яму забраць Горадню з рук Ягайлы, і даў ім дазвол замацавацца ў Горадні. І яны пабудавалі крэпасць на левым беразе Нёмана (там, дзе зараз фарштат). Але потым, калі Вітаўт пайшоў на кампраміс з Ягайлам, палітыка яго перамагла, і ён быў вымушаны выгнаць прусаў і зруйнаваць новую частку Горадні. І праз гэта паў на яго гнэў гросмайстра Валенрода, які з вялікім войскам прусаў штурмаваў Горадню і спаліў горад, і ператварыў яго ў гору попелу. І тады распачалася вялікая вайна, якія цягнулася некалькі год, і якая пакінула вялікі сьлед у гісторыі Літвы. Аднак напрыканцы Вітаўт перамог, і параза прусаў была канчатковай, і не прайшло шмат часу, як Горадня адбудавалася на старым месцы //Описание Гродненской губернии Бобровского//.

/ст. 23/

⁶⁴ Жыльберт дэ Лануа (1386 - 1462) - фламандскі рыцар, дарадца і камергер герцага Бургундскага Жана Бясстрашнага

§7) Сярод князёў, якія панавалі на Літве пасья Вітаўта, вылучаецца імя Казіміра Ягелончыка. Ён стараўся йсьці шляхамі Вітаўта і амаль ішоў па яго сьлядох адносна габрэяў, і падобна яму доўгі час сядзеў на стальцэ свайго каралеўства.

Потым ён таксама ўзышоў на каралеўскі сталец Польшчы і панаваў над Польшчай і Літвой разам. Аднак большую частку свайго панаваньня ён жыў у Горадні да дня сваёй сьмерці (1492). Пасья яго на княскі сталец Літвы сеў яго сын Аляксандр і панаваў потым таксама над Польшчай, як і яго бацька Казімір. Толькі адносна габрэяў ён не йшоў шляхам свайго бацькі, бо скасаваў усе прывілеі, якія яны мелі, і нават выдаў загад выгнаць габрэяў з усёй Гарадзенскай аколiцы //гл. дадатак ... да кн. "Слушнае чытаньне", заўвага 9//. Аднак перад тым, як ён скончыў сваю справу, напаткала яго сьмерць, і яго брат Сігізмунд, які панаваў потым, скасаваў яго загад.

Пасья яго на княскі сталец Літвы узышоў Сігізмунд Аўгуст і панаваў потым таксама над Польшчай. І ў яго дні Літоўскае княства далучылася да Польскай Кароны (1569), пасья чаго таксама і Горадня стала роўная з гарадамі Польшчы ва ўсіх дачыненнях //Гл. "Слушнае чытаньне" §8, як гэты кароль пачаў памяншаць прывілеі габрэяў, аднак з іншага боку мы ведаем, што ён таксама прыбліжаў іх і нават выступаў на іх баку перад іншымі каралямі. І гл. *Карамз. VIII, ст. 102-104*, як ён пісаў у 1549 годзе да цара Івана Васільевіча і прасіў даць дазвол габрэям гандляваць на Расейскай зямлі, аднак цар пакінуў той запыт без адказу. І гл. далей у загадзе цара Аляксандра I ад 6 сакавіка 1817, які даў скасаваць крываваы навет, і там сказана, што кароль Сігізмунд Аўгуст пастанавіў забараніць падобныя абвінавачваньні, **бо вядома з кніг ТаНаХа**, што габрэі не карыстаюцца крывёй. І гл. ў дадатках р{авіна}, м{удраца} р{абі} Ш{муэля} да кн. "Слушнае чытаньне", дадатак 11//.

/ст. 24/

§8) Калі ўзыйшоў Стэфан Баторы на сталец польскі (1575), зазьзяла новае сьвятло для габрэяў Літвы, бо гэты кароль, калі сеў на свой каралеўскі сталец, вярнуў ім амаль усе прывілеі, якія яны мелі з часоў Вітаўта, і абшчына Горадні была вялікай і пасьпяховай, шаноўнай і поўнай моцы.

У яго часы яны вырашылі пабудаваць "маленькі Храм", тобок нашу гарадскую сiнагогу вялікую і раскошную, якую назвалі **Левуш**, бо заснаваў яе вялікі гаон, адзін з слупоў, на якіх трымаецца род Ізраіля, а менавіта наш настаўнік Мардэхай Яфэ, аўтар зборніка "Левушым"⁶⁵, які тады сядзеў на равінскім стальцэ Горадні //на сьцяне сiнагогі нашага гораду пад малюнкам "Той, Хто даруе ратунак", напісана: "маленькі Храм, фундаваны і заснаваны гаонам {аўтарам кнігі} "Левуш малхут"⁶⁶ – і слова "Левуш" вылучанае, што азначае: 5338, і з гэтага мы ведаем, што сiнагога нашага гораду была пабудаваная на трэцім годзе панаваньня Баторыя (1578). Яшчэ адна пазнака ёсьць у сiнагозе нашага горада, а менавіта над апошнімі літарамі словаў: "дараваньне", "у тайне", "прымусяць", "гнеў" - якія напісаныя над скрынкай для дабрачыннасьці, і гэта 335 год скарочаным лікам, і гэта першы год панаваньня Баторыя, і здаецца, тады быў пачатак фундацыі сiнагогі нашага гораду. - Так атрымалася, што вось ёсьць дакладны знак для нас, што становішча нашай абшчыны ў той час было вельмі добрым, як у духоўным сэнсье, так сама і ў мацерыяльным, настолькі што яны мелі магчымасьць паставіць над сабой галавой такога гаона краіны, і адначасова пабудаваць такі малы Храм//.

§9) І вось пакуль яшчэ не былі вядомыя хітрыкі езуітаў у Горадні, суполка Ізраіля адпачывала ў спакоі і ня ведала зла, бо гараджаньне яшчэ ня ведалі, як наводзіць на габрэяў злыя наветы, і наадварот дапамагалі ім павялічваць маёмасьць і дасягаць /ст. 25/ посьпеху. Сярод іх былі багачы, землеўласьнікі, знаўцы Торы і мудрацы, вялікія равіны і гаоны, памяць пра якіх падобна добраму віну па ўсім дыяспарам Ізраіля.

⁶⁵ "Адзеньні". У зборнік уваходзіла 10 кніг па габрэйскаму закону, кожная з якіх пачыналася з слова "Адзеньне...".

⁶⁶ "Царскае адзеньне"

І хаця амаль не бачна было там чалавечых заган, скончыўся там мірны час для габрэяў і мірны час для ўсяго гораду.

§10) Езуіты прыйшлі ў Літву ў часы караля Сігізмунда Аўгуста, бо іх паклікаў галоўны сьвятар Вільні Валерыян Пратасевіч, каб ваяваць супраць Рэфармацыі, якая распрастранялася тады. Аднак у часы гэтага караля, і таксама пасля яго ва ўсе гады панаваньня Стэфана Баторыя, езуіты яшчэ не праламілі закон і не перайшлі мяжу. Бо гэтыя каралі, якія левай рукой прыбліжалі іх, а правай рукой наводзілі на іх жах, не давалі ім памнажацца на літоўскай зямлі. Але, калі на польскі сталец узышоў Сігізмунд III, езуіты ўзьнялі галаву і закішэлі амаль ва ўсіх гарадах Літвы. І такім чынам яны прыйшлі таксама і ў Горадню (у 1616 годзе), бо гэты кароль быў іх моцным заступнікам, і ўсё, што сыходзіла з іх вуснаў, было для яго сьвятым. І яны вельмі хутка пачалі рабіць свае чужынскія справы і справы, якія ніхто не робіць.

§11) Адным з заняткаў езуітаў у Горадні было выкраданьне габрэйскіх дзяцей, каб гвалтам прывесці іх да хрысьціянскай веры. Гэтая вялікая мязота прынёсла спусташэньне абшчыне Горадні, і ўрэшце навяла на яе гароту і жабрацтва, пакуль яна не стала вельмі беднай абшчынай. Бо праклятыя езуіты, чыёй адзінай мэтай было назапашваць багацьце, знайшлі ў гэтым крыніцу грошай, а няшчасныя габрэі, якія аддавалі за сваю веру ўсё што мелі, знайшлі ў гэтым лекі супраць сваіх ран, бо казалі: “аддайце нам людзей, а маёмасьць забірайце сабе”. І такім чынам езуіты пілі і смакталі габрэйскую кроў, і яшчэ не казалі “досыць”, пакуль не ўзялі з іх яшчэ й крэдытныя векселі на вялікія сумы, якія за шматлікія годы разам з працэнтамі вырасьлі да вельмі велізарнай сумы.

І вось тыя старыя крэдыты ляжаць цяжарам на абшчыне Горадні да нашых дзён, чаго няма больш /ст. 26/ ані ў адным з гарадоў Літвы //тыя крэдытныя векселі, як я знайшоў іх у запісах архіва старажытнасьцей нашага гораду, называюцца: “*Выдержанные документы*”//. У гэтых умовах габрэі Горадні заставаліся ўвесь час панаваньня Сігізмунда III, Ўладзіслава IV і Яна Казіміра, пакуль не зьлітаваўся Пан над Якавам і паслаў на польскі сталец Яна Сабескага (1675). І ён прынёс абшчыне Горадні трохі спакою, якога ня ведалі ўжо шмат год, бо ён увёў у краіне добрыя парадкі і нават адзеў цуглі і аброць на езуіцкіх прыгнятальнікаў, а прыгнечаныя габрэі атрымалі волю.

І паводле сьведчаньня летапісных кніг, ён вярнуў габрэяў усе прывілеі, якія яны мелі з часоў Вітаўта, і не прымаў нагавораў гараджан, якія спрабавалі такім чынам спыніць яго палітыку.

§12) Між тым габрэяў Горадні спаткалі яшчэ іншыя няшчасьці, шматлікія і жорсткія. У часы Яна Казіміра да іх дайшла чарка, якая абыйшла ўсіх габрэяў у 5408 годзе⁶⁷, і былі яны на здабычу і рабунак казакам, якія прыйшлі ў брамы Горадні (5415 - 1655). І хаця яны амаль мелі волю ў часы Яна Сабескага, прыйшла на іх яшчэ бяда звонку ў часы караля Аўгуста II Саксонскага, бо ён заграз у клубку вайны з Карлам XII каралём Швэцыі. І калі ён быў у той час у Горадні, ён прывёў на горад Карла і яго войска, якія прыгнэталі горад больш за 3 месяцы (з канца сьнежня 1705 да 3-га красавіка 1706). І таксама потым, калі горад супакоіўся ад зьнешняй вайны, і на польскі сталец ўзышоў сын караля Аўгуст III Саксонскі, не прыйшла яшчэ палёгка да габрэяў Горадні, бо Пан ужо наканаваў ім бяду

знутры - /ст. 27/ праклятых езуітаў, якія тады сталі прыгнятаць іх яшчэ болей, менавіта тады пачалі габрэі Горадні вельмі пакутваць ад жудасных нагавораў наконт крыві.

Часам падобныя мярзотныя нагаворы паўставалі ў літоўскай зямлі яшчэ да таго, як на яе прыйшлі езуіты, але нават калі гэта здаралася, яно йшло супраць волі справядлівых уладароў, якія спынялі падобнае //глядзі ў запісах Хвольсана⁶⁸ наконт абвінавачваньняў, глава 5, і ён піша там: праведныя каралі Польшчы таксама заступаліся за габрэяў... Першы з іх быў Балеслаў, які ў сваёй кнізе законаў казаў: “паводле Папскага загаду мы забараняем ад яго імя ўсялякія абвінавачваньні габрэяў у крываваых справах. А калі хрысьціянін абвінаваціць габрэя ў забойстве хрысьціянскага дзіця, павінен ён прывесці трох сьведкаў хрысьціян і трох сьведкаў габрэяў дзеля пацьвярджэньня сваіх словаў, тады будзе пакараны абвінавачаны. Аднак, калі сьведкі не пацьвердзяць яго віны, тады будзе зроблена абвінавацелю тое, што ён забумаў навесці на невінаватага”. — Закон і суд Балеслава распаўсюджваўся на ўсю зямлю польскую паводле загаду караля Казіміра III ад 9 кастрычніка 1334... І пасля таго яго прытрымліваліся і выконвалі Вітаўт і ўсе астатнія князі Літвы і каралі Польшчы... — І гл. ў кн. “Слушнае чытаньне” скарачаны тэкст прывілеяў князя Вітаўта, і там у т. 12 прыгожа напісаў мудрэц Фюн: “і аднаго габрэя”, бо ў гэтым Вітаўт адрозьніваўся ад князя Балеслава, што яму дастаткова было толькі аднаго габрэйскага сьведкі і трох сьведкаў хрысьціян (гл. Хвольсана там жа), а не тое як прыведзена было вышэй: “і трох габрэяў”. І яшчэ напісаў “як яно было ў законах Балеслава”//. Аднак пасля таго, як лёс літоўскай зямлі быў перададзены ў рукі праклятых езуітаў, гэтыя нагаворы паўставалі і не спыняліся, і наш горад Горадня быў адным з гарадоў, дзе падобнае здаралася час ад часу.

/ст. 28/

Уласнымі вушамі чулі нашы бацькі і распавялі нам пра ўсё, што нарабілі ў нашым горадзе гэтыя жудасныя нагаворы, няхай сэрца наша памятае лёс нашых бацькоў у тыя дні, няхай будзе блаславенна Імя Б-га, бо Ён паклаў канец свавольнаму каралеўству Польскаму і разам з ім панаваньню езуітаў у нашым горадзе //Адзін з жудасных выпадкаў, які адбыўся ў нашым горадзе напрыканцы мінулага стагодзьдзя, які яшчэ жыва памятаюць у нашым горадзе, і сьведчаньні якога яшчэ перад намі, яго хачу я прывесці тут у скарачаным варыянце, каб ён застаўся дзеля памяці наступным пакаленьням: Гэта адбылося каля 90 год таму, калі дзяўчына хрысьціянка пайшла капаць пясок на адной з гор, што вакол нашага гораду. І калі капала яна, абрынулася на яе гара і засыпала яе. Засталася толькі хустка маленькая, што была на ёй, якая была бачная над пяском. І яе Б-г прывёў у рукі габрэя, р. Элазара сына р. Шломы з Верблава, чалавека пабожнага і парведнага, які жыў тады ў Горадні. Не прайшло шмат часу, як р. Элазар быў дастаўлены ў вязьніцу, бо некалькі езуітаў, што бачылі здалёк ўсю гэтую падзею, засьведчылі нібыта р. Элазар забіў дзяўчыну і забраў яе кроў, а хустка, якую знайшлі ў яго, выдаліла ўсе сумневы на гэты конт з сэрцаў хрысьціян. Два гады ён правёў жывым у яме, пакуль не правялі над ім езуіцкае судзілішча і не асудзілі быць чацьвертаваным (на чатыры часткі). Езуіцкі суд міжтым таксама стаяў косткай у горле караля Панятоўскага, які ведаў пра невіноўнасьць р. Элазара у злачынстве, і калі сенатары прадаставілі яму на пячатку судовы вырак, ён адмовіўся і сказаў: “я не зраблю гэткай масакры ў маіх каралеўстве”! І калі яму паведамілі, што суд ажыцьцявіцца нават без яго пячаткі, выехаў з Горадні за дзень да суду.

У чацьвер, другі дзень сьвята Шавуот (7-е сівана 5550⁶⁹) у першай палове дня р. Элазар быў дастаўлены на плаху, якую падрыхтавалі яму на вуліцы горада. І там выканалі жудасны вырак на вачах тысяч хрысьціян, якія прыйшлі з бліжніх і далніх краёў, каб паглядзець гэта відовішча, і таксама на вачах некалькіх габрэяў, якіх сталі трошкі здалёк, каб пачуць з яго вуснаў блаславеньне на асьвячэньне Імя Б-скага і адказаць: “амэн”, а астатнія габрэі ў той момант заліваліся сьлязамі кожны ў сваім доме.

Цэла сьвятога р. Элазара рассячанае на чатыры часткі павесілі потым на чатырох канцах гораду, каб усе пачулі і жахнуліся, а на наступны дзень (8-га сівана) габрэі аднеслі іх на ізраіліцкія могілкі з плачам, з галашэньнем і горкім траурам (і гл. яго надмагільле ў 2 частцы⁷⁰). І вось гэты жудасны нагавор, які падпарадкаваў сабе наш горад, падпарадкаваў сабе таксама і польскі ўрад і наваў яшчэ на нашу абшчыну шматлікія няшчасці і беды таксама пасля таго, як наш горад перайшоў пад уладу ўраду Вялікай Расеі. І наша абшчына была нібыта парадзіха, якая ахоплена пакутамі і круціцца яшчэ ў схватках шмат дзён нават пасля саміх народзін. І мы ведаем пра жудасныя выпадкі, якія здараліся ў нашым горадзе нават на пачатку

⁶⁸ Хвольсан Даніэль (Ёсаф) Аўрагамавіч (03.12.1819 - 23.03.1911) - расейскі гісторык, семітолаг, гебраіст. Маецца на ўвазе яго кніга “О некоторых сярэднявечных абвінавачваньнях супраць габрэяў” (абвяржэньне абвінавачваньня габрэяў у выкарыстаньні хрысьціянскай крыві ў рэлігійных мэтах), 1861.

⁶⁹ 20.05.1790

⁷⁰ §39

гэтага 19-га стагодзьдзя⁷¹. І так была гэтая вера ў карань сэрца хрысьціян нашага гораду, аж пакуль паводле загаду справядлівага імператара Аляксандра I 6 сакавіка 1817 князь Галіцын не напісаў менавіта губернатару Горадні скасаваць гэтае абвінавачваньне. І пагэтану прывядзем тут копію гэтага ўзвышанага загаду:

Пану губернатару Гарадзенскай губерні:

з-за падазрэньняў да {народу} Ізраіля, нібыта яны дадаюць у мацу хрысьціянскую кроў, у часы польскай улады іх абвінавачвалі ў забойстве хрысьціянскіх дзяцей; аднак допыты і дасьледваньні не высвятлілі доказаў злачынства.

Сігізмунд Аўгуст, кароль Польскі, у сваёй кнізе законаў ад 9 жніўня 1564 і ад 20 траўня 1566 пастанавіў забарону абвінавачваць габрэяў у тым, што яны карыстаюцца хрысьціянскай крывёй, бо вядома з кніг Старога Запавету, што яны не карыстаюцца крывёй. І ў апошніх пакаленьнях, у 1763 годзе 21-го сакавіка, напісаў легат Папы Рымскага, што таксама гэта не было даведзена дасьледваньнямі рымскіх уладаў паводле ўсіх выпадкаў, якія яны мелі адносна гэтага абвінавачваньня, і не было знойдзена ніводнага вартага даверу абгрунтаваньня ў доказ гэтаму, і пагэтану падобнае абвінавачваньне ніколі не выйгравала ў судзе

Пасколькі нават зараз паўстаў гэкі нагавор у тых рэгіёнах, што перайшлі да Расеі ад Польшчы, яго сьветласьць Імператар з разуменьнем таго, што гэткае абвінавачваньне ёсьць безгрунтоўным, і таго, што яно шмат разоў было абвержана вартымі даверу допытамі і дасьледваньнямі і таксама законамі каралей краіны, загадаў мне паведаміць Яго волю ўсім губернатарам, каб ад сёньня і далей габрэі не абвінавачваліся болей у забойстве хрысьціянскіх дзяцей без усялякіх прычын, але з аднаго толькі выдуманнага жаху, нібыта яны карыстаюцца хрысьціянскай крывёй. Аднак, калі адбылося забойства, і падазрэньне пала на габрэяў - без сьвяржэньня, нібыта яны зрабілі гэта дзеля выкарыстаньня хрысьціянскай крыві - павінна быць дасьледвана паводле законаў дзяржавы на падставе сьведчаньняў і доказаў, што вынікаюць з сутнасьці выпадку, як гэта робіцца з людзьмі іншых веравызнаньняў, калі яны падазраюцца ў забойстве.

Гэты высокі загад я перадаю шанюнаму пану дзеля веданьня і выкананьня.

На тэксьце пячатка князя Аляксандра Галіцына.

С. Пецербург, 6 красавіка 1817 - нумар 261⁷².

У гэтым загадзе сказана, што імператар Аляксандр I загадаў князю Галіцыну, каб той паведаміў гэтую яго волю ўсім губернатарам, аднак усе тыя, хто ўзгадвае загад імператара Аляксандра I наконт крывавага навету, прыводзяць толькі загад дадзены губернатару Горадні (гл. Хвольсана, у {згаданага} в {ышэй}, і гл. кн. Успамінаў, ж {ыцьцё} і дз {ейнасьць} р {ава} І {цхака}-Б {эра} Л {евінзона}⁷³) і мяркуюць, што ўсё гэта князь Галіцын напісаў толькі губернатару Горадні. А я ўдакладняю, што ўсе тыя рэчы князь Галіцын напісаў толькі губернатару Горадні, а астатнім губернатарам ён толькі паведаміў волю імператара - *Монаршую Волю* - скасаваць абвінавачваньні наконт крыві (і гэта даводзіцца з фармулёўкі загаду). Гэта сьведчыць ад тым, што гэтыя нагаворы панавалі ў Горадні настолькі больш моцна чым у іншых гарадах, што князь Галіцын убычыў неабходнасьць напісаць толькі гарадзенскаму губернатару ўсе гэтыя рэчы, прыведзеныя ў загадзе вышэй. А магчыма гэта таксама было паводле загаду імператара, і мы ўжо пісалі, што нам вядома пра жудасныя выпадкі, якія адбываліся ў нашым горадзе таксама на пачатку гэтага XIX ст.

І гл. ў працы Хвольсана ўзгаданай вышэй, які прыводзіць там выпадак з чыноўнікам адступнікам, якога запыталі ў судзе ў гарадзенскай губерні (і аўтар піша там, што, здаецца, гэта адбылося ў 1820 годзе), ці карыстаюцца габрэі хрысьціянскай крывёй і дзеля чаго карыстаюцца, і ён адказаў: “бо габрэі карыстаюцца хрысьціянскай крывёй, каб пырсаць ёю на прыталаку і касякі ў вечар Пэсаха! Як напісана ў кнізе Бэ-рэйшыт!” І глядзі там яшчэ на глыбіню ведаў гэтага чыноўніка, які прыводзіць прыроцтвы прарока Азар’і і таксама пустыя і глупыя рэчы, якіх ніколі не існавала (каб не даць магчымасьць адкрыць рот нашым ненавісьнікам на падставе таго, што напісаў там мудры прафесар Хвольсан, нібыта прарока Азар’і ніколі не існавала, варта адзначыць, што не існавала толькі гэтых прыведзеных прароцтваў, якія нідзе не сустракаюцца, але прарок з імя Азар’я узгадваецца ў 2. кн. Летапісаў гл. 15). І паводле сьведчаньня мудраца Хвольсана прыведзенага там у яго творы, словы таго чыноўніка адступніка прынеслі вялікія няшчасці і беды чыстым і праведным {жыхарам} гарадзенскай губерні.

У нашым горадзе распавядалі пра падобную гісторыю з адным адступнікам, які быў у самой Горадні, праз якога здарылася, што габрэі Горадні былі сабраныя ў судзе ў Дзень Адкупленьня⁷⁴, і я ўжо ўзгадваў пра

⁷¹ Верагодна маецца на ўвазе “Гарадзенская справа” 1816 г.

⁷² Глядзі арыгінальны рускамоўны тэкст у заўвагах напрыканцы кнігі

⁷³ “ל"ריב"ל" - דברי ימי חיי ריב"ל" - аўтар Бернард Натансон, выдадзена ў Варшаве 1892 г.

⁷⁴ Дзень Адкупленьня (Йом Кіпур) - дзень строгага паста і малітвы аб адкупленьні грахоў.

гэта ў газэце "гаМагід"⁷⁵ №44 за 5637⁷⁶ год у маім артыкуле пра рава з Брэста. З усяго сказанага пра гэта можна ўбачыць, насколькі глыбока ўкаранілася ў нашым горадзе вера ў абвінавачваньні наконт крыві, што нават загад імператара Аляксандра I, які быў дадзены ўсяго толькі на тры гады раней за гэтую падзею (калі прыняць, што гэта было ў 1820 годзе) ніяк не дапамог.//

/ст. 29/

§13) У той час каралеўства Польшкае было ўжо на ніжняй прыступцы лесьвіцы, праз злоўжваньні яго міністраў і яго сьвятароў езуітаў, якія напоўнілі яго злачынствам і рабункам, і праз віну яе шляхты і арыстакратыі, што ўвесь час бунтавалі /ст. 30/ на сваіх сходах падчас выбараў свайго караля, бо тады кожны спаборнічаў з іншым, і брат зайздросьціў брату, кожны праз уласную ганарлівасьць выказваў іншае меркаваньне, пакуль не хапаліся за мячы, і кроў лілася нібыта вада.

Гэтыя скандалы, якія таксама парушалі спакой Расеі, заўважыла імператрыца Катарына і вырашыла пакласьці канец свавольствам сваёй суседкі Польшчы. І пагэтану, калі наблізіліся дні Аўгуста III да сьмерці, /ст. 31/ яна прыклала ўсе моцы, каб пасадзіць пасья яго на сталец Польскі Станіслава Аўгуста Панятоўскага, якога яна ведала як чалавека разумнага і спаборніка міру, калі ён раней быў паслом Брытанскай Кароны ў Пецербурзе. І яе задумка ажыцьцявілася, бо пасья бясконцага вялікага хаосу і беспарадкаў на сталец Кароны Польскай ўзыйшоў Панятоўскі, і яму далі імя Аўгуст IV (1764). /ст. 32/

Гэты кароль, апошнія ў Кароне Польскай, быў чалавекам тонкай душы, любіў прасьвятленьне і гуманізм, і сэрца яго было добрым для кожнага, таксама і для іншаверцаў, бо яны ў першую чаргу людзі, настолькі што ў яго палац быў доступ нават для габрэяў.

Большую частку свайго панаваньня ён жыў у Горадні у каралеўскім палацы, які быў на замкавай вуліцы //замак у Горадні, ад якога цяпер бачная толькі маленькая частка рэшткаў муру ўмацаваньняў, пабудаванай каролем Стэфанам Баторы каля 1580 году замест драўлянага замку, які быў там з старажытных часоў. А Аўгуст II пабудаваў яшчэ новы замак, яў якім цяпер знаходзіцца ваенны шпіталь//. На пачатку яго панаваньня дайшоў да яго вушэй заклік па дапамогу ад габрэяў нашага гораду, якіх перасьледвалі і прыгняталі езуіты, што прымушалі выплачваць ім велізарныя працэнты па старым пазыкам, што ўсклалі на іх. І ён прызначыў асаблівую камісію, каб падлічыць усе пазыкі і высьвятліць крыніцу, з якой наша абшчына маглы бы выплаціць асноўную частку пазыкі разам з невялікім працэнтам адпаведна /ст. 33/ закону. І паводле рэзалюцыі (рэшэньня) камісіі ад 12-га лютага 1766 тыя пазыкі выйшлі ў суму 450715 злотых, альбо 67000 ру{блёў} с{рэбрам}, на што камісія наклала маленькія працэнты, а менавіта 4 адсоткі, і крыніцай для гэтых грошай стаў падатак, які быў ускладзены на ўсю ежу і напоі з умовай, што грошы гэтага падатку пайдуць толькі ў рукі эканомы, які будзе прызначаны ўрадам.

А ў 1768 г. кароль Панятоўскі ўзьвялічыў барона Тызенгаўза і прызначыў яго міністрам фінансаў, і зрабіў яго таксама эканомам над падаткам з абшчыны Горадні. Падобна Гаману гэты Тызенгаўз скраў розум караля і грошы абшчыны, бо ён выцягнуў з абшчыны Горадні на працягу 14 год (да 1782 году) асноўную частку разам з працэнтамі на суму 92 тысячы ру{блёў} с{рэбрам}, і ўсё гэтае багацьце ён паклаў сабе ў кішэню.

Тызенгаўз яшчэ падчас сваёй барацьбы з інтэрвентамі заграз у гушчары вялікіх крэдытаў, ён браў пазыкі і не выплачваў, пакуль на яго маёмасьць не быў абвешчаны конкурс, на які падала іск таксама і абшчына Горадні. Аднак Эксдывізарскі суд паводле

⁷⁵ гаМагід (Прамоўца) - першая іўрытамоўная штотыднёвая газэта ў Прусіі, выходзіла з 1856 па 1903 гг.

⁷⁶ 1877

свайго рашэньня ад 21-га верасьня 1789 прызнаў іск абшчыны Горадні толькі на сумму 34258 ру{блёў} с{рэбрам} і 40 рап{еек}, і на гэтую сумму ва ўласнасьць абшчыны былі перададзеныя 2 маёнткі Тызенгаўза, і гэта: Бобрык і Забярэжжа, што ў Пінскай вобласьці. А на равіна і кіраўніка абшчыны і яшчэ сем гарадскіх мецэнатаў з абшчыны Горадні Эксдывізарскі суд наклаў суворую клятву, што Тызенгаўз насамрэч выцягнуў з абшчыны менавіта гэтую сумму, хатя ў гэтым не было ніякага сумневу.

Толькі маёнткі гэтыя знаходзіліся ва ўласнасьці абшчыны толькі частыры гады, бо ў 1794 годзе іх забралі ў абшчыны, пра што мы распавядзем хутка ў нашым апавяданьні.

§14) Кароль Панятоўскі з усёй сваёй прасьветленасьцю не знайшоў /ст. 34/ сіл, каб суцішыць беспарадкі свайго каралеўства, якое ўжо разбэсьцілася да ганебнасьці. І ў яго дні яшчэ больш павялічыліся скандалы ў яго краіне, і хаос ды беспарадкі ўзьняліся вышэй галавы, пакуль яго каралеўства не стала смуродным ў вачах усіх каралеўств зямлі.

Яго магутныя суседзі, што ўжо навастрылі на яго свае вочы, убачылі, што яму самаму не будзе нічога добрага, калі яно не перайдзе пад іх крылы.

І так надыйшоў канец каралеўству Польшкаму, калі ў 1794 годзе польская зямля была ў апошні раз падзеленая паміж эўрапейскімі каралямі (пасьяля таго як ужо двойчы была разадраная імі), літоўская зямля цалкам увайшла ў склад царства Вялікай Расеі, пад ценом якой з таго часу знаходзімся таксама і мы, жыхары Горадні, да сёняшніх дзён.

§15) У тым годзе імператрыца Катарына выдала маніфэстт, што ўсе землеўласьнікі з Польшчы, якія прымалі удзел у паўстаньні і ўцяклі з краіны, могуць вярнуцца на свае надзелы цягам месяца, калі прымуць прысягу быць вернымі рабамі Расеі. Абшчына Горадні, якая не прымала ўдзелу ў паўстаньні і не ўцякала з краіны, не бачыла тады неабходнасьці ехаць у Пінск, каб прымаць там прысягу, але прыняла яе ў Горадні перад вачыма графа Якава Сіверса, расейскага пасла, які тады знаходзіўся ў Горадні.

Аднак урад са свайго боку, калі ўбачыў, што абшчына Горадні не прыбыла ў Пінск, каб прыняць прысягу, даў загад адразу перавесьці маёнткі Бобрык і Забярэжжа ў рээстр дзяржаўнай маёмасьці, а пасьяля гэтага аддаў іх у падарунак панам Боляславу і Цітову.

І так абшчына Горадні засталася ні з чым, і старыя пазыкі яе не пагашаныя яшчэ да сёняшняга дня.

----->XOOX<-----

Вялікія {мудрацы} Горадні.

“Прагнае {зямля}, Ізраіль, на ўзвышшах тваіх
забіты! Як палі ГЕРОИ!” (2-я Кн. Шмуэля 1:19)

/ст. 37/

§16) Хаця і быў чутны з нашага гораду “голос-голос Якава”⁷⁷ толькі з пачатку IV ст. гэтага тысячагодзьдзя⁷⁸, а да таго часу нават не знайсці назвы Горадні ў кнігах Ізраіля, ёсьць у нашых руках верныя знакі, што значна раней наш горад быў ужо месцам жыхарства для шматлікіх габрэяў і крыніцай Торы і традыцыі: як мы ўжо пісалі, габрэі пачалі замацоўвацца ў нашым горадзе ў часы Вітаўта, і, вядома, у той час таксама не было ў народзе Ізраіля нястачы ў тых, што займаліся Торай і тлумачылі яе законы.

Таксама і старыя могілкі нашага гораду даюць сваё сьведчаньне праз старажытныя надмагільлі, што знаходзяцца на ім, якое адно з іх паходзіць з {5}264⁷⁹ году. І яно, вядома, не самае старажытнае, бо мы маем у нашым горадзе шмат значна больш старых надмагільляў, вось толькі мы больш не можам прачытаць іх надпісы як таксама і на тых, што ўжо спусьціліся ў бездань, падобна камню⁸⁰.

Надзейнае і каштоўнае сьведчаньне дае нам гаон, в{ялікі} н{астаўнік наш} і р{авін}, р{абі} Натан Шапіра, які перадаў частку сваёй велічы нашаму гораду і памёр у {5}337⁸¹ годзе п{аводле} с{карочанага} л{іку}. І ён у прадмове да сваіх каментараяў “Уводзіны да брамаў”⁸² на “Брамы Дзюрана”⁸³ піша на{ступнымі} сл{овамі}: “я... знаходжуся зараз на заднім баку скініі⁸⁴, тут у абшчыне вялікага горада Горадні у краіне Літва”. І гэта проста зразумець разумнаму чалавеку, бо не нараджаецца народ зьнянацку⁸⁵, і калі на пачатку IV ст. (а можа нават і напрыканцы III ст., бо там не пазначаны і невядомы час, калі былі напісаныя тыя словы) наш горад ужо пасаваў, каб называцца “заднім бокам скініі...”, то няма сумневу, што сьляды Торы былі вядомыя ў ім значна раней.

І вось, калі мы надзейна ведаем, што яшчэ да гаона, в{ялікага} н{астаўніка нашага} і р{авіна} Шапіры Горадня ўжо была горадам падобна аднаму з гарадоў Ізраіля, з іншага боку, аднак, у нас няма інфармацыі ані пра аднаго “пастыра каменя Ізраіля”⁸⁶ тут да яго. І

⁷⁷ Бэ-рэйшыт 27:22

⁷⁸ Паводле габрэйскага ліку

⁷⁹ 09.1503 - 09.1504

⁸⁰ Шмот 15:5

⁸¹ 09.1576 - 09.1577

⁸² Кніга “םרשׁו םרוב” выдадзеная ў Любліне ў 09.1574 - 09.1575 з каментарамі на кнігу “Брамы Дзюрана” гл. наступную зноску

⁸³ Кніга па закону кашрута ежы і чысьціні сямейнага жыцця “אור ׁשׁר”, напісаная з XIII ст. рабі Іцхакам сынам рабі Мэіра галеві з гораду нямецкага Дзюран (Düren)

⁸⁴ Шмот 26:22

⁸⁵ Ешягу 66:8

⁸⁶ Бэ-рэйшыт 49:24

каб зьянць гэту супярэчнасьць, мы павінны паверыць аднаму з дзьвух: альбо таму, што перад нашымі продкамі ў Горадні паўсталі ў той час пэўныя прычыны і перашкоды, якія не далі ім магчымасьці пакінуць для нас памяць /ст. 38/ пра сябе; альбо таму, што яны паікнулі нам нешматлікія ўспаміны паводле сваіх магчымасьцей, але час размыў іх надпісы.

§17) Гаон, в{ялікі} н{астаўнік наш} і р{авін}, р{абі} Натан Шапіра быў сынам равіна в{ялікага} н{астаўніка нашага} і р{авіна}, р{абі} Шымшона Шапіры, дзядзькі равіна р. Давіда Ганза⁸⁷, аўтара кнігі “Парастак Давіда”⁸⁸, і ў прадмове да сваіх каментараў “Уводзіны да брамаў” на “Брамы Дзюрана” ён падпісаўся на{ступнымі} сл{овамі}: “я маладзейшы за маладых, Натан Ашкеназі сын п{ана}, т{аты майго}, чалавека {вечнага} Жыцьця, багатага дасягненьнямі шаноўнага р. Шымшона, н{яхай будзе ён узгаданы} дзеля в{ечнага} ж{ыцьця}, знаходжуся зараз на заднім баку скініі, тут у абшчыне вялікага горада Горадні у краіне Літва”.

І адсюль мы бачым, што ён быў г{лавой} р{авінскага} с{уда} тут, і так пісаў гаон ХІД”А⁸⁹ ў с{ваёй кнізе} “І{мя} вя{лікіх}”⁹⁰.

Акрамя кнігі “Уводзіны да брамаў” на “Брамы Дзюрана” ён зрабіў яшчэ тлумачэньні да РаШ”І, якія назваў “Прыгожыя словы”⁹¹ (падобна “Парастку Давіда”), і ка{ментары} да блаславення пасьяля ежы, і ўводзіны да “Зьзяньня”⁹² і невялікія ка{ментары} да зборніку сьвяточных малітваў. Таксама ён вёў актыўную перапіску з вялікімі знаўцамі Торы свайго часу ў рэсп{онсах} (глядзі “Канспект саламяных удоваў”⁹³ надрукаваны напрыканцы “Новых рэсп{онсаў}: Новы дом”⁹⁴, пар{аграф} 75), і, як вынікае з словаў равіна аўтара “Парастак Давіда”, ён быў вядомы ў сваім пакаленьні як чалавек выключнай пабожнасьці.

Ва ўсёй яго біяграфіі няма пакуль што ніякіх узгадак Горадні, і не вядома ці ён нарадзіўся ў Горадні, альбо колькі год ён быў г{лавой} р{авінскага} с{уда} тут, і дзе месца яго пахаванья.

Таксама невядома, якая сувязь была ў яго з сямьёй Ашкеназі, прозвішчам якой ён сябе называў. І верагодна ён паходзіў з краіны Ашкеназ⁹⁵. І невялічкі доказ таго, што ён не нарадзіўся ў Горадні, знаходзім у яго словах: “знаходжуся зараз”, адкуль бачна, што раней ён не знаходзіўся тут.

І г{аон}, н{астаўнік наш} Натан быў забраны ў Нябёсы з {5}337⁹⁶ годзе, і пакінуў пасьяля сябе трох знакамітых сыноў, а менавіта: р. Іцхак, к{іраўнік} е{шывы} ў с{ьвятой} а{бшчыне} Кобла; р. Ісахар, які быў к{іраўніком} е{шывы} ў с{ьвятой} а{бшчыне} Пінска, а адтуль быў узяты г{лавой} р{авінскага} с{уда} і к{іраўніком} е{шывы} ў с{ьвятую} а{бшчыну} Вормса; і р. Шломо, бацька гаона, кабаліста р. Натана Шапіры з Кракава, аўтара “Адкрывацель глыбін”⁹⁷, які насіў імя свайго дзеда, гаона з Горадні.

⁸⁷ Рав Давід бэн Шломо Ганз (1541 - 1612) - выбітны равін і навуковец. Дасьледчык гісторыі, матэматыкі і астраноміі. Супрацоўнік Кеплера і Ціха Браге.

⁸⁸ Кніга па гісторыі габрэйскага народу “תּוֹרַת מֹשֶׁה” была надрукаваная ў 1592 г. ў Празе.

⁸⁹ Скарачэньне імя Хаім-Ёсаф-Давід Азулай (1724 - 1806) - равін, заканадаўца і глава пакаленьня, аўтар шматлікіх кніг па габрэйскаму закону, філасофіі, маралі і містыцы.

⁹⁰ Кніга שם הגדולים - הג"ה, бібліяграфічная і біяграфічная энцыклапедыя надрукаваная ў Ліворна ў 1774 г.

⁹¹ Кніга “מרי שפר” (цытата з Бэ-рэйшыт 49:21) - тлумачэньні каментараў РаШ”І на пісьмовую і вусную Тору.

⁹² Кніга “הור” кабалістычны каментар да Торы складзены р. Шыманам сынам Ёхая вучнем р. Аківы ў II ст. н.э. і ўпершыню апублікаваны прыкладна ў 1270 г. равінам Мошэ дэ Леонам

⁹³ “תורת משה” зборнік рэспонсаў на тэму законаў адносна жанчын, чый муж зьнік і не магчыма давесьці факт яго сьмерці, каб дазволіць жанчыне паўторны шлюб.

⁹⁴ Кніга “תורת משה” - зборнік рэспонсаў равіна Ёэля бэн Шмуэля Сыркіса (пачатак XVII ст.)

⁹⁵ Старажытная габрэйская назва Нямецчыны

⁹⁶ 09.1576 - 09.1577

⁹⁷ “מגלה תעלומות” - кніга каментараў на Пяцікніжжа выдадзеная ў 1637 г. пасьяля сьмерці аўтара.

§18) На равінскі сталец Горадні пасья гаона, /ст. 39/ в{ялікага} н{астаўніка нашага} і р{авіна}, р{абі} Натан Шапіры сеў гаон р. Мардэхай Яфэ, аўтар зборніка “Адзеньні”⁹⁸, сын пабожнага чалавека р. Аўрагама, в{ечнай} п{амяці}.

Гаон, аўтар зборніка “Адзеньні” быў вучнем Рэм”А⁹⁹, в{ечнай} п{амяці}. І пасья сьмерці свайго вялікага настаўніка ён атрымаў ад яго карону равінства, а Горадня стала першым горадам, які прыняў яго ў якасьці г{лавы} р{авінскага} с{уда}. І ўжо на пачатку сваёй працы ў яго атрымалася заснаваць тут маленькі Храм, які носіць яго імя да сёняшняга дня (глядзі вышэй §8). Мы ня ведаем дакладна год, калі ён быў прыняты г{лавай} р{авінскага} с{уда} у нашым горадзе, і таксама колькі год ён велічна служыў там, бо ў нашым горадзе ён вядомы толькі з {5}338¹⁰⁰ году паводле лічбаваму значэнню слова “Адзеньне” (5 тысяч 338), як мы пісалі вышэй. Ён, таксама, быў пасья гаона в{ялікага} н{астаўніка нашага} і р{авіна}, р{абі} Шапіры, які быў г{лавай} р{авінскага} с{уда} перад ім і які памёр у {5}337¹⁰¹ годзе. Аднак з словаў яго сучасніка равіна, аўтара {кнігі} “Парастак Давіда”, бачна, што ён быў прыняты ў наш горад раней {5}337 году, бо ён кажа наступным чынам: “5352¹⁰², Мардэхай Яфэ выключнай мудрасьці і старасьці ... і за гэтыя 20 год ён быў г{лавай} р{авінскага} с{уда} у с{ьвятой} а{бшчыне} Горадні і ў с{ьвятой} а{бшчыне} Любліна і Крамянца...” І, як вядома, ён скончыў сваю кнігу ў {5}353¹⁰³ годзе - лічбавае значэнне слова “Радасьць” паводле скарачанага ліку, і з словаў “за гэтыя 20 год” атрымліваецца, што ён быў прыняты ў наш горад у {5}332¹⁰⁴ альбо {5}333¹⁰⁵ годзе. І гэта здзіўляе, пасья таго што мы ведаем, што ў {5}333 годзе г{лавай} р{авінскага} с{уда} яшчэ быў в{ялікі} н{астаўнік наш} і р{авін}, р{абі} Шапіра падчас свайго жыцця, і не могуць два караля карыстацца адной каронай. Калі толькі не скажам, што гаон в{ялікі} н{астаўнік наш} і р{авін}, р{абі} Шапіра на працягу чатырох год перад сваёй сьмерцю пакінуў сваю равінскую пасаду ў Горадні.

І я не здолеў удакладніць дзьве версіі ў апавяданьні пра яго падарожжа да мудраца Абугава. Бо ў {кнізе} “П{арастак} Д{авіда}”, і ў “Летапісі”, і ў {кнізе} “І{мя} вя{лікіх} ХІД”Ы (гл. у апошнім) напісана, што ў яго юнацтве ў {5}321¹⁰⁶ годзе ён быў у Венецыі з-за выгнаньня {габрэяў}, што адбылося ў Багеміі. І душа яго прагла вучыцца мудрасьці, навукі і прыродазнаўству, і ён вучыўся ў равіна Абугава. А на пачатку к{нігі} “Лазурнае адзеньне”¹⁰⁷ прыведзена ад імя кнігі “Шлях Мошэ”¹⁰⁸ і ад імя антыквара, мудраца РІВа”Ля¹⁰⁹ ў яго кнізе “Пасьвдчаньне ў Ізраілі”¹¹⁰, том 3 частка 12, што пасья яго працы /ст. 40/ у якасьці г{лавы} р{авінскага} с{уда} ў Горадні, Любліне і Крамянцы прыйшлі да яго пасланцы з Познані і прынеслі яму ліст ад тамашніх равінаў. І ён адказаў ім: “я буду г{лавай} р{авінскага} с{уда} ў вас, але зараз я не магу, таму што я да гэтуль я не навучаўся мудрасьці адносна новага, а

⁹⁸ Зборнік з 10 кніг па габрэйскаму закону пад агульнай назвай “ד'בוש ה' (Адзеньні), над якім аўтар працаваў каля 50 год быў завершаны на пачатку XVII ст. у Познані.

⁹⁹ Рабі Мошэ Ісэрлес (1530 - 1572) - равін і знаўца Торы з Кракава, аўтар фундаментальнага дапаўненьня да “Шульхан Аруху” (габрэйскі заканадаўчы кодэкс), дзе ён пазначае розьніцу ў традыцыі паміж ашкеназімі (эўрапейскімі габрэямі) і сефардамі (бліжнеўсходнімі габрэямі).

¹⁰⁰ 09.1577 - 09.1578

¹⁰¹ 09.1576 - 09.1577

¹⁰² 09.1591 - 09.1592

¹⁰³ 09.1592 - 09.1593

¹⁰⁴ 09.1571 - 09.1572

¹⁰⁵ 09.1572 - 09.1573

¹⁰⁶ 09.1560 - 09.1561

¹⁰⁷ Кніга “לבוש התלית” - першы том зборніка заканадаўчых тэкстаў р. Мардэхая Яфэ “Адзеньні”, які утрымлівае законы з Шульхан Аруху, раздзел “Лад жыцьця” (ד'בוש ה'תורה) да законаў Шабату.

¹⁰⁸ Кніга “ה'תורה” выдадзена ў 1733 г. равам Мошэ сынам Мэіра Гакогэнам

¹⁰⁹ Іцхак Дов Бэр Левінзон (1788 - 1860) - украінскі равін і пісьменьнік, прыхільнік руха “Асьветы”

¹¹⁰ Кніга “תולדות בישראל” выдадзена Іцхакам Левінзоном у 1828 г. у падтрымку пашырэння сьвецкіх навук у габрэйскай адукацыі

ў гэтай краіне (м{аецца} н{а ўвазе}: у ПОЛЬШЧЫ, так тлумачыць м{удры} РІВа”ЛЬ там у к{нізе} “П{асьведчаньне} ў І{зраілі}”) няма ніводнага чалавека, каб вучыцца ад яго. Пагэтану я спачатку паеду ў Італію і г.д.” Так ён і зрабіў, калі паехаў да рава Абугава. І гэта дыяметральна процілегла першай версіі! Бо немагчыма аб’яднаць дзьве гэтыя версіі і сказаць, што калі да яго прыйшлі пасланцы з Познані, гэта ўсё было яшчэ да {5}321 году. Бо тады атрымліваецца, што ён быў г{лавой} р{авінскага} с{уда} ў Горадні, Любліне і Крамянцы яшчэ ў сваім юнацтве? І што рабіць са сьведчаньнем яго сучасніка равіна, аўтара {кнігі} “Парастак Давіда”, і таксама з пазначэньнем “Адзеньне”, што ў нашым горадзе, якія сьведчуць, што ён быў у Горадні ў {5}338 годзе?

То ў нас няма іншага выйсьце, як адхіліць другую версію, прыведзеную на пачатку кнігі “Лазурнае адзеньне” ад імя кнігі “Шлях Мошэ”, і сказаць, што яна няслушная, што яго падарожжа да рава Абугава было толькі з-за выгнаньня і г.д., але не таму, што ён атрымаў запрашэньне ад равінаў Познаньні. І такім чынам таксама недарэчным ёсьць тлумачэньне м{удрага} РІВа”Ля у{згаданае} в{ышэй}.

І глядзі ў {кнізе} “І{мя} вя{лікіх}” ХІД”Ы ўсе дакладныя дэталі гэтай гісторыі.

У дадатак да велічы сваёй геніяльнасьці, да таго, што ён быў галавой мудрацоў свайго часу і ўзорам для свайго пакаленьня настолькі, што пра яго справядліва казалі: “ад Мордэхая да Мордэхая не было падобнага Мордэхая”¹¹¹, ён быў пры гэтым вельмі сьціплым і рахманым і называў сябе: “кравец адзеньня” (гл. ва ўступе да “Лазурнага адзеньня”, і ў дадатак яшчэ адносна равіна р. Ёсафа Беллага, дзе ўзгадваецца гісторыя, якая адбылася з ім падчас яго знаходжаньня ў рава Абугава, і ён ўжо друкаваўся ў малітоўніках¹¹²). І гэты “кравец адзеньня” парадніўся з МаГаРа”Лем¹¹³ з Прагі (гл. ў кн. “Біяграфіі імянітых людзей”¹¹⁴ ад р{ава} Д{авіда}-Т{эвлі} Эфраці¹¹⁵ у пісьме г{аона} р{ава} Цві-Гірша Калішэра¹¹⁶).

І я не маю чаго дадаць яшчэ да яго біяграфіі і саступаю месца тым, у чыіх гарадах ён велічна служыў пасья /ст. 41/ Горадні, асабліва ў Познані, дзе знаходзіцца яго ганаровае пахаваньне.

§19) Пасья гаона аўтара {зборніка} “Адзеньні” вядомы нам адзін г{лава} р{авінскага} с{уда} і к{іраўнік} е{шывы}, які быў у нашым горадзе пад імя р. Юда. Аднак не дайшло да нас ніякай інфармацыі пра яго, акрамя таго, што знаходзім яго ў кнізе “Геройствы людзей”¹¹⁷ (і гэты рэспонсы г{аона} н{астаўніка нашага} Мэіра КаЦа¹¹⁸, бацькі ШаХа¹¹⁹). І там у адным адказе г{аона} н{астаўніка нашага} Мэіра КаЦа да гаона, н{ашага вялікага} н{астаўніка} і {равіна} р{абі} Ёшы з Кракава напісана наступнымі словамі: “і як ужо пастанавіў вас старэйшыга,

¹¹¹ Ад Мордэхая, героя Пурымскай гісторыі, што быў галавой пакаленьня ў час Вавілонскага выгнаньня, і да р. Мордэхая Яфэ не было падобнага ім мудраца Торы

¹¹² Аўтар кажа, што р. Яфэ дарма называў сябе сьціпла “кравец адзеньня”, калі ён ужо быў буйным знаўцай Торы і яго каментары друкаваліся ў малітоўніках.

¹¹³ Егуда-Лёв бэн Бецалель (1512 - 1609) - выбітны равін і кабаліст, глава пакаленьня 16 ст. Стваральнік знакамітага голема.

¹¹⁴ Кніга “משׁ שׁלך לילול” біяграфічны зборнік выдадзены ў 1875 г. ў Варшаве.

¹¹⁵ Давід-Тэвлі Эфраці (1849 - 1884) - беларускі равін.

¹¹⁶ Цві-Гірш Калішэр (1795 - 1874) - нямецкі равін, вучань рава Аківы Эйгера, адзін з заснавальнікаў рэлігіёзнага сіянізма.

¹¹⁷ Кніга “משׁ שׁלך לילול” упершыню выдадзена ў Дэсаў ў 1697 г. р. Шабтаем гаКознам як зборнік рэспонсаў яго бацькі.

¹¹⁸ Рабі Мэір КаЦ (скарачэньне ад Когэн Цэдэк - праведны сьвятар) (? - 1643/1645) - выбітны равін 17 ст., нарадзіўся ў Франкфурце-на-Майне, працаваў у Польшчы і Літве. Напрыканцы жыцьця пераехаў у Магілёў, дзе памёр у 5405 (1644-45) годзе. Па іншай версіі памёр у Дубна 3-га Кісьлева 5403 (25.11.1642)

¹¹⁹ Рабі Шабтай гаКозн (1622 - 1663) - польскі равін і пісьменьнік, адзін з асноўных каментатараў “Шульхан Аруха”, аўтар апісаньня злчынстваў казакоў Хмельніцкага .

галава, н{аш вялікі} н{астаўнік}, р{авін} р{абі} Юда, які быў кіраўніком ешывы і г{лавой} р{авінскага} с{уда} ў с{ьвятой} а{бшчыне} Горадні”.

§20) Пасьля г{лавы} р{авінскага} с{уда} н{ашага} вялікага} н{астаўніка}, р{авіна} р{абі} Юды, в{ечнай} п{амяці}, вядомы нам як г{лава} р{авінскага} с{уда} ў нашым горадзе гаон н{аш вялікі} н{астаўнік} і {равін} р{абі} Ёшыя¹²⁰ сын н{ашага} вялікага} н{астаўніка}, і {равіна} р{абі} Ёсафа, у{згаданы} в{ышэй}, аўтар “Абаронцы Шломо”¹²¹ і Рэсп{онсаў} “А{блічча} Е{гошуа}”¹²² (глядзі напрыканцы, раз{ьдзел} 13). І яго біяграфія і ўсе яго дасягненні запісаныя ў кнігу “Горад справядлівасці - біяграфіі равінаў Кракава”¹²³.

§21) Месца гаона р. Ёшыі - як нам здаецца - заняў гаон, н{аш вялікі} н{астаўнік} і {равін} р{абі} Іцхак-Айзэк сын р. Аўрагама, в{ечнай} п{амяці}, вядомы нам таксама толькі паводле імя, пад якім знаходзім і яго ў кнізе “Геройствы людзей”, у{згаданай} в{ышэй}, бо ён вёў перапіску з гаонам н{ашым} вялікім} н{астаўнікам}, і {равінам} р{абі} Мэірам КаЦам, бацькай ШаХа.

І пасколькі гаон н{аш вялікі} н{астаўнік} і {равін} р{абі} Мэір шмат узгадвае яго, я палічыў слушным прывесці тут яго словы:

“На сыходзе Шабату няхай аднаўляецца блаславеньне таму, хто адчыняе глыбіні складаных талмудычных разважаньняў, кіраўніку ешывы горада і краіны, с{ьветачу} І{зраіля}, с{луге} Б{-га}, в{елічы} п{акаленьня} і гаону і т{ым} б{ольш} н{ашаму} вялікаму} н{астаўніку}, р{авіну} р{абі} Айзэку і г.д.” І подпіс там: “г{эта} с{ловы} пазначанага аўтара Мэіра Ашкеназі Когана, я{кія} ё{н} напісаў} 22-га Тэвета 398”¹²⁴ {году} п{аводле} с{карочанага} л{іку}”.

А гаон н{аш вялікі} н{астаўнік} і {равін} р{абі} Айзэк у сваім адказе яму падпісаўся н{аступным} ч{ынам}:

“І яшчэ рука мая схіляецца адказаць в{елічы} г{онару} Т{оры} яго, пасколькі Б-г прыязны да мяне, і пагэтаму няхай сталец пана ўзвялічыцца і ўздымецца сярод вялікіх узвышаных {людзей}, і няхай складзецца яго лёс прыемна, і панаваньню яго няхай будуць падоўжаныя годы і дні, як “і маліў Іцхак”¹²⁵ сын м{айго} пана} т{аты} ра{віна} р{абі} Аўрагама, н{яхай} будзе узгаданы} п{раведнік} дзеля {блаславеньня} і дзеля в{ечнага} ж{ыцьця}, які знаходзіцца тут у с{ьвятой} а{бшчыне} Горадні”.

І на той адказ адказаў гаон н{аш вялікі} н{астаўнік} і {равін} р{абі} Мэір КаЦ н{аступным} ч{ынам}:

“Няхай будзе яму зьязьняне падобна сыну Бацы¹²⁶, няхай будзе ён ваяводам, што выцягвае меч, каб перамагчы тысячу {ворагаў}¹²⁷, каб вучыцца і навучаць; /ст. 42/ “Леў з Нябёснага палацу”¹²⁸, назавуць {яго} заканадаўц{ам}, надзел {яго} праведны ў надзеле {побач} з Бар-Ёхаем¹²⁹. Шаноўны н{аш вялікі} н{астаўнік}, р{авін} р{абі} Айзэк Ёхан і г.д.” І подпіс там: “і Б{-г} няхай дадасць яму гадоў жыцьця і дасьць яму ў гонар яго Торы

¹²⁰ Егошуа бэн Ёсаф Гэшыль (1578 - 1648) - польскі і літоўскі равін, талмудзіст і заканадаўца. Яго дзед быў братам Магараля з Прагі.

¹²¹ Кніга “מגילת שלמה” - кніга каментараў на Талмуд у абарону меркаваньня РаШ”І ў спрэчках з Тосфат.

¹²² Кніга “ש"ת פני יהושע” - выдадзеныя нашчадкамі р. Гэшыля канспекты яго рэспонсаў, Амстэрдам 1715 г.

¹²³ гл. зноскі 56 і 57

¹²⁴ 08.01.1638

¹²⁵ Бэ-рэйшыт 25:21

¹²⁶ Маецца на ўвазе Мошэ, якога ўзяла сабе ў сыны Бацьця, дачка фараона, і аблічча якога зьяля пасья атрыманьня Торы на гары Сінай.

¹²⁷ Пажаданьне быць моцным духоўна і перамагчы свае дрэнныя якасьці, што перашкаджаюць вывучаць Тору.

¹²⁸ Гл. гісторыю пра цудоўнага велізарнага льва з Нябёсаў у Вавілонскім Талмудзе, трактат Хулін ст. 59б.

¹²⁹ Р. Шыман сын Ёхай, вучань р. Аківы (глядзі зноску 91), знаўца патаемных тлумачэньняў Торы.

паўнавартасную літасьць, каб падоўжыліся дні яго панаваньня¹³⁰ на веці вечныя, Мэір Ашкеназі”.

§22) Пасьля гаона, н{ашага вялікага} н{астаўніка} і {равіна} р{абі} Айзэка, в{ечнай} п{амяці}, у нашых горадзе велічна служыў гаон, н{аш вялікі} н{астаўнік}, і р{авін} р{абі} Хаім Хэйка, брат гаона, н{ашага вялікага} н{астаўніка} і {равіна} р{абі} Егошуа-Мошэ-Агарона [сына равіна, н{ашага вялікага} н{астаўніка} і {равіна} р{абі} Шмуэля Шварца, швагера гаона, н{ашага вялікага} н{астаўніка} і {равіна} р{абі} Ёшыі, аўтара кнігі “Абаронцы Шломо” у{зганага} в{ышэй} (глядзі “гаон Цві” у яго прадмове)], таты гаона, н{ашага вялікага} н{астаўніка} і {равіна} р{абі} Цві СаГа”Ля¹³¹ Горавіца, г{лавы} р{авінскага} с{уда} 3х акругоў Жамайці¹³² (гл. “І{мя} вя{лікіх}” ХІД”Ы). І не атрымалася ў нас даведацца большага.

§23) Равін, гаон, пабожны чалавек, н{аш вялікі} н{астаўнік}, і р{авін} р{абі} Мошэ сын гаона, сьвятога, пабожнага чалавека (гл. ў кн. “Прыгажосьць Мошэ”¹³³ у прадмове) н{ашага вялікага} н{астаўніка} і {равіна} р{абі} Аўрагама Мігеза-Цві¹³⁴ і зяць равіна р. Беньяміна Фрэнкеля Мірэлса з Берліна сеў на равінскі сталец нашага гораду (здаецца нам) пасьля гаона, н{ашага вялікага} н{астаўніка} і {равіна} р{абі} Хаіма Хэйкі і быў тут к{іраўніком} е{шывы}. Ён склаў вядомую кнігу “Прыгажосьць Мошэ” {з каментарамі} на разьдзел “Ё{рэ} Д{эа}”¹³⁵, на “Дом Ёсафа”¹³⁶, на “Т{урэй} З{агав}”¹³⁷, і на “Ш{ульхан} А{рух}”¹³⁸.

З яго радаслоўнай вядома, што ён быў сынам дачкі гаона, н{астаўніка} ў{сіх} с{ыноў} в{ыгнаньня}, рабі р. Гэшыля, а з боку бацькі быў сынам сына гаона р. Якава (які быў бацькам гаона р. Аўрагама, уз{ганага} в{ышэй}, і цесьцем гаона рабі р. Гэшыля) сына гаона р. Шмуэля сына гаона р. Гэльмана брата гаона р. Бэцалеля, бацькі гаона МаГаРа”Ля з Прагі (глядзі генеалагічны скрутак радаслоўнай р. Гэльмана).

І з яго нашчадкаў нам вядомыя: яго сын равін р. Хаім, узгаданы ў прадмове да кн. “Прыгажосьць Мошэ”, і яго дачка, якая была жонкай гаона, вялікага {мудраца}, н{ашага вялікага} н{астаўніка} і {равіна} р{абі} Баруха Рапапорта, г{лавы} р{авінскага} с{уда} а{бшчыны} Фюрта.

Акрамя складзенай ім кн. “Прыгажосьць Мошэ”, узгаданай вышэй, ад яго засталіся рукапісы кнігі “Прыгажосьць Мошэ” {з каментарамі} да “Эвэн гаЭзэр”¹³⁹ і шматлікія вынаходкі па Талмуду (гл. у прадмове да кнігі “Вечная сьвяча” {з каментарамі} да {трактата} Адсячэньні¹⁴⁰ /ст. 43/ кіраўніка выгнаньня н{ашага вялікага} н{астаўніка} і {равіна} р{абі} Баруха Бэндта г{лавы} р{авінскага} с{уда} Заблудава, які напісаў там на{ступнымі} сл{овамі}: “і калі я

¹³⁰ Дварым 17:20

¹³¹ СаГаль - скарачэньне ад фразы на іўрыце “ה'ל ג'ל” (памочнік левітаў), якая ўказвае на паходжаньне чалавека з калена Леві. З гэтага скарачэньня пайшлі габрэйскія прозвішчы Сагал, Сэгал і т.п.

¹³² Кейданы, Віжуны, Біржай

¹³³ Кніга “משנה למשה” з каментарамі р. Мошэ Мігеза Цві да разьдзела “Ёрэ Дэа” з Шульхан Аруха ўпершыню надрукаваная ў 1776 г. амаль праз сто год пасьля сьмерці аўтара.

¹³⁴ На іўрыце “з роду Цві (Аленя)”, фраза, што абазначае прыналежнасьць да пэўнага роду, якая потым стала прозвішчам.

¹³⁵ “יורה דעה” (Вучыць ведаць) - другі з чатырох разьдзелаў заканадаўчага кодэкса “Чатыры радкі” (ה'רמב"ם) складзенага равінам Якавам сынам Ашэра (Паўднёвая Еўропа) у 14 ст.

¹³⁶ “בית יוסף” - кніга каментароў р. Ёсафа Каро (1488 - 1575) на кодэкс “чатыры радкі”.

¹³⁷ “טורי זהב” (Залатыя радкі) - кніга каментароў р. Давіда галеві Сагаля (1586 - 1667) на кодэкс “Шульхан Арух”.

¹³⁸ “שולחן ערוך” (Накрыты стол) - заканадаўчы кодэкс складзены р. Ёсафам Каро паводле кодэкса “Чатыры радкі”. Зьяўляецца дагэтуль базай габрэйскага ладу жыцьця.

¹³⁹ “אבן העזר” (Камень дапамогі) - трэці з чатырох разьдзелаў заканадаўчых кодэксаў “Чатыры радкі” і “Накрыты стол”

¹⁴⁰ Кніга “נר למיד” - каментары да трактата “Адсячэньні” (נ'ר למיד) Вавілонскага Талмуду, дзе йдзе гаворка пра “адсячэньне душы” (пакараньне за асабліва цяжкія грахі), выдадзеныя ў 1803 г.

быў к{раўніком} е{шывы} і прапаведнікам у с{ьвятой} а{бшчыне} Горадні, трапіў мне ў рукі {том} Талмуда “Адсячэньні”, які належыў гаону, вялікаму {мудрацу}, сьветачу выгнаньня, н{ашаму вялікаму} н{астаўніку} і {равіну} р{абі} Мошэ, в{ечнай} п{амяці}, я{кі} б{ыў} г{лавой} р{авінскага} с{уда} ва ў{згаданай} в{ышэй} с{ьвятой} а{бшчыне}, аўтарам {кнігі} “Прыгажосьць Мошэ” і г.д.”).

І памёр гаон р. Мошэ, в{ечнай} п{амяці}, у нашым горадзе, і мае ён агульнае надмагілле са сваёй жонкай, рабаніт, і в{ечнай} ёй} п{амяці}:

Т{ут} п{ахаваны}
гаон, пабожны чалавек,
настаўнік сыноў выгнаньня
н{аш настаўнік} і р{авін} Мошэ сын пабожнага чалавека,
гаона, н{астаўніка нашага і} р{авіна} Аўрагама,
в{ечнай} п{амяці}, Мігеза-Цві. {Памёр} у дзень
10-ы {месяца} Іяр, Т/400.....Л/30¹⁴¹
І яго жонка, рабаніт, па{божная}
славутая п{ані} Нэхама
дачка равіна п{ана} Беньяміна, в{ечнай} п{амяці}.
{Памерла} 24-га {дня месяца} Адар-1¹⁴²

§24) У той час, пасля гаона аўтара “Прыгажосьці Мошэ”, велічна служыў у нашым горадзе на пасадзе г{лавы} р{авінскага} с{уда} гаон р. Сімха коэн Рапапорт, сын гаона р. Нахмана Рапапорта, г{лавы} р{авінскага} с{уда} а{бшчыны} Вялікага Дубна.

Гаон /ст. 44/ гэты быў раней г{лавой} р{авінскага} с{уда} ў с{ьвятой} а{бшчыне} Любліна, і адтуль быў пакліканы, каб служыць у сьвятасьці ў нашым горадзе. Аднак праз некалькі год яго паклікалі з нашага гораду, каб стаць г{лавой} р{авінскага} с{уда} ў с{ьвятой} а{бшчыне} Львова. І калі ён ехаў з нашага гораду ў Львоў праз горад Шчабжэшын, то памёр там, а ва Львоў узялі яго сына, славутага гаона, н{ашага вялікага} н{астаўніка} і {равіна} р{абі} Хаіма коэна Рапапорта.

§25) На равінскі сталец нашага гораду ў {5}480-м¹⁴³ годзе быў пакліканы г{лавы} р{авінскага} с{уда} з горада Слуцка, гаон, вялікі {мудрэц}, н{аш вялікі} н{астаўнік} і {равін} р{абі} Ар’{е}-Лейб сын гаона, н{ашага вялікага} н{астаўніка} і {равіна} р{абі} Натана-Ноты, г{лавы} р{авінскага} с{уда} а{бшчыны} Тарногруду, і зяць славутага гаона, н{ашага вялікага} н{астаўніка} і {равіна} р{абі} Захар’і-Мэндзіля, г{лавы} р{авінскага} с{уда} а{бшчыны} Бэльза, аўтара {кнігі} “Прыгажэйшы калодзеж”¹⁴⁴ {з каментарамі} на “Шу{льхан} А{рух} Ё{рэ}-Д{за}” і “Хо{шэн} М{ішпат}”¹⁴⁵.

Гаон р. Ар’{е}-Лейб, пакуль ён яшчэ быў г{лавой} р{авінскага} с{уда} ў с{ьвятой} а{бшчыне} Слуцка, быў настаўнікам гаона н{ашага вялікага} н{астаўніка} і {равіна} р{абі} Ар’{е}-Лейба

¹⁴¹ Год сьмерці рава Мошэ не меншы за 5445 (14.05.1685), бо яго жонцы на той момант было 23 гады, і яна памёрла ў 5502 (1742) годзе ва ўзросьце “амаль 80 год” (гл. “Гвурот гаАрі” / “גבורות הארי” ст. 6, біяграфія р. Эпштэйна), і не большы за 5450 (19.04.1690), бо ў месяцы Адар-2 5451 г. узгадваецца яго ўдава рабаніт Нэхама адносна будоўлі бэйт мідраша (гл. Пінкас Вааду Літвы 1623-1761, §831 ст. 161).

¹⁴² 24 Адара-1 5502 (28.02.1742), дата сьмерці прыводзіцца ў кнізе “Гвурот гаАрі” ст. 6

¹⁴³ 09.1719 - 09.1720

¹⁴⁴ Кніга “באר היטב” - каментары да Шульхан Аруху ад двух аўтараў (р. Егуда Ашкеназі з Тыкоціна і р. Захар’я-Мэндзіль з Бэльза) выдадзеныя ў Амстэрдаме ў 1742 г.

¹⁴⁵ “טשטן מן השולחן” (Нагруднік закону) - апошні, чацьвёрты разьдзел заканадаўчых кодэксаў “Чатыры радкі” і “Накрыты стол”

Эпштэйна, аўтара {кнігі} “ПАРДЭС”¹⁴⁶. І ў {5}480-м годзе, калі ён быў прыняты г{лавой} р{авінскага} с{уда} і к{іраўніком} е{шывы} ў нашым горадзе, яго вучань пераехаў разам зь ім і вучыўся ў яго разам з сынам г{лавы} р{авінскага} с{уда}, гаонам, н{ашым вялікім} н{астаўнікам} і {равінам} р{абі} Захар’ей-Мэндзілям, які потым заняў месца свайго бацькі ў нашым горадзе. І як здаецца, гаон р. Ар’е-Лейб быў узяты з Слуцку г{лавой} р{авінскага} с{уда} ў нашым горадзе праз намаганьні бацькі яго вучня ў{зганага} в{ыўшэй}, г{эта} ё{н} р. Мардэхай Эпштэйн, які жыў у Горадні і быў мецэнатам краіны (глядзі ў кнізе “ПАРДЭС”, у{зганага} в{ыўшэй}, у частцы з аплікаваньнямі і таксама гл. ў кн. “Геройствы ільва”¹⁴⁷ - біяграфія гаона аўтара “ПАРДЭСу”). З яго біяграфіі вядома, што ён быў назван у гонар бацькі яго цесця, гаона р. Ар’е-Лейба г{лавы} р{авінскага} с{уда} а{бшчыны} Кракава, вядомага пад ім’я “Высокі” (*der Höher*), сына гаона, н{ашага вялікага} н{астаўніка} і {равіна} р{абі} Захар’і-Мэндзіля, якога ў яго дні называлі прарокам Захар’ей.

І з яго нашчадкаў нам вядомыя: яго сын гаон, н{аш вялікі} н{астаўнік} і {равін} р{абі} Захар’я-Мэндзіль, які заняў месца свайго бацькі ў Горадні, сябр гаона аўтара “ПАРДЭСу” і гаона, н{ашага вялікага} н{астаўніка} і {равіна} р{абі} Натана-Ноты, г{лавы} р{авінскага} с{уда} а{бшчыны} Бродаў, і гаона, н{ашага вялікага} н{астаўніка} і {равіна} р{абі} Якава, г{лавы} р{авінскага} с{уда} а{бшчыны} Луцка, аўт{ара} склад{альніка} кн. “Зоркі Якава”¹⁴⁸.

І я хачу прывесць тут тое, што сьведчыў аб ім яго вучань, гаон, аўтар “ПАРДЭСу” ў аплікаваньні яго, якое ён зрабіў /ст. 45/ па ім ў вялікай сіна{гозе} Горадні, і яно надрукавана ў яго кнізе “ПАРДЭС” і г{учыць} н{аступным чынам}: “... і вось пасья сьмерці нашага пана, настаўніка нашага і равіна, кедра ліванскага, волата Торы, лъв{а} з Нябёснага палацу”, якога зрабілі “пяцідзiesiąтнікам і высакародным, і дарадцам глухіх, і знаўцам шэпту і г.д.”¹⁴⁹, бо ўсё гэта мелася ў нашага вялікага настаўніка, і хаця яго добрыя ўчынкі былі патаемнымі, аднак мы, вучні {яго}, ведаем, што не здымаў ён адзеньня ў буднічныя ночы і сон яго быў кароткім і праводзіў яго на крэсьле сваім, на які{м} сідзеў, і яго заняткі Торай і даб{рачыннасць} вядомыя кожнаму і г.д.”. І памёр гаон, н{аш вялікі} н{астаўнік} і {равін} р{абі} Ар’е-Лейб у чацьвер н{апярэдні} но{вамесячча} Іяру, у {5}489 годзе¹⁵⁰, а сталец яго перайшоў да яго сына, гаона, н{ашага вялікага} н{астаўніка} і р{авіна} р{абі} Захар’і-Мэндзілса, у{зганага} р{аней} (і гл. яго надмагільле ніжэй).

§26) Гаон, н{аш вялікі} н{астаўнік} і {равін} р{абі} Захар’я-Мэндзіль узышоў на равінскі сталец у Горадні ў {5}489¹⁵¹ годзе, калі яму было 22 гады, і быў г{лавой} р{авінскага} с{уда} і к{іраўніком} е{шывы} да {5}506¹⁵² году п{аводле} с{карочанага} л{іку}.

І я хачу таксама прывесць тут тое, што сьведчыў аб ім яго сябар, гаон, аўтар “ПАРДЭСу”, у сваім аплікаваньні, якое зрабіў па ім, і яно таксама надрукавана там у яго кнізе, і г{учыць} н{аступным чынам}: “... і вось прыйшоў я не дзеля вучэньня, але каб аплацаць гэтага вялікага {мудраца} і дарагога чалавека, майго настаўніка, начальніка і сябра, майго знаёмага і блізкага, вялікага гаона славутага ў маім пакаленьні, майго сваяка і маё ўпрыгожваньне, і таго, хто адкрываў мне схаваныя таямніцы ў закутках пакояў маіх, хто перамагаў маю моц у сваіх адказах на мае запыраньні, гора нам праз нашу страту,

¹⁴⁶ Кніга “отפּרנ” - тлумачэньні ўсіх 613 заветаў паводле розных крыніц з Пісаньня, Талмуду, кабалістычных твораў і заканадаўчых кодэксаў, выдадзеныя ў Кёнігсберзе ў 1759 г.

¹⁴⁷ Кніга “חרי הלכות” - біяграфія р. Ар’е-Лейба левіта Эпштэйна надрукаваная яго нашчадкам Эфраімам-Мардэхаем Эпштэйнам у 1870 г.

¹⁴⁸ Кніга “כוכבי עקב”.

¹⁴⁹ Ешягу 3:3

¹⁵⁰ 29.04.1729

¹⁵¹ 1729

¹⁵² 1746

сапраўды загашыны быў сьветач Ізраіля, не вытрымаем больш аплаківаць беды¹⁵³ і г.д., подых жыцьця нашага, памазаньні Б-скі, трапіў у пастку іх, той, пра каго казалі мы: “пад ценом яго будзем жыць сярод народаў”¹⁵⁴, г{эта} ё{н} - гаон славуцы, яскравы, памерлы н{астаўнік мой} Захар’я-Мэндзіль сын нашага пана, славуцага гаона, в{ялікага} на{стаўніка нашага} Ар’{е}-Лейба, б{лаславенна} п{амяць} п{раведнаму} і с{ьвятому чалавеку} (гэта наш равін, на{стаўнік наш}, і р{авін} р{абі} А{р’е}-Л{ейб}, у{згаданы} р{аней}, які быў узяты на пасаду г{лавы} р{авінскага} с{уда} і к{іраўніка} е{шывы} с{ьвятой} а{бшчыны} Городні ў {5}480 годзе п{аводле} с{карочанага} л{іку} і панаваў да {5}489 году п{аводле} скарочанага ліку}, і ў тым годзе быў захоплены каўчэг Б-скі; і яго сын, гаон, м{ой настаўнік} Захар’я-Мэндзіль, у{згаданы} р{аней}, вучыўся разам са мной у нашага равіна, яго таты гаона у{згаданага} р{аней} з часу майго шлюбу ў {5}480 году п{аводле} скарочанага ліку}, калі мы разам прыбылі з с{ьвятой} а{бшчыны} Слуцка: гаон /ст. 46/ на{стаўнік наш}, р{авін} р{абі} А{р’е}-Л{ейб} і ўсе я{го} д{амачадцы} на равінскую службу, а я праз мой шлюб, да {5}489 у{згаданага} р{аней}; і ва у{згаданы} р{аней} годзе стаў равінам у{згаданы} р{аней} м{ой настаўнік} Захар’я-Мэндзіль ва ўзросьце 22 год, і ў тым годзе ўбачылі жыхары с{ьвятой} а{бшчыны} Городні, што ён заняў месца свайго таты гаона у{згаданага} р{аней}, бо разыйўліся чуткі пра яго Тору, і востры розум, і чысьціню і Б-габаязьнь, і ў ім ажыццявіліся {словы Торы}: “і сьвятар, памазаны замест яго з яго сыноў і г.д.”¹⁵⁵, і яго т{ак} с{ама} прынялі на пасаду г{лавы} р{авінскага} с{уда} і к{іраўніка} е{шывы} пасья яго {бацькі}; і я радаваўся гэтаму як усялякаму багацьцю¹⁵⁶ і сказаў яму: “прыкмета табе {словы псалма}: “будзем радавацца і весяліцца ТАБЕ”¹⁵⁷”, бо яму было 22 гады¹⁵⁸; і ён панаваў да {5}506 году п{аводле} скарочанага ліку} ДОБРЫЯ¹⁵⁹ гады, і яму было 39 год, калі ён памёр, і каўчэг Б-скі быў захоплены на сыходзе сьвята С{імхат}-Т{ара}¹⁶⁰, і нядобрыя зьвесткі прыйшлі да нас з с{ьвятой} а{бшчыны} Городні ў главе Ноах¹⁶¹), хто скампенсіруе нам яго¹⁶²? Ён дасягнуў за свае 39 год таго, чаго не дасягае стары мудрэц за 100 год і г.д.”

І памёр гаон, н{аш вялікі} н{астаўнік} і {равін} р{абі} Захар’я-Мэндзіль, б{лаславеннай} п{амяці}, без дзяцей на сыходзе сьвята С{імхат}-Т{ара} {5}506 году п{аводле} с{карочанага} л{іку}. І ён пахаваны каля свайго таты і маці, і бабулі, і на ўсіх іх адно надмагілле, вось яго змест:

Т{ут} п{ахаваныя}

у {5}489-м годзе напярэдні пачатку месяца Іяр¹⁶³ равін,

гаон н{аш настаўнік}, А{р’е}-Лейб г{лава} р{авінскага} с{уда} нашай абшчыны.

І разам з ім яго жонка рабаніт п{ані} Сара.

¹⁵³ “Не вытрымаем больш аплаківаць беды” - першы радок аднаймённага жалобнага верша, складзенага ў сярэднявеччы з нагоды шматлікіх габрэйскіх пагромаў у гарадах Эўропы.

¹⁵⁴ Эйха 4:20

¹⁵⁵ Ва-йікра 6:15

¹⁵⁶ Тэліім 119:14

¹⁵⁷ Перафраз Тэліім 118:24

¹⁵⁸ Р. Эпштэйн замяніў слова “яму” з псалма на слова “табе”, якое складаецца з тых самых літар, што і лічба 22, каб намякнуць, што р. Захар’я-Мэндзіль мае добрае прадзнаменаваньне і яго служба на пасадзе кіраўніка абшчыны будзе прыносіць радасьць усім.

¹⁵⁹ Слова “добра” мае лічбавае значэньне 17, адпаведна колькасьці год працы р. Захар’і-Лейба на равінскай пасадзе.

¹⁶⁰ Сімхат-Тара - сьвята завяршэньня і пачатку новага цыкла чытаньня Торы ў сінагогах, апошні сьвяточны дзень восеньскага шэрагу сьвятаў.

¹⁶¹ Другі тыдзень разьдзел Торы, які чытаюць праз 1 Шабат пасья сьвята Сімхат-Тара. Такім чынам р. Захар’я-Мэндзіль памёр 19.10.1745, і р. Эпштэйн атрымаў зьвесткі пра яго сьмерць толькі на наступным тыдні.

¹⁶² Цытата з Ерусалімскага Талмуду (трактат Брахот (Блаславеньні), ст. 20а): “... гэта рэчы, якім, калі будуць страчаныя, ёсьць замена, аднак мудрэц Торы, які памёр, хто дасьць нам замену яму, хто скампенсіруе нам яго”?

¹⁶³ 29.04.1729

І ў іх галовах яго маці рабаніт
п{ані} Мірэль Вэльцэр, а ў іх нагах
цераз пропуск набыў сабе месца яго сын гаон, г{эта} ё{н}
п{ан} З.-Мэндзіль г{лава} р{авінскага} с{уда} нашай абшчыны.
Н{яхай будзе} д{уша іх} у{вязаная} у в{узел} Ж{ыцьця}

/ст. 47/

Надмагільле зроблена недакладна і без парадку ды структуры, бо толькі гаон р. Ар'е-Лейб у чацьвер н{апярэдні} но{вамесячча} Іяру {5}489. І мы ўжо ведаем, што яго сын, гаон р. Захар'я-Мэндзіль памёр на сыходзе сьвята С{імхат}-Т{ара} {5}506. Выглядае, нібыта, ў Горадні не ставілі надмагільля г{лаве} р{авінскага} с{уда} р. Ар'е-Лейбу, б{лаславленной} п{амяці}, на працягу 17 год і болей!

Таму нас здзіўляе, што на надмагільлі ўзгаданая дата сьмерці толькі р. Ар'е-Лейба, і гэта сьведчыць аб тым, што не парадак, а толькі змрок панавалі ў Горадні ў тыя дні. Пра гэта распавядае нам таксама гаон р. Ар'е-Лейб Эпштэйн, сябар гаона р. Захары{і}-Мэндзіля, б{лаславленной} п{амяці}, у сваёй кнізе ПАРДЭС, і вось я прыводжу тыя яго словы¹⁶⁴:

... таму спачатку трэба прывесці ўрок, які я даваў у с{ьвятой} а{бшчыне} Городні, у до{ме} ву{чэньня}, і я грунтаваў яго на словах урыўка “бо заповіт - сьвяча і г.д.”¹⁶⁵. І я атрымаў дазвол ад рава магіда¹⁶⁶ н{ашага настаўніка} вядомага сваёй пабожнасьцю п{ана} Менахема-Мэндзіля СаГа”Ля, б{лаславленна} п{амяць} п{раведнага} і с{ьвятога чалавека}, каб распавесці лекцыю т{аксама і} т{ут}, у вялікім до{ме} ву{чэньня}, у пакоі, у якім была сі{нагога} для краўцоў і дзеля малітвы на сьвітанку, у дзень сьвятой Суботы пасьяля мінхі¹⁶⁷. І я пачаў распавядаць перад мінхай, як тлумачыцца ў Гем{ары}¹⁶⁸: “не прызначаюць вывучэньня на час пасья мінхі і далей”. І прыйшоў т{ак} с{ама} рав м{агід} н{аш настаўнік}, каб паслухаць маю лекцыю. І некалькі важных людзей абшчыны, пакуль ужо до{м} ву{чэньня} не мог больш утрымліваць іх, і ім прыйшлося стаяць ва ўсіх частках до{ма} ву{чэньня} з абодвух бакоў, з усходу і поўдню паміж сьценамі, пакуль не сталі на зямлі вакол до{ма} ву{чэньня}, і хаця я быў зверху, на верхнім павер{се}, ня г{ледзячы} н{а} г{эта} мой голас быў чутны здалёк з д{апамогай} б{лаславленнага} Б{-га}, і гэта было магчыма мне праз дапамогу майго Заступніка і Збавіцеля і г.д.

Наш бацька Якаў сказаў: “як страшна гэтае месца, гэта не што іншае, як Дом Ус-магутнага”¹⁶⁹.

Перад тым, як растлумачыць гэты ўрывац, паглядзім, што мы вучылі ў трактаце Шабат (ст. 30б): “Рав¹⁷⁰, перад тым як пачынаць урок перад мудрацамі, казаў словы жартаў, і калі мудрацы былі ў гуморы, і г.д.

І вось каб растлумачыць урывац, з якога мы пачалі, я скажу словы жартаў, метадам насьмешкі, хаця ўсялякая насьмешка забароненая і г.д. Што праз насьмешку, якую я

¹⁶⁴ Далей прыводзіцца тэкст надрукаваны ў кнізе “Пардэс” пачынаючы са ст. 3б. Лекцыя, якую цытуе аўтар, была дадзена надвячорку ў суботу 14.03.1733. Дзеля лёгкага ўспрымання аўтар прыводзіць яе тэкст у скарачаным варыянце, апусьціўшы шматлікія кабалістычныя адсылкі.

¹⁶⁵ Мішлей 6:23

¹⁶⁶ Магід - спецыяліст па рэлігійных прамовах

¹⁶⁷ Малітва, якую кажучь у надвячорку

¹⁶⁸ Частка Талмуда, у якой абмяркоўваюцца і ўдакладняюцца законы прыведзеныя ў Мішне (кароткім зборніку законаў)

¹⁶⁹ Бэ-рэйшыт 28:17

¹⁷⁰ У Талмудзе - Раба.

распавяду, выйдзе вялікі маральны папрок. /ст. 48/ І калі мудрэц сядзіць і вучыць, а народ слухае і прымае яго папрокі, то С{ьвяты}, б{лаславен} Ё{н}, выкупляе іх грахі¹⁷¹ і г.д.

І вось, мае любыя, браты мае, родныя мае, ці не бачыце вы ўласнымі вачыма, што сьцены дома вучэньня нахіліліся, каб абрынуцца. Бо до{м} ву{чэньня} с{ьвятой} а{бшчыны} Городні, н{яхай яе} З{аступнік абароніць яе} і {дасьць ёй жыцьцё}, зроблена з чатырох шырокіх сьцен звонку, што пабудаваныя разам, а ва ўнутранай прасторы ўтрымліваюцца тры сьцяны меншыя за іх, літарай П¹⁷² каля вялікай паўночнай сьцяны, якія абапіраюцца т{акім} ч{ынам} на паўночную сьцяну, а з трох бакоў: з усходу, поўдню і захаду, маецца вялікая прастора паміж зьнешнімі і ўнутранымі сьценамі. І адзьдзяліліся тры маленькія сьцяны, што выглядаюць як літара П, у{згаданыя} р{аней}, ад вялікай паўночнай сьцяны, і ўтварылася вялікая прастора паміж тарцамі малай сьцяны, што на ўсходзе і на захадзе, і вялікай шырокай сьцяной, што на поўначы, прыкладна чвэрць з паловай локця¹⁷³. А {яе} запоўнілі растворам і цэглай. І калі усе тры ўнутраныя сьцяны моцна нахіліліся на паўднёвы бок, пагражаючы абрынуцца, злітуйся над намі Міласэрны, то загадала вялікая жанчына, жонка равіна, у{згаданая} в{ышэй} (не знайшоў у кнізе яе імя¹⁷⁴), падперці сьцены тонкімі бэлькамі, якія будуць абапіраць усю сьцяну з паўднёвага боку на вялікую паўднёвую сьцяну. І дзьве бэлькі, якія называю{ць} “летыш” абапіраюцца на першую сьцяну адным канцом і на вялікую сьцяну другім канцом, і мае, а не чужыя, вочы бачуць, і н{я} т{рэба быць спецыялістам} каб бачы{ць}, што “летыш”ы пад цяжарам трох унутраных сьцен выгнуліся настолькі, што сталі амаль паўкругам, і трымаюцца неверагодным чынам, і для мяне няма сумневу, што заслуга жонкі равіна, у{згаданай} в{ышэй}, якая ўсталявала іх, менавіта яе заслуга падтрымлівае іх, як сказана: “сьцены дома вучэньня дакажуць” (Бава Мецыя, ст. 596¹⁷⁵). І каб не яе заслугі, то сьцены насамрэч маглі абрынуцца, н{е дай} Б{-г}. І

¹⁷¹ Р. Ар'е-Лейб хоча па ўзору мудрацоў Талмуда пачаць сваю лекцыю з жарта. Аднак непрыста жарта, бо пусты жарт і насмешка забароненыя, але з жарта, які выкрывае недахопы ў паводзінах людзей і служыць маральным папрокам. Каб праз гэты жарт прывесці людзей да самааналізу і выпраўленьня сваіх шляхоў.

¹⁷² у арыгінале іўрыцкая літара “хаф” - צ

¹⁷³ локаць - прыкладна 50 см, то зазор быў каля 18-19 см

¹⁷⁴ Гаворка йдзе пра рабаніт Нэхаму, ўдаву рава Мошэ сына Аўрагама Мігеза-Цві

¹⁷⁵ Гаворка йдзе пра спрэчку наконт закона, што адбылася паміж р. Эліэзарам і іншымі мудрацамі. Далей цытата з Талмуда:

У той дзень прывёў р. Эліэзар усе аргументы, якія ёсьць на сьвеце, але яны іх не прынялі. Тады сказаў ён ім:

– Калі закон адпавядае майму меркаваньню, гэтае ражковае дрэва пацьвердзіць!

Адразу ж вырвалася ражковае дрэва і адкінулася з свайго месца на 100 локцяў, а іншыя кажуць, на 400 локцяў. Сказалі яму мудрацы:

– Не прыводзюць доказы з ражковага дрэва.

Зноў сказаў ім:

– Калі закон адпавядае майму меркаваньню, строма вады пацьвердзіць!

Адразу ж павярнула строма вады ў адваротны напрамак. Сказалі яму:

– Не прыводзюць доказы з строма вады.

Зноў сказаў ім:

– Калі закон адпавядае майму меркаваньню, сьцены дома вучэньня пацьвердзюць!

Адразу ж нахіліліся сьцены дома вучэньня, каб абрынуцца. Прыкрыкнуў тады на іх рабі Йегошуа і сказаў ім:

– Знаўцы Торы абмяркоўваюць закон паміж сабой! А вы навошта ўмешваецеся?

Не абрынуліся сьцены з павагі да рабі Йегошуа, і не выпраміліся з павагі да р. Эліэзара, і засталіся стаяць пад вуглом. Зноўку сказаў ім:

– Калі закон адпавядае майму меркаваньню, з Нябёсаў пацьвердзюць!

Адразу ж раздаўся адгалосак з Нябёсаў і прамовіў:

– Што ёсьць у вас супраць р. Эліэзара? Бо закон заўсёлы абпавядае яго меркаваньню!

Падняўся рабі Йегошуа на ногі і сказаў:

– «Не на Нябёсах яна (Тора)»! (Дварым 30:12)

Што значыць не на Нябёсах яна? Сказа рабі Ірмея: «што ўжо дадзеная была Тора з гары Сінай. Таму не зьвяртаем мы увагі на адгалоскі з Нябёсаў, бо ўжо было напісана ў Торы на гары Сінай (Шмот 23:2): «за большасьцю йдзіце»».

так вочы бачуць, і вочы ўздымаюцца дагары, што месца, дзе мы казалі малітву “вацікін”¹⁷⁶ у равіна магіда, намачылі пырскі, і капаюць там дажджавыя воды, бо паламалася верхняя столь, што над верхнім паверхам, бо верхні паве{рх} і дах мае дзіркі ў некалькіх мясьцінах, і праз яе вышыню м{ы} н{я можам} яе адрамантаваць, к{алі} т{олькі} з{а} велізарныя грошы. І насамрэч ад гэтага сьлёзы напаўняюць нашы вочы, і вочы ўсіх, хто чуе словы: “глядзіце на гэты горад, /ст. 49/ ідэал прыгажосьці¹⁷⁷, Гару П-на¹⁷⁸”. Пры тым што падчас майго падарожжа адсюль, каб пажыць у с{ьвятой} а{бшчыне} Кальварыі, у тым горадзе былі Тора і веліч у адным месцы, кіраўнікі моцныя, вядомыя і славуця, і сі{нагогі} ды ды{мы} ву{чэньня} бы{лі} ў прыгожым і моцным стане. І п{раз} н{ашыя} ш{матлікія} г{рахі}, адразу пасья маяго вяртаньня адтуль адбыўся і{лжывы} н{авет}, у{ратуй нас} М{іласэрны}, п{раз} я{кі} стала вядома, што гаон нашай абшчыны, н{яхай яе} З{аступнік абароніць яе} і {дасьць ёй жыцьцё}, і славуця кіраўнік, на{ш настаўнік} і р{авін}, Залман сын п{ана} Хаіма, які пакінуў сваю тамашнюю кватэру, і некалькі вялікіх людзей, што ёсьць тут, трапілі ў небяспеку ў годзе (5)491-м¹⁷⁹. І ажыцьцявіліся ў горадзе {словы Торы}: “калі выйдзеш ты на вайну з тваім ворагам”¹⁸⁰, і п{раз} н{ашы} ш{матлікія} г{рахі} перамог вораг, пакуль не абрынуліся багацьці гаспадароў, і яны вылішыліся сваіх маёмасьцей. І вымушаныя былі браць пазыкі да шматлікіх дзсяткаў тысяч, без уліку іншых няшчасьцяў, што надыходзілі адно за адным, гора нашым стратам! І галоўнае, што няма кіраўніка над нашым малым Храмам у выгнаньні, такім горкім і цяжкім¹⁸¹, каб упрыгожваць дом нашага Б-га, і няма таго, хто рабіў бы дабрачыннасьць праз абшчыны мястэчак, што прыслухоўваюцца да нашай улады, і адмаўляюцца прыводзьць у дом беднякой, п{раз} н{ашы} ш{матлікія} г{рахі}. Пагэ{таму}, любы{я мае}, браты мае, сыны Ізраіля, зьвярніце вашу ўвагу на гэта, і “гэта” ёсьць нішто іншае, але Тора, як сказ{ана}: “і гэта Тора”¹⁸². І Тора не падтрымліваецца ніякім іншым чынам, акрамя як у доме вучэньня. І хто сам паставіць сябе ў вялікую небяспеку, што сьцены во{сь вась} абрынуцца, н{е дай} Б{-г}? І толькі заслуга іх апораў ёсьць прычынай таму, што мы палагаемся на цуд, аднак тры рэчы нагадваюць грахі чалавека, і адна з іх - хадзіць пад нахіленай сьцяной. Таму пагадзіцеся вашым высокім розумам, выправіць як можна болей.

І вось, кожнаму вядома, што “ўсялякі муж ёсьць панам у сваім доме”¹⁸³, што на кожным чалавеку ляжыць рамантаваць свой дом і будаваць яго з мэтай прыгажосьці, як бачаць нашы вочы: “усе гарады пабудаваныя на сваіх узвышшах, а горад Б-га прыніжаны і г.д.”¹⁸⁴. І так кожны дом называецца маленькім горадам. “І людзей у ім мала, і г.д. і дом Б-га, наш малы Храм прыніжаны і г.д.” Бо так казалі нашы м{удрацы}, б{ласлаўна іх} п{амяць}: “рондаль, што належыць {некалькім} партнёрам, ніколі не бывае ні халодны, ні гарачы”¹⁸⁵.

І тое, што я пачаў {казаць} мовай урыўка Торы, што сказаў наш бацька Якаў, хаця гэта, н{е дай} Б{-г}, не ўласьціва нашай сьвятой Торы адкры{тай} і растлумачанай /ст. 50/ у “Пардэсе”, каб было ў ёй нешта, н{е дай} Б{-г}, з мэтай насьмешкі, і гэта ўсяго толькі я кажу мовай урыўка {а не тлумачу сэнс Торы}¹⁸⁶.

¹⁷⁶ гэта калі ранішняю малітву чытаюць максімальна рана, на самым сьвітанку

¹⁷⁷ Эйха 2:15

¹⁷⁸ у арыгінале іўрыцкае напісаньне слова “Гародня” разьбілі на два словы, што атрымалася “Гара П-на”

¹⁷⁹ 1730-1731 г.

¹⁸⁰ Дварым 21:10

¹⁸¹ Хавак 1:6

¹⁸² Дварым 4:44

¹⁸³ Эстэр 1:22

¹⁸⁴ Фрагмент літургічнага вершу “Узгадваю, Б-жа, й рыдаю”, што чытаюць падчас апошняй малітвы Дня Адкупленьня

¹⁸⁵ Вавілонскі Талмуд, трактат Эрувін, ст. За

¹⁸⁶ Р. Ар’е-Лейб папярэджвае, што далей сказанае не ёсьць тлумачэньнем Торы, а толькі яго ўласнай гульнёй словаў на падставе ўрыўка Торы, які ён скарыстаў, каб больш яскрава давесьці народу свой папрок.

І як палагалі н{ашы мудрацы}, б{лаславёна іх} п{амяць}, і г.д., так і я гляджу на старэйшын і кажу:

“Як страшна гэтае месца”, што я вельмі баюся, бо гэта месца небяспечнае. І чаму б яго не адрамантаваць? І адказвае {працяг урыўка}: “гэта не што іншае, як Дом Ус-магутнага”. Што калі б гэтай быў нейкі іншы дом, то гасп{адар} павінен быў бы яго адрамантаваць. Ад{нак}, п{аколькі} г{эта} Дом Ус-магутнага, які зьяўляецца рондалем, што належыць {некалькім} партнёрам, таму ён не можа быць адрамантаваны¹⁸⁷. І “мудрацы былі ў гуморы”. К{анец} ц{ытаты}.

І вось зараз нам не вядомы змест таго і{лжывага} н{авету}, ад якога тра{піў} у небяспеку гаон р. Захарыя-Мэндзіль (які паводле падліку год быў у той час г{лавой} р{авінскага} с{уда} ў Горадні) і іншыя людзі, пра што сьведчыць гаон, аўтар ПАРДЭСу. Аднак мы ўжо ведаем сутнасьць наветаў, якія ўзьнікалі ў нашым горадзе, калі ён быў пад панаваньнем Польшчы.

§27) Пасьля гаона, н{ашага вялікага} н{астаўніка і} р{равіна} р{абі} Захар’і-Мэндзіля, б{лаславёнай} п{амяці}, у {5}506¹⁸⁸ годзе быў узяты г{лавой} р{авінскага} с{уда} і к{іраўніком} е{шывы} ў Горадні гаон, праведны {чалавек} н{аш вялікі} н{астаўнік} і {равін} р{абі} Ехіэль Маргаліёт, б{лаславёна} п{амяць} п{раведніка}. Пра яго дакладна вядома толькі, што ён жыў перад гэтым у горадзе Кракаве (глядзі ў рэспонсах “Адказы Шмуэля” гаона н{ашага вялікага} н{астаўніка і} р{равіна} р{абі} Шмуэля г{лавы} р{авінскага} с{уда} Індуры¹⁸⁹). І як распавядаюць у нашым горадзе, ён амываў рукі БЭШ”Та¹⁹⁰, і праз яго дапамогу стаў г{лавой} р{авінскага} с{уда} у нашым горадзе (у жыцьцяпісаньні БЭШ”Та і ў хасідскай абшчыне распавядаюць, што самага БЭШ”Та прывялі, каб пасадзіць на равінскі сталец у нашым горадзе, і гл. “Біяграфію БЭШ”Та” ад Баал гаКоль), і знайшліся ад яго яго адказы з {5}506 году, дзе стаіць пячатка: “Ехіэль Маргаліёт, які знаходзіцца ў с{ьвятой} а{бшчыне} Горадні і аколіц, і гэта першы год яго на пасадзе г{лавы} р{авінскага} с{уда} там” (гл. ў рэспонсах “Узгорак Шауля” гаона н{ашага вялікага} н{астаўніка} і {равіна} р{абі} Шауля г{лавы} р{авінскага} с{уда} а{бшчыны} Ломжы¹⁹¹).

І памёр гаон, н{аш вялікі} н{астаўнік} і {равін} р{абі} Ехіэль, б{лаславёнай} п{амяці}, у дзень Гош{ана} Р{аба} {5}512 {году}, п{аводле} с{карочанага} л{іку}, і змест яго надмагілля кароткі, але якасны, і г{эта} я{го тэкст}:

Т{ут} п{ахаваны}

чалавек Ус-магутнага, сьвяты

гаон, пабожны і

/ст. 51/

славуты {чалавек}, шаноўны н{аш настаўнік}

Ехіэль, б{лаславёнай} п{амяці}, г{лава} р{авінскага} с{уда}

і к{іраўнік} е{шывы} нашай абшчыны. {Памёр} у дз{ень}

Гош{ана} Р{аба} {5}512 {году}, п{аводле} с{карочанага} л{іку}¹⁹².

¹⁸⁷ Р. Ар’е-Лейб хоча паказаць, што толькі ўласьнік клапоціцца пра сваю маёмасьць. Аднак агульная маёмасьць, якая належыць шматлікім людзям, у выніку не мае ніякага ўласьніка, і няма каму клапаціцца пра яе лёс. Таму вялікая сінагога Гародні й знаходзіцца ў дрэнным стане, бо няма ў ёй кіраўніка і ўласьніка.

¹⁸⁸ 09.1745 - 09.1746

¹⁸⁹ Кніга “לחיש לזיול” з рэспонсамі рава Шмуэля бэн Ёсафа гаЛеві (1718-1777), главы равінскага суда Індуры і Ракава.

¹⁹⁰ Скарочанае імя Баал Шэм Тов (Той, хто валодае Добрым Імя) - рабі Ізраэль бэн Эліэзэр (1698 - 1760), легендарны заснавальнік хасідскага руху, равін, прапаведнік, цудатворца.

¹⁹¹ Кніга “לחיש לזיול” з рэспонсамі рава Шауля бэн Мошэ, главы равінскага суда ў Ломжы

¹⁹² 10.10.1751

Н{яхай будзе} д{уша яго} у{вязаная} у В{узел} Ж{ыцьця}

§28) На равінскі сталец Горадні пасья гаона н{ашага настаўніка} Ехіэля, б{лаславёнай} п{амяці}, сеў славуты гаон н{аш вялікі} н{астаўнік} і {равін} р{абі} Мошэ-Егошуа Горавіц СаГа”ЛЬ (брат славутих гаонаў: н{ашага вялікага} н{астаўніка} і {равіна} р{абі} Элазара, г{лавы} р{авінскага} с{уда} а{бшчыны} Бродаў, і н{ашага вялікага} н{астаўніка} і {равіна} р{абі} Мэіра, г{лавы} р{авінскага} с{уда} а{бшчыны} Тыкоціна, таты гаонаў: н{ашага вялікага} н{астаўніка} і {равіна} р{абі} Ёкіля, г{лавы} р{авінскага} с{уда} а{бшчыны} К{англамерата} т{рох} а{бшчын}¹⁹³, і н{ашага вялікага} н{астаўніка} і {равіна} р{абі} Цві-Гірша, г{лавы} р{авінскага} с{уда} а{бшчыны} Чарткова, таты гаонаў: н{ашага вялікага} н{астаўніка} і {равіна} р{абі} Нахума, і н{ашага вялікага} н{астаўніка} і {равіна} р{абі} Шмэлькі, і н{ашага вялікага} н{астаўніка} і {равіна} р{абі} Пінхаса, аўтара “Купчай”¹⁹⁴ і “Цуда”¹⁹⁵), сын гаона н{ашага вялікага} н{астаўніка} і {равіна} р{абі} Шмуэля-Шмэлькі СаГа”Ля, сына гаона н{ашага вялікага} н{астаўніка} і {равіна} р{абі} Егошуа Высокага, сына гаона н{ашага вялікага} н{астаўніка} і {равіна} р{абі} Пінхаса Леві Горавіца швагера нашага настаўніка Рэм”А, б{лаславёнай} п{амяці}.

Гаон р. Мошэ-Егошуа быў адным з славутих гаонаў свайго пакаленьня, і імя яго праслаўлялася і ўсхвалялася ва ўсхваленьнях старых настаўнікаў, і можна знайсці яго рэкамендацыі да кніг гаонаў яго пакаленьня, як на кнігах гаона р. Ар’{е}-Лейба Эпштэйна з Кёнігсбергу (у яго кнізе ПАРДЭС маюцца таксама яго рэспонсы), сярод рэкамендацый Віленскага Гаона¹⁹⁶, гаона р. Егонатана Эйбешыца¹⁹⁷ і найвышэйшага гаона р. Шалома з Тыкоціна (у кнізе “Шляхі прыемнасьці” ад гаона, н{ашага вялікага} н{астаўніка} і {равіна} р{абі} Шмуэля з Кальварыі яго рэкамендацыя апублікаваная на пачатку, перад рэкамендацыяй Віленскага Гаона і іншых гаонаў), і ён падтрымліваў бок апраўданьня гаона р. Егонатана ў час спрэчкі¹⁹⁸, якая ўспыхнула паміж ім і гаонам ЯАБэ”Цам¹⁹⁹, і прымаў удзел у вялікім Ваадзе²⁰⁰, дзеля чаго ён быў у горадзе Яраславе ў групе кірануікоў сыноў Ізраіля, гаонаў і лідараў 4-х зямель, калі спалілі тады на вачах усёй абшчыны /ст. 52/ канспекты, якія апублікавалі праціўнікі гаона р. Егонатана ў аўторак 2-га Мархешвана {5}514²⁰¹ году паводле п{аводле} с{карочанага} л{іку}. І адтуль ён склаў выказваньні сабраныя ў асаблівым лисьце, які ён напісаў гаону р. Егонатану, дзе акрамя яго велічы чытач знаходзіць таксама яго сыціпласць, і вось тэкст гэтага ліста:

Я адчуваў сябе маленькім чалавекам сярод людзей высокіх узроўнем, вял{ікіх} сьве{тачаў}, гаонаў зямель польскіх, і яны ўзважвалі і вымяралі на вагах свайго розуму: ці не выключаныя з спальваньня ў полыме кнігі Гамера, пра якія не вядома, з чыёга чэрава

¹⁹³ Супольнасьць трох абшчын: Гамбург, Альтона, Вандсбэка

¹⁹⁴ Кніга “הַקְּפָחַ” (Купчая) з каментарамі на трактат Вавілонскага Талмуду Кідушын (Пасьвячэньні) рава Пінхаса Горавіца (1731-1805) з Франкфурта на Майне.

¹⁹⁵ Кніга “ה"אֶלֶף” (Цуд, альбо абрэвіатура імя аўтара: Равін Пінхас Леві З сям’і Горавіц) з каментарамі рава Пінхаса Горавіца на шматлікія трактаты Вавілонскага Талмуду і на Шульхан Арух (часткі Орах Хаім, Ёрэ Дэа і Хошэн Мішпат).

¹⁹⁶ р. Эліягу сын Шломо-Залмана (1720-1797) - славуты мудрэц Торы 18 ст., рэлігійны аўтарытэт літоўскай плыні юдаізму, моцны праціўнік хасідызму.

¹⁹⁷ р. Ёнатан сын Натана Эйбешыц (1690-1764) - адзін з найвыбітнейшых равінаў РП першай паловы 18 ст., кіраўнік пражскай ешывы, кабаліст.

¹⁹⁸ Абвінавачваньне р. Якава Эмдэна ў адрэсу р. Ёнатана Эйбешыца ў схаванай прыхільнасьці да секты Шабтая-Цві, якое разьбіралася ў равінскіх судах Эўропы больш за 10 год пачынаючы з 1749 і раскалола грамадства на 2 лагера. У выніку р. Эйбешыц быў апраўданы, аднак шмат хто працягвае лічыць, што р. Эмдэн мещ рацыю.

¹⁹⁹ Скарочанае імя р. Якава сына Цві Ашкеназі-Эмдэна (1698-1776) - выбітны равін і рэлігійны лідэр Заходняй Эўропы 18 ст., барацьбіт з пасьядоўнікамі Шабтая-Цві і Якава Франка

²⁰⁰ Ваад - габрэйская рада, заканадаўчы сход. Вялікі Ваад, альбо Ваад 4-х зямель (Вялікай і Малай Польшчы, Галіцыі і Валыні) - цэнтральны орган габрэйскага самакіраваньня ў Польшчы (XVI-XVIII ст.)

²⁰¹ 30.10.1753

выйшлі тыя словы, словы ветраныя, што я пастанавіў праз лагічныя вывады²⁰². Бо гэта не чапалі прагныя, і гэта шлях хэўры насьмешнікаў, і калі яны бачаць горы, то бегаюць зларадна і прытанцоўваюць. І не насьмешнікам здзіўляцца, бо гэта іх шлях - глупства, ім уласьціва грывасьнічаць падобна малпам. Але здзіўляцца разгублена будучь з вялікіх людзей халодных сэрцам, як сапсавала заведзены парадак нянавісьць²⁰³, што не яны не прымушаюць змоўкнуць марнасьць і мярзотнасьць, і што агульнага ў саломы з зернем²⁰⁴? Ці гэта не той чалавек, што страсаў зямлю²⁰⁵ з яе месца сваім вялікім розумам і чысьцінёй, рабіў высновы вучэньня паводле закону, усё тое, што ты праслаўляеш і г.д.²⁰⁶ ? Яго славу і пабожнасьць на выспах распавядаць будучь яго вучні, і зямля будзе поўная ведамі як мора пакрыта водамі²⁰⁷. І Егонатан перамог, хаця ён праз сваю мудрасьць не прасіў гэтага, бо іх кароткай сыціпласьці не хапіла, каб дасягнуць яго абразы праз рыфмы і алегорыі і замацаваць сваю пазіцыю ў друку. І калі суд Вормса, які адбываўся апошнім, выканаў словы славурых гаонаў у{згаданых} в{ышэй}, што рашуча заклікалі даць адпор і перасьледваць кожнага, хто кажа падступнае пра шаноўнага гаона ў{згаданага} в{ышэй}. І ўсе, хто пішуць паклёпы, каб больш не адкрывалі свайго роту, каб змоўклі і зачынілі вусны тыя, што кажуць хлусьню. Гэ{та} с{ловы}, якія патрабаваліся ад мяне адносна месца падрыхтаванага дзеля пражываньня ў с{ьвятой} а{бшчыне} Горадні і аколіц, н{яхай яе} З{аступнік абароніць яе} і {дасьць ёй жыцьцё}. Дата у{згаданая} в{ышэй}. Мошэ-Егошуа левіт Горавіц.

І вось няма ў нас зьвестак, калі ён быў прыняты г{лавой} р{авінскага} с{уда} ў нашым горадзе. Альбо адразу пасья сьмерці гаона, н{ашага вялікага} н{астаўніка} і {равіна} р{абі} Ехіэля, б{ласлаўёнай} п{амяці}, альбо праз нейкі час пасья таго. Аднак з фармуліроўкі яго словаў, якімі ён падпісаў свой у{згаданы} в{ышэй} ліст: **“якія патрабаваліся ад мяне адносна месца падрыхтаванага дзеля пражываньня ў с{ьвятой} а{бшчыне} Горадні”**, /ст. 53/ бачна, што ён тады прыбыў толькі ў першы раз, каб заняць равінскі сталец там, пасья таго як атрымаў адтуль запрашэньне. І падчас свайго падарожжа праз Яраслаў ён прыняў удзел у вялікім Ваадзе, а адтуль паехаў у Горадню. Невялічкі доказ гэтаму маецца таксама ў тым, што ён не падпісаў той ліст: “падчас майго знаходжаньня ў с{ьвятой} а{бшчыне} Горадні”. І памёр гаон р. Мошэ-Егошуа, б{ласлаўёнай} п{амяці}, у нашым горадзе і пахаваны каля гаона р. Ехіэля, б{ласлаўёнай} п{амяці}. А дата яго сьмерці невядомая, бо асабістыя зьвесткі на яго надмагільлі ўжо сыцёрліся, і гэта тэкст яго надмагільля:

Т{ут} п{ахаваны}
 рав, гаон, славуры {чалавек}
 старац, што сідзеў у ешыве, г{лава} р{авінскага} с{уда}
 і к{іраўнік} е{шывы}, з{аканадаўца} нашай абшчыны, г{эта} ё{н}
 наш настаўнік і вучыцель п{ан} Мошэ-
 Егошуа сын гаона пана Шмэльке

²⁰² Аўтар ліста кажа, што ён падчас суда над р. Эйбешыцам выказаў думку, да якой прыйшоў праз лагічныя разважаньні: “чаму праціўнікі р. Эйбешыца паўсталі супраць яго, пры тым што паводле закона не трэба паліць на вогнішчы нават творы Гамера. І калі закон не змагаецца супраць падобных пустых твораў, то навошта разьвялі гучную дыскрэдытацыю вялікага равіна з-за неістотнай дробязі”. І судзьдзі абмяркоўвалі гэтую думку.

²⁰³ Мідраш Бэ-Рэшыт Раба частка 55 параграф 8

²⁰⁴ Ірмеягу 23:28

²⁰⁵ Ешаягу 14:16

²⁰⁶ Усё тое, што ты праслаўляеш, ты псуеш”, тобок кожнае ўхваленьне, якім праслаўляюць Б-га, стварае Яму межы. А паколькі Ён бязмежны, атрымліваецца што ўсхваленьне прымяншае Яго. Таму лепшае ўхваленьне - маўчаньне. Ідэя з Ерусалімскага Талмуду і больш позьніх каментараў адносна фразы з Тэлім (65:2): “для Цябе маўчаньне хвала”.

²⁰⁷ Ешаягу 11:9

СаГа”ЛЬ-Горавіц, в{ечнай} п{амяць} п{раведніку}. {Памёр} у дзень
1-ы {месяца} Нісан, у годзе
“і было пасья сьмерці Мошэ
раба Б-скага”, п{аводле} с{карочанага} л{іку}²⁰⁸.
Н{яхай будзе} д{уша яго} у{вязаная} у В{узеп} Ж{ыцьця}

Гаон р. Мошэ-Егошуа пакінуў пасья сябе сына, пасьядоўніка свайго бацькі, гэта ён
равін, гаон, вялікі {мудрэц}, н{аш вялікі} н{астаўнік} і {равіна} р{абі} Эліэзар левіт Горавіц,
б{лаславёна} п{амяць} п{раведніка}. Ён быў г{лавой} р{авінскага} с{уда} і за{канадаўцам} у с{ьвятой}
а{бшчыне} Мір (гл. ва ўступе кн. “Люстэркі натоўпу”²⁰⁹ гаона, н{ашага вялікага} н{астаўніка} і
{равіна} р{абі} Мошэ-Зэева з Беластоку²¹⁰).

/ст. 54/

§29) Месца гаона, р. Мошэ-Егошуа, б{лаславёнай} п{амяці} заняў гаон, н{аш вялікі}
н{астаўнік} і {равіна} р{абі} Эліэзар с{ын} н{ашага вялікага} н{астаўніка} і {равіна} р{абі} Цві-Гірша,
б{лаславёнай} п{амяці}.

Гэта гаон раней быў г{лавой} р{авінскага} с{уда} у с{ьвятой} а{бшчыне} Орлі, а потып
пакінуў равінскую службу там і стаў адным з шэраговых людзей абшчыны. А яго сын, гаон,
н{аш вялікі} н{астаўнік} і {равіна} р{абі} Танхум заняў там яго месца. Толькі ў рэшце рэшт
атрымаў р. Эліэзар равінства ў Горадні, пасья таго як паслалі яму запрашэньне з
с{ьвятой} а{бшчыны} Межэрыча, а ён не прыняў.

І ён быў вельмі вялікім і славытым у сваім пакеленьні, вёў справы з гаонамі свайго
пакаленьня і склаў шматлікія творы вялікія колькасьцю і якасьцю: серыю {каментараў}
першую і апошнюю на ўвесь В{авілонскі} Т{алмуд}, вялікую кнігу {каментараў} на РаМБа”Ма²¹¹,
вялікі зборнік {каментараў} на том “Лад Жыцьця”, дакладныя заўвагі і вынаходкі па ўсім яго
тлумачэньням, і ўсё гэта ў рукапісах (гл. “Слушныя чытаньне”).

Узняўся ў Нябёсы ў {5}551²¹² годзе (у кн. “Слушнае чытаньне”) напісана, што ён
памёр у {5}556²¹³ годзе, і гэта памылка. Бо яго магіла знаходзіцца на старых могілках каля
гаона р. Мошэ-Егошуа, а ўжо з {5}553²¹⁴ году) перайшлі на новыя могілкі. І акрамя гэтая
нам дакладна вядома, што ў {5}551 годзе г{лавой} р{авінскага} с{уда} ў Горадні быў ужо гаон
р. Беньямін Бродэ). І ад яго надмагілля мы знайшлі толькі верхнюю палову, якая ляжала
каля яго магілы, і на якой высечаныя наступныя словы:

Т{ут} п{ахаваны}
равін, гаон, узор
пакаленьня, стары гэта той, хто здабыў
мудрасьць, с{ьвяцільнік} І{зраіля}, с{луга} П{-на}, в{еліч} п{акаленьня},
славуты {чалавек}, адмор²¹⁵,
г{лава} р{авінскага} с{уда} нашай абшчыны

²⁰⁸ год сьмерці нажалі невядома, бо на той час сьцёрліся пазнакі над літарамі, лічбавыя значэньні якіх
складалі патрэбную дату

²⁰⁹ Шмот 38:8 - люстэркі натоўпу жанчын, якія прынеслі Мошэ свае медныя люстры ў падарунак у якасьці
мацерыялаў дзеля пабудовы пераноснага Храма.

²¹⁰ Кніга “ליקוּחַ ליקוּחַ” з каментарамі да заканадаўчых кодаксаў, напісаная Мошэ-Зэевам-Вольфам
Маргаліётам сынам Эліэзара (1767 - 1829) і надрукаваная ў Горадні ў 1810 г.

²¹¹ Рабі Мошэ бэн Маймон (1130-я - 1204) - адзін з найвялікшых каментатараў і кадэфікатараў Торы і таксама
славуты медык, адзін з класікаў сусьветнай медыцынскай навукі.

²¹² 09.1790 - 09.1791

²¹³ 09.1795 - 09.1796

²¹⁴ 09.1792 - 09.1793

²¹⁵ распаўсюджанае скарачэньне ад: “наш пан, настаўнік наш і равін”

н{астаўнік наш і} р{авін} Эліэзар,
н{яхай будзе бласлаўёнай} п{амяць яго} дзеля ж{ыцьця} ў Б{удучым} С{ьвеце}

/ст. 55/

§30) На равінскі сталец Горадні пасьля гаона, н{ашага вялікага} н{астаўніка} і {равіна} р{абі} Эліэзара, б{ласлаўёнай} п{амяці}, сеў гаон, н{аш вялікі} н{астаўнік} і р{авін} р{абі} Беньямін Бродэ, сын гаона, н{ашага вялікага} н{астаўніка} і {равіна} р{абі} Агарона Бродэ, г{лавы} р{авінскага} с{уда} Кальварыі, сына гаона, н{ашага вялікага} н{астаўніка} і {равіна} р{абі} Хаіма Бродэ, г{лавы} р{авінскага} с{уда} Кальварыі, внука і праўнука вялікага тамарыска²¹⁶, славутага гаона, н{ашага вялікага} н{астаўніка} і {равіна} р{абі} Аўрагама Бродэ, аўт{ара} склад{альніка} {кнігі} “Тамарыск Аўрагама”²¹⁷.

Гаон, н{аш вялікі} н{астаўнік} і {равін} р{абі} Беньямін Бродэ, б{ласлаўёнай} п{амяці}, гэта апошні г{лава} р{авінскага} с{уда} Горадні, і на ім спынілася равінства ў Горадні да сёняшніх дзён праз вядомую спрэчку, якая разгарэлася тады з гнэвам наконт равінства Горадні паміж прыхільнікамі гаона р. Беньяміна Бродэ, б{ласлаўёнай} п{амяці}, і тымі, хто прыляпіўся да гаона, н{ашага вялікага} н{астаўніка} і {равіна} р{абі} Танхума, б{ласлаўёнай} п{амяці}, сына г{лавы} р{авінскага} с{уда}, гаона, н{ашага вялікага} н{астаўніка} і {равіна} р{абі} Эліэзара, б{ласлаўёнай} п{амяці}, які яшчэ пры жыцьці свайго бацькі быў г{лавой} р{авінскага} с{уда} у нашым горадзе. І гэта доўгая гісторыя.

І гаон, н{аш вялікі} н{астаўнік} і {равін} р{абі} Беньямін Бродэ, б{ласлаўёнай} п{амяці}, быў абраны г{лавой} р{авінскага} с{уда} ў нашым горадзе таксама па волі караля Панятоўскага, які падпісаў уласнай рукой яго дагавор на равінства.

Ён быў вельмі вялікім {чалавекам} у сваім пакаленьні, бо ў дадатак да велічы яго геніяльнасьці, блаславіў яго Б-г дастаткам і багацьцем, і ён вёў справы і быў у сямейных адносінах з усімі гаонамі свайго пакаленьня.

Пра яго сямью вядома, што бацька яго бацькі, гаон н{аш вялікі} н{астаўнік} і {равін} р{абі} Хаім Бродэ быў бацькам для трох вялікіх сыноў, а менавіта: гаон, кабаліст, н{аш вялікі} н{астаўнік} і {равін} р{абі} Аўрагам Бродэ, г{лава} р{авінскага} с{уда} а{бшчыны} Сейрыя, сябра Віленскага Гаона ў кабалістычнай мудрасьці; гаон, н{аш вялікі} н{астаўнік} і {равін} р{абі} Агарон Бродэ, г{лава} р{авінскага} с{уда} Кальварыі; і востры розумам гаон, н{аш вялікі} н{астаўнік} і {равін} р{абі} Іцхак з Мейцыду, які быў сьляпым і якога называлі р. Іцхак Харыф²¹⁸, і ён вёў справы з гаонам р. Мошэ-Егошуа, г{лавой} р{авінскага} с{уда} нашага гораду.

А яго бацька, гаон, н{аш вялікі} н{астаўнік} і {равін} р{абі} Агарон Бродэ, у{згаданы} в{ышэй} г{лава} р{авінскага} с{уда} Кальварыі, быў бацькам для шасьці сыноў, пяць з якіх былі вялікімі {людзьмі} пакаленьня. І в{ось} я{ны}: гаон, пабожны і заможны {чалавек}, н{аш вялікі} н{астаўнік} і {равін} р{абі} Беньямін Бродэ, б{ласлаўёнай} п{амяці}, г{лава} р{авінскага} с{уда} нашага гораду і аколіц; гаон, н{аш вялікі} н{астаўнік} і {равін} р{абі} Довэр, г{лава} р{авінскага} с{уда} Заблудава; гаон, пабожны і заможны {чалавек}, н{аш вялікі} н{астаўнік} і {равін} р{абі} Ар’{е}-Лейб Бродэ, г{лава} р{авінскага} с{уда} Кальварыі, які заняў месца свайго бацькі; гаон, вялікі {мудрэц}, н{аш вялікі} н{астаўнік} і {равін} р{абі} Цві-Гірш /ст. 56/ Бродэ, г{лава} р{авінскага} с{уда} Саланта; і равін, вялікі {мудрэц}, заможны {чалавек}, славуты н{аш вялікі} н{астаўнік} і {равін} р{абі} Ёсаф Бродэ з Тыкоціна.

²¹⁶ Вялікіх равінаў параўноўваюць з тамарыскам, бо як тамарыск дае добры цень і прываблікае падарожнікаў, каб адпачыць каля яго, так і мудрэц Торы прываблівае людзей і дае ім адпачыць пад ценем Торы.

²¹⁷ Кніга “השם של אברהם” - каментары да некаторых трактатаў Вавілонскага Талмуду складзеныя равам Аўрагамам сынам Шауля Бродэ (1640 - 1717) і надрукаваныя ў Франкфурце-на-Майне ў 1747 г.

²¹⁸ Востры розумам (іўр.)

І з нашчадкаў гаона, н{ашага вялікага} н{астаўніка} і {равіна} р{абі} Беньяміна Бродэ, б{лаславёнай} п{амяці}, праславіліся: яго сын, гаон, заможны {чалавек}, н{аш вялікі} н{астаўнік} і {равін} р{абі} Хаім Бродэ, б{лаславёнай} п{амяці}, аўт{ар} склад{альнік} кнігі “Тора - сьвятло і шлях жыцьця”²¹⁹; і яго зяцьця, што ажаніліся з яго дачкамі, і в{ось} я{ны}: г{лава} в{ыгнаньня} н{аш вялікі} н{астаўнік} і {равін} р{абі} Пінхас сын славутага гаона, н{ашага вялікага} н{астаўніка} і {равіна} р{абі} Ёсафа, г{лавы} р{авінскага} с{уда} с{ьвятой} а{бшчыны} Познані, вядомага пад імя “р. Ёсаф Праведнік”, зяця вялікага гаона²²⁰ аўтара {кнігі} “Вядомы сярод юдзеяў”²²¹; а другі гэта славуты гаон, н{аш вялікі} н{астаўнік} і {равін} р{абі} Егошуа-Гэшэдб Ашкеназі, б{лаславёнай} п{амяці}, г{лава} р{авінскага} с{уда} Любліна.

А памёр гаон, р. Беньямін Бродэ, б{лаславёнай} п{амяці}, у 2-і дзень п{ачатку} м{есяца} Элуль {5}578 {году}²²², п{аводле} с{карочанага} л{іку}. І месца яго пахаваньня знаходзіцца на новых могілках нашага гораду, і г{эта} т{экст} яго надмагілля:

Тут пахаваны рав, гаон,
славуты і вялікі {мудрэц} н{астаўнік наш}, ра{в},
Беньямін Бродэ, н{яхай будзе блаславёна} п{амяць яго} дзеля ж{ыцьця} ў Б{удучым} с{ьвеце}
г{лава} р{авінскага} с{уда} с{ьвятой} а{бшчыны} Горадні.
І памёр ён у дзень 2-і п{ачатку} м{есяца}
Элуль {5}578 {году}²²³. Н{яхай будзе} д{уша яго} у{вязаная} у в{узел} Ж{ыцьця}.

— —

²¹⁹ Кніга “תורה אור ודרך חיים” (цытата з Мішлей 6:23) - законы кашэрнай рэзкі жывёл.

²²⁰ р. Ехэзкель сын Егуды Ланда (1713 - 1793)

²²¹ Кніга “נודע ביהודה” - рэспонсы р. Ланды.

²²² 02.09.1818

²²³ 02.09.1818

/ст. 57/

Астатнія вялікія {мудрацы} нашага гораду.

§31) Равін, гаон, пабожны чалавек, н{аш вялікі} н{астаўнік} і {равін} р{абі} Якаў Тарпа (?), вядомы нам паводле яго надмагілля, якое было знойдзенае разьбітым, а літары яго сьцерліся. І яго месца знаходжаньня сьведчыць, што яно было ўсталяванае звыш 200 год таму²²⁴, і г{эта} т{экст яго}:

Тут
пахаваны гаон,
равін, пабожны чалавек,
н{аш вялікі} н{астаўнік} і р{авін} р{абі} Якаў
Тарпа, п{амяць} п{раведніку} дзеля {вечнага} ж{ыцьця}.
..... Нісан, бо
Ты п{аводле} с{карочанага} л{іку}.

§32) Кіраўнік, глава, н{аш вялікі} н{астаўнік} і {равін} р{абі} Тодрус, б{лаславёна} п{амяць} п{раведніка}, вядомы нам т{ак} с{ама} толькі паводле свайго надмагілля, верхні радок якога ўжо сьцёрся цалкам, і г{эта} т{экст яго}:

.....
кіраўнік, глава,
н{аш вялікі} н{астаўнік} і р{авін} р{абі} Тодрус,
б{лаславёна} п{амяць} п{раведніка}. {Памёр у} дзень 3 м{есяца} Тышрэй
{5}454 {году} п{аводле} с{карочанага} л{іку}²²⁵.

/ст. 58/

§33) вялікі {мудрэц}, старац, н{аш вялікі} н{астаўнік} і {равін} р{абі} Эліша сын равіна, сьве{тача}, га{она}, н{астаўніка нашага}, ра{ва} Аврагама, б{лаславёнай} п{амяці}. І г{эта} т{экст} яго надмагілля:

..... вялікі {мудрэц},
старац, н{астаўнік наш}, ра{в}
Эліша сын равіна,
сьве{тача}, га{она}, н{астаўніка нашага}, ра{ва}
Аврагама, б{лаславёнай} п{амяці}. {Памёр} у
аўторак, 15га Тамуза
{5}509 {году} п{аводле} с{карочанага} л{іку}²²⁶.
Н{яхай будзе} д{уша яго} у{вязаная} у в{узел} Ж{ыцьця}

§34) Пабожны і славуты чалавек, н{аш вялікі} н{астаўнік} і р{авін} р{абі} Рафаэль сын н{астаўніка нашага} Егошуа, б{лаславёнай} п{амяці}. І г{эта} т{экст} яго надмагілля:

Т{ут} п{ахаваны}
пабожны і славуты чалавек,

²²⁴ Тобок раней 1680 г.

²²⁵ 03.10.1693

²²⁶ 01.07.1749

н{аш вялікі} н{астаўнік} і р{авін} р{абі} Рафаэль
сын н{астаўніка нашага} Егошуа,
б{лаславёнай} п{амяці}. {Памёр} у дз{ень} н{апярэдні} с{ьвятой} С{уботы},
19га Хешвана {5}514 {году} п{аводле} с{карочанага} л{іку}²²⁷.
Н{яхай будзе} д{уша яго} у{вязаная} у в{узел} Ж{ыцьця}

/ст. 59/

§35) Наш равін, старац, н{астаўнік наш} і {равін} Хаім сын равіна, гаона, н{астаўніка нашага}, р{ава} Шм....., б{лаславёна} п{амяць} п{раведніка}. І г{эта} т{экст} яго надмагілля:

Т{ут} п{ахаваны}
наш равін, старац,
н{астаўнік наш} і {равін} Хаім
сын равіна, гаона, н{астаўніка нашага}, р{ава}
Шм....., б{лаславёна} п{амяць} п{раведніка}. {Памёр} у дз{ень} н{апярэдні} с{ьвятой} С{уботы},
22га Тамуза {5}514 {году}²²⁸.

§36) Старац, наш равін і перапішчык н{аш вялікі} н{астаўнік} і {равін} р{абі} Цадок с{ын} н{ашага вялікага} н{астаўніка} і {равіна} р{абі} Аўрагама, б{лаславёнай} п{амяці}. І г{эта} т{экст} яго надмагілля:

СРАВЯДЛІВАСЦЬ
пойдзе перад Ім²²⁹,
г{эта} ё{н} старац,
наш равін і перапішчык
п{ан} Цадок с{ын} н{астаўніка нашага} і в{учыцеля}, р{ава}
Аўрагама. І пакінуў ён
жыцьцё усім жывым²³⁰
у чаць{вер} 16-га Тэвета
{5}522 {году} п{аводле} с{карочанага} л{іку}²³¹.

/ст. 60/

§37) Наш равін, глава, славуты {чалавек}, н{аш вялікі} н{астаўнік} і {равін} р{абі} Цві-Гірш с{ын} н{ашага вялікага} н{астаўніка} і {равіна} р{абі} Мордэхая левіта, б{лаславёна} п{амяць} п{раведніка}, з сямьі Эпштэйн. Ён быў вялікім і вельмі паважаным у нашым горадзе, і ад яго разраслася сямья Эпштэйнаў у Горадні. І я знайшоў яго подпіс на агульным лісьце, які быў выданы ў горадзе Зэльва ў рыначны дзень, 5-га эуля {5}528 году²³², у падтрымку кнігі ПАРДЭС яго брата гаона, р. Ар'е-Лебйа з Кёнігсбергу.

Памёр у 2-і дзень сьвята Сукот {5}533 году²³³. І г{эта} т{экст} яго надмагілля:

²²⁷ 16.11.1753

²²⁸ 12.07.1754

²²⁹ Тэлім 85:14

²³⁰ Фраза арамейскага паходжаньня, якая ўзьнікла ў перыяд Гаонаў і мае сэнс: чалавек пакінуў жыцьцё іншым істотам сьвету жывых, а сам перайшоў у іншы сьвет.

²³¹ Аўтар памылкова прачытаў год сьмерці, бо гэта быў 5524 (22.12.1763), бо літару “далет” лёгка пераблытаць з “бэт” (альбо гэта памылка друку), а 16 тэвета ў 5522 выпадала на панядзелак, тады як у 5524м слухна выпадае на чацьвер.

²³² 18.08.1768

²³³ 13.10.1772

Т{ут} п{ахаваны}

чалавек суцэльны і прамы, працяг

пакаленьняў {пабожных людзей}, г{эта} ё{н} наш равін, глава,

славуты {чалавек} н{астаўнік наш}, р{ав} Цві-Гірш

с{ын} н{астаўніка нашага}, р{ава} Мордэхая левіта, б{ласлаўена} п{амяць} п{раведніка},

з сямьі Эпштэйн.

Памёр у 2-і дзень сьвята Сукот

{5}533 {году} п{аводле} с{карочанага} л{іку}.

Н{яхай будзе} д{уша яго} у{вязаная} у в{узел} Ж{ыцьця}

§38) Наш равін, глава, славуты {чалавек}, працяг пакаленьняў {пабожных людзей}, н{аш вялікі} н{астаўнік} і {равін} р{абі} Мордэхай, с{ын} н{ашага вялікага} н{астаўніка} і {равіна} р{абі} Егошуа, Эпштэйн. І г{эта} т{экст} яго надмагілля:

Т{ут} п{ахаваны}

чалавек важны

з шэрагу людзей веры, які падняўся

да Таго, Хто жыве ў вышынях, г{эта} ё{н} глава

/ст. 61/

с{ьвятога} н{ароду}, с{луга} П{-на}, працяг пакаленьняў {пабожных людзей},

р{ав} Мордэхай с{ын} п{ана} Егошуа,

кіраўнік левітаў, з сямьі Эпштэйн, в{ечнай} п{амяці}.

{Памёр у} 1-ы {дзень} п{ачатку} м{есяца} Тэвэт “н{яхай будзе} д{уша яго} у{вязаная} у в{узел} Ж{ыцьця}” п{аводле} с{карочанага} л{іку}²³⁴.

§39) Наш равін, выбітны {чалавек}, х{то меў} с{трах перад} У{с-магутным}, сьвяты н{аш вялікі} н{астаўнік} і {равін} р{абі} Элазар с{ын} п{ана} Шломо, забіты дзеля публічнага асьвячэньня І{мя Б-скага} (гл. каментар да пар. 12 у першай частцы) у чаць{вер}, 7-га Сівана, 2-і дзень сьвята Шавуот {5}550 {году}²³⁵. А парэшткі яго знайшлі вечны спакой у пя{тніцу} н{апарэдне} с{ьвятой} С{уботы} п{асьля} п{оўдню}, 8-га Сівана {5}550 {году}²³⁶. І яго надмагілле знаходзіцца на старых могілках, дзе яго пахавалі, але зараз месца яго невядомае. І г{эта} т{экст} яго надмагілля:

Т{ут} п{ахаваны}

г{эта} ё{н} наш равін, выбітны {чалавек},

х{то меў} с{трах перад} У{с-магутным}, н{аш вялікі} н{астаўнік} і {равін} р{абі} Элазар

Сьвяты с{ын} п{ана} Шломо Вэрбловера, в{ечнай} п{амяці}.

Які быў забіты, і кроў яго была пралітая

дзеля публічнага асьвячэньня І{мя Б-скага}

у пя{тніцу} н{апарэдне} с{ьвятой} С{уботы} п{асьля} п{оўдню}, 8-га

Сівана {5}550 {году}. Н{яхай будзе} д{уша яго} у{вязаная} у в{узел} Ж{ыцьця}.

/ст. 62/

²³⁴ Класічнае пажаданьне напрыканцы надмагілля ў гэтым выпадку зроблена ў выглядзе пазначэньня году сьмерці (паводле лічбавых значэньняў літар) - {5}547 - 22.12.1786

²³⁵ 20.05.1790

²³⁶ 21.05.1790

§40) Равін, гаон, сапраўдны пабожны чалавек, кабаліст Б-скі, праведнік, падмурак сусьвету, славеты н{аш вялікі} н{астаўнік} і р{авін} р{абі} Аляксандр Зіскінд сын н{ашага вялікага} н{астаўніка} і {равіна} р{абі} Мошэ, б{лаславёна} п{амяць} п{раведніка}, аўтар {кнігі} "Падмурак і корань служэньня"²³⁷. Імя гэтага чалавека ўзвышана ва ўсім народзе, яго вучэньне вядомае ва ўсіх дыяспарах Ізраіля, яго праведнасьць і пабожнасьць і яго цудоўныя ўнутраныя якасьці адкрытыя кожнаму, падобнага яму не было чалавека ў апошніх пакаленьнях, хто б служыў Б-гу усім сваім сэрцам, і ўсёй сваёй душой, і ўсёй сваёй існасьцю. І ён узняўся да ўзроўню таны²³⁸ р. Аківы, падобна якому таксама і ён пакутваў усё жыцьцё, што не атрымаў магчымасьці выканаць {цалкам} гэтыя словы²³⁹, гэта адзінае, што яму неставала {каб выканаць усе заповеты Б-скія}.

Той, што чытае яго кнігу "Падмурак і корань служэньня" разумее падрабязныя дэталі жыцьцёвага шляху гэтага ўзньёслага чалавека. Аднак астатнія апісаньні яго велічы і ўсяго, што ён рабіў, і чым насычаў Б-га падзякамі і ўхваленьнямі, чытач можа пабачыць у яго цудоўным тэстаментам.

Акрамя гэтага надрукаванага тэстаменту ад яго застаўся яшчэ адзін невялікі рукапісны тэстамент, які ён напісаў напрыканцы. І там сярод іншых цудоўных рэчаў ён наказаў, каб яго пахавалі ў таліце²⁴⁰ з чатырма кісткамі²⁴¹, а не псаваць адну кістку адпаведна традыцыі²⁴². І вось, калі ён памёр, спыталі равіна, вялікага {мудраца}, н{ашага вялікага} н{астаўніка} і {равіна} р{абі} Даніэля, б{лаславёнай} п{амяці}, за{канадаўцам} з Горадні, ці выконваць гэты яго наказ. І той адказаў, што для іншага ён бы не дазволіў выконваць заповет нябожчыка і мяняць агульную традыцыю, аднак адносна пабожнага, праведнага {чалавека}, аўтара {кнігі} "П{адмурак} і к{орань} с{лужэньня}" ён не хоча выказваць сваё меркаваньне і баіцца парушыць яго волю. І загадаў зрабіць яму паволде яго тэстаменту.

І калі яго спускалі ў выкапаную для яго магілу, заблыталася адна з кістак за колышкі, якія былі прыстасавалі каля яго магілы, каб разаслаць на іх зверху прасьціну (а не дошкі, як прынята, і прасьціна была льняной прычэпленай да колышкаў падобна тром паверхам, бо так ён наказаў), і сапсавалася. Такім чынам не здзейснілася задумка таго праведніка (так распавядаў яго вучань р{авін}, г{аон}, н{аш вялікі} н{астаўнік} і р{авіна} р{абі}) Гэшалъ Райнэс з Горадні ў сваіх каментарых да гэтага тэстаменту, і гл. ў кн. "Гарышчы Эліягу"²⁴³ каментар 119, там распавядаецца, што таксама Віленскі Гаон, б{лаславёнай} п{амяці}, наказаў, каб яго пахавалі ў таліце з краямі, і з адной прычыны не ажыцьцявілася таксама і яго задумка). І памёр /ст. 63/ пабожны р. Зіскінд, б{лаславёна} п{амяць} п{раведніка}, у чацьвер

²³⁷ Кніга "הַתּוֹרָה וְהַשְׁמִיטָה" - падрабязнае апісаньне духоўных аспектаў малітваў і выкананьня заветаў на базе кабалістычных каментараяў выдадзенае ў 1782 г. (Новы Двор Мазавецкі, Польшча).

²³⁸ Тана - мудрэц Торы, заканадаўчы аўтарытэт часоў Мішны (эпоха кадыфікацыі і першай пісьмовай фіксацыі Вуснай Торы).

²³⁹ Гаворка йдзе пра словы з асноўнай габрэйскай малітвы "Шма Ізраэль" (слухай Ізраіль, Дварым 6:4): "і любі П-на, Б-га твайго, усім сэрцам сваім, і ўсёй душою сваёй, і ўсёй сваёй існасьцю". І гэтыя словы азначаюць акрамя іншага, быць гатовым з радасьцю прыняць пакутніцкую сьмерць дзеля публічнага асьвячэньня Б-скага Імя. І апавяданьне з Вавілонскага Талмуду кажа, як р. Аківа ўсё жыцьцё непакоўся, што не атрымаў магчымасьці выканаць гэты заповет, пакуль ён не быў схоплены рымлянамі за ўдзел у паўстаньні. І калі на арэне цырка Кейсары з яго публічна здзіралі скуру жалезнымі гакамі, ён падзякаваў Б-га за гэтую магчымасьць выканаць самы цяжкі заповет і памёр прамовіўшы з удзячнасьцю і спакоем апошняе слова малітвы "Шма Ізраэль".

²⁴⁰ Таліт - сьвяточная накідка, якую апранаюць габрэйскія мужчыны падчас малітвы альбо іншых урачыстасьцей

²⁴¹ Чатыры кісткі - кісткі якія прыстасоўваюцца да кожнага куту чатырохкутнай вопраткі адпаведна закону Торы (Бэ-мідбар 19:38-40).

²⁴² Пахавальная габрэйская традыцыя патрабуе сапсаваць адну з кістак накідкі, у якую апранаюць нябожчыка перад пахаваньнем. Гэта робіцца ў знак таго, што выконваць заповеты магчыма толькі ў нашым мацэрыяльным сьвеце.

²⁴³ Кніга "עליון חלילי" - біяграфія Віленскага Гаона надрукаваная ў Вільні ў 1856 г.

18-га Адара-2 {5}554 {году}²⁴⁴ п{аводле} с{карочанага} л{іку}. А месца яго пахаванья знаходзіцца на новых могілках нашага гораду, і вакол яго магілы свабоднае месца на 4 локці ў кожны бок. Яму ўсталявалі 2 надмагілья: з боку галавы і з боку ног, з тэкстамі насустрач адзін аднаму, як ён наказаў.

І ў кожным горадзе, куды трапляла сумная навіна, рабілі па ім вялікае аплакванье²⁴⁵, і шмат з тых, што аплаківалі яго, прыйшлі з кнігамі. Вось словы выбітыя на яго надмагіллях:

З боку галавы:

Аляксандр Зіскінд

с{ын} п{ана} Мошэ, які нарадзіўся

ад яго жонкі Рыўкі, слуга

П-на, бл{аславенна} І{мя Яго}. {Памёр} у чацьвер

18 Адара-2, {5}554 {году}.

Н{яхай будзе} д{уша яго} у{вязаная} у в{узел} Ж{ыцьця}.

З боку ног:

Т{ут} п{ахаваны} Аляксандр Зіскінд

с{ын} п{ана} Мошэ, які нарадзіўся

ад яго жонкі Рыўкі, слуга

П-на, бл{аславенна} І{мя Яго}. {Памёр} у чацьвер

18 Адара-2, {5}554 {году}.

Н{яхай будзе} д{уша яго} у{вязаная} у в{узел} Ж{ыцьця}.

/ст. 64/

§41) Равін, пабожны чалавек, н{аш вялікі} н{астаўнік} і {равін} р{абі} Цві-Гірш с{ын} н{ашага вялікага} н{астаўніка} і {равіна} р{абі} Эліэзара, б{лаславёнай} п{амяці}, празваны р. Гіршам Расэтнерам. Быў адным з выбітных асобаў нашага гораду, з сямі гаона, аўтара {кнігі} “Зерне для быка”²⁴⁶, і памёр у аўторак, 14-га Адара {5}560 {году}²⁴⁷. Яго пахаванье знаходзіцца паблізу ад магілы пабожнага чалавека, аўтара {кнігі} “П{адмурак} і К{орань} с{лужэньня}”. І г{эта} т{экст} яго надмагілля:

Т{ут} п{ахаваны}

н{аш вялікі} н{астаўнік} і {равін} р{абі} Цві-Гірш

с{ын} н{астаўніка} нашага і {равіна} Эліэзара, в{ечнай} п{амяці},

з станіцы Расетнай,

з сямі “Зерне

для быка”²⁴⁸. Які памёр у аўторак,

14-га Адара {5}560 {году}

п{аводле} с{карочанага} л{іку}.

Н{яхай будзе} д{уша яго} у{вязаная} у в{узел} Ж{ыцьця}.

²⁴⁴ 20.03.1794

²⁴⁵ Перафраз з Эстэр 4:3

²⁴⁶ з нашчадкаў рава Аляксандра Сэндара (1673-1737), аўтара кнігі “Твуат Шор” (“רוח לכוכל” - Зерне для быка, кніга законаў кашэрнага забоя), якая стала яго прозвішчам і прозвішчам яго нашчадкаў

²⁴⁷ 11.03.1800

²⁴⁸ гл. каментар вышэй

§42) Равін, судзьдзя, н{аш вялікі} н{астаўнік} і {равін} р{абі} Егуда с{ын} н{ашага вялікага} н{астаўніка} і {равіна} р{абі} Нафталі-Гірша Ліфшыц з с{ьвятой} а{бшчыны} Ружан. Быў судзей у нашай абшчыне і памёр у дзень н{апарэдни} с{ьвятой} С{уботы}, 4-ы ч{асткова} сьв{яточны дзень} Сукот {5}566 {году} п{аводле} с{карочанага} л{іку}²⁴⁹. І г{эта} т{экст} яго надмагілля:

Т{ут} п{ахаваны} наш равін, выбітны {чалавек}, судзьдзя нашай абшчыны, н{астаўнік наш} і {равін} Егуда с{ын} н{астаўніка нашага} і {равіна} Нафталі-Гірша, в{ечнай} п{амяці}, з с{ьвятой} а{бшчыны} Ружан, з сямі Ліфшыц. П{акінуў ён} ж{ыцьцё} у{сім} ж{ывым} у дзень н{апарэдни} с{ьвятой} С{уботы}, 4-ы ч{асткова} сьв{яточны дзень} Сукот {5}566 {году} п{аводле} с{карочанага} л{іку}. Н{яхай будзе} д{уша яго} у{вязаная} у в{узел} Ж{ыцьця}.

/ст. 65/

§43) Раівн, н{аш вялікі} н{астаўнік} і {равін} р{абі} Даніэль Менахем-Нахум сын равіна, н{ашага вялікага} н{астаўніка} і {равіна} р{абі} Ехіэля-Міхла Левіта. Яго подпіс быў знойдзены сярод рэкамендацый сьветачаў, вялікіх {мудрацоў} вярхоўнага суда с{ьвятой} а{бшчыне} Горадні на “Н{акрыты} с{тол}”, {частка} “В{учыць} в{едаць}” Віленскага Гаона, б{ласлаўёнай} п{амяці}, ад чацьверу 25-га Швата {5}566 {году}²⁵⁰. І г{эта} т{экст} яго надмагілля:

Т{ут} п{ахаваны} н{астаўнік наш} і {равін} Менахем-Нахум сын равіна, н{астаўніка нашага} і {равіна}

Ехіэля-Міхла Левіта. Пакінуў ён жыцьцё

усім жывым у дзень с{ьвятой} С{уботы} 20-га Мархешвана

{5}568 {году} п{аводле} с{карочанага} л{іку}. Н{яхай будзе} д{уша яго} у{вязаная} у в{узел} Ж{ыцьця}.

§44) Равін, гаон, сьціплы і праведны чалавек, славуты н{аш вялікі} н{астаўнік} і р{авін} р{абі} Даніэль с{ын} н{ашага вялікага} н{астаўніка} і {равіна} р{абі} Якава, б{ласлаўёнай} п{амяці}. Быў за{канадаўцам} у нашай абшчыне амаль 40 год. Склаў кнігу “Мілавіднасьці Даніэля”²⁵¹ па законах саленьня {сьвежага мяса}. І паводле сьведчаньня гаона, н{ашага вялікага} н{астаўніка} і {равіна} р{абі} Танхума, б{ласлаўёнай} п{амяці}, главы равінскага суда нашай абшчыны, у яго рэкамендацыях да кнігі “Мілавіднасьці Даніэля” ўзгаданай вышэй, ад яго засталася больш за тры тысячы лістоў (глядзі ў прадмове равіна аўтара “Парталаў вяртаньня”²⁵² на “Н{акрыты} с{тол}”, {частка} “В{учыць} в{едаць}”, дзе ён піша на{ступнымі} с{ловамі}: “яшчэ перадаў Б-г мне ў рукі сьвятыя рукапісы равіна, гаона, пабожнага і сьціплага чалавека, н{ашага вялікага} н{астаўніка} і р{авіна} р{абі} Даніэля, б{ласлаўёна} п{амяць} п{раведніка}, які быў за{канадаўцам} у с{ьвятой} а{бшчыне} Горадні і г.д.”). Памёр ён у сераду, 7-ы дзень Пэсаха {5}567 {году} п{аводле} с{карочанага} л{іку}²⁵³. Яго пахаван{ьне} знаходзіцца зьлева ад магілы пабожнага чалавека, аўтара {кнігі} “П{адмурак} і к{орань} С{лужэньня}”. І г{эта} т{экст} яго надмагілля:

Т{ут} п{ахаваны}

равін, сьве{тач}, вял{ікі} і выб{ітны},

²⁴⁹ 11.10.1805

²⁵⁰ 21.11.1807

²⁵¹ Кніга “לקינת ימים” - надрукаваная пасля сьмерці аўтара ў Горадні ў 1810 г.

²⁵² Кніга “תשובה ופירוש” - каментары да другой часткі заканадаўчага кодэксу “Накрыты стол” складзеныя р. Аўрагам-Цві-Гіршам Айзэнштатам (1812 - 1868) і надрукаваныя ў Вільні ў 1836 г.

²⁵³ 29.04.1807

Б-г{абаязны} ч{алавек}, праведны і сьціплы, з вострым розумам і дасьведчаны,
/ст. 66/

разважлівы, той, хто абাপірае{цца} н{а} зако{н}
на{стаўнік наш} Даніэль с{ын} н{астаўніка нашага} Якава,
б{лаславёна} п{амяць} п{раведніка}, які быў за{канадаўцам} тут у нашай абшчыне
амаль 40 год і памёр у сераду, 7-ы дзень
Пэсаха {5}567 {году} п{аводле} с{карочанага} л{іку}.
Н{яхай будзе} д{уша яго} у{вязаная} у в{узел} Ж{ыцьця}.

§45) Заможны, шчодры н{аш вялікі} н{астаўнік} і {равін} р{абі} Ёсаф-Ёзэль, с{ын} н{ашага
вялікага} н{астаўніка} і {равіна} р{абі} Рэувэна, п{раведнага} к{озна}, Рубіновіч. Памяць пра яго не
забылася ў нашым горадзе да сёняшняга дня, бо рамяство лекаваньня, якім ён валодаў,
узьняло яго да стану прыдворнага пры карале Панятоўскім, і ён меў дазвол уваходу ў яго
палац. І гэта дало яму магчымасьць зарабіць вялікую маёмасьць і таксама рабіць шмат
добра для сваіх братоў.

Памёр у с{ьвятую} С{уботу} 10-га Нісана {5}570 {году}²⁵⁴. А гэта словы яго надмагільля:

Тут пахаваны

чалавек сьціплы і шчодры,

заможны і славу ты н{аш вялікі} н{астаўнік} і {равін} р{абі}

Ёсаф-Ёзэль с{ын} н{ашага вялікага} н{астаўніка} і {равіна} р{абі} Рэувэна,

п{раведны} к{озн}, б{лаславёна} п{амяць} п{раведніка}, чые рукі

і дом былі шырока адкрытыя

для жабракоў і беднякоў, і ён рабіў

/ст. 67/

добра сынам Ізраіля і ратаваў

іх ад цяжкіх выракаў царэй і ўладароў,

і памёр у {лепшы} сьвет з добрым імя

у с{ьвятую} С{уботу} 10-га {дня} месяца Нісана, і быў пахаваны

у нядзелю 11-га Нісана {5}570 {году}

п{аводле} с{карочанага} л{іку}. Такім чынам няхай Уладар Літасьці схавае яго

пад ценем Сваіх крылаў на векі і ўвяжа

яго душу у вузел Жыцьця.

§46) Равін, гаон, праведны чалавек, н{аш вялікі} н{астаўнік} і {равін} р{абі}
Егошуа-Гэшыль, с{ын} н{ашага вялікага} н{астаўніка} і {равіна} р{абі} Ар'е-Лейба, п{раведнага}
к{озна}, б{лаславёнай} п{амяці}. Ён быў вучням пабожнага аўтара {кнігі} "П{адмурак} і к{орань}
с{лужэньня}" (гл. "Гарышчы Эліягу", каментар 119) і прыляпіўся да яго запеваў, і ён рабіў
карэктурку на тыя каментары мішнаёт ад Віленскага Гаона, б{лаславёнай} п{амяці}. Таксама
ён каментываў к{нігу} Віленскага Гаона "Форма краіны і мадэль Храма"²⁵⁵.

Памёр у сераду, 7-га Нісана {5}573²⁵⁶ {году}, і месца яго пахаваньня справа ад магілы
яго настаўніка, пабожнага аўтара {кнігі} "П{адмурак} і к{орань} с{лужэньня}". І на яго надмагільлі
выразаныя толькі наступныя словы:

²⁵⁴ 14.04.1810

²⁵⁵ Кніга "תורת הארץ ולבית הבית" - каментары да тэкстаў ТаНаХа і Мідрашоў на тэму межаў Зямлі Ізраіля, эпохі
Машаха і пабудовы 3-га Храма надрукаваныя ў Шклове ў 1802 г.

²⁵⁶ 07.04.1813

Тут пахаваны

чалавек Егошуа-Гэшыль

с{ын} н{ашага вялікага} н{астаўніка} і р{авіна} р{абі} Ар'е-Лейба, козна,
блаславёна памяць праведніка,

/ст. 68/

які памёр у сераду

сёмага дню месяца

Нісан {5}573 {году} п{аводле} с{карочанага} л{іку},

году: “і было пасья сьмерці Егошуа”²⁵⁷.

Няхай душа яго будзе ўвязаная ў вузел Жыцьця.

§47) Равін, сьветач, вялікі {мудрэц}, чалавек сыціплы, н{аш вялікі} н{астаўнік} і {равін} р{абі} Сімха, с{ын} равіна р{абі} Мардэхая, б{лаславёнай} п{амяці}. Быў зяцям гаона, вялікага {мудраца}, н{ашага вялікага} н{астаўніка} і р{авіна} р{абі} Хаіма з Валожына, б{лаславёнай} п{амяці}, і быў за{канадаўцам} і к{іраўніком} е{шывы} ў нашай абшчыне.

Памёр у пятн{іцу} н{апярэдні} с{ьвятой} С{уботы}, 8-га Элуля {5}573²⁵⁸ {году}, і гэтыя словы выразаныя на яго надмагільлі:

Т{ут} п{ахаваны}

равін, сьветач выгнаньня, р{ав} і дасьведчаны {чалавек},

перапісчык, чалавек сыціплы

і ўладар над усімі сваімі якасьцямі, у пашане

і прыгажосьці не меў нястачы, г{эта} ё{н}

н{астаўнік наш}, р{ав} Сімха с{ын} равіна

н{астаўніка нашага} і в{учыцеля} Мардэхая, б{лаславёна} п{амяць} п{раведніка}, які сядзеў

на стальцы заканадаўства і {быў} к{іраўніком} е{шывы}

тут у нашай абшчыне і памёр у

пятн{іцу} н{апярэдні} с{ьвятой} С{уботы}, 8-га Элуля го{ду}

{5}573 п{аводле} с{карочанага} л{іку}. Н{яхай будзе} д{уша яго} у{вязаная} у в{узел} Ж{ыцьця}.

/ст. 69/

§48) Равін, гаон, вялікі, мудры, беззаганны, славуты н{аш вялікі} н{астаўнік} і р{авін} р{абі} Танхум, с{ын} славутага гаона, н{ашага вялікага} н{астаўніка} і р{авіна} р{абі} Эліэзара, б{лаславёнай} п{амяці}. У маладосьці быў г{лавой} р{авінскага} с{уда} у с{ьвятой} а{бшчыне} Орлі, месце, дзе жыў пан яго бацька гаон. А калі яго бацька быў прыняты г{лавой} р{авінскага} с{уда} ў Горадню, ён сам стаў г{лавой} р{авінскага} с{уда} там {у Орлі}. І пасья сьмерці яго бацькі, ён пакінуў гэтую сваю службу і заняўся гандлям, а мудрасьць яго дапамагла яму знайсці прыязнь у вачах польскага караля і выстаяць перад праведным імператарам Аляксандрам I. І ён першым падпісаў пастанаўленьне, якое было зробленае на вялікім сходзе ў Вільні ў 2-і дзень нав{амесячча} Элуля {5}578²⁵⁹ {году} са згодай абранцаў усіх губерній наконт падарожжа дэпутатаў у Пецербург, якія загадалі тады дзеля фінансаваньня сабраць срэбрыя ўпрыгожваньні, якімі прынята было ўпрыгожваць кітэлі (“Вернае чытаньне”).

²⁵⁷ Пазначаныя літары цытаты даюць у суме: 573, год сьмерці паводле скарачанага ліку

²⁵⁸ 03.09.1813

²⁵⁹ 02.09.1818

Ён пакінуў пасыля сябе кабалістычныя канспекты па ТаНаХу, якія называюцца “Сапраўдны **спакой**”²⁶⁰, аналітычныя лекцыі і вынаходкі заканадаўчых аўтарытэтаў пад назвай “Мірны **спакой**”²⁶¹, і вельмі цудоўныя заўвагі да В{авілонскага} Т{алмуду}, якія сабраныя разам утварылі вялікі том, што называецца “**Суцяшэньне Сіёна**”²⁶² (гл. “Вернае чытаньне” у дадатках).

Нарадзіўся ў {5}506²⁶³ годзе і ўзьняўся ў Нябёсы ў аўторак, 15-га Тэвета {5}579²⁶⁴ {году} п{аводле} с{карочанага} л{іку}. І гэтыя словы выразаныя на яго надмагільлі:

Сьведка гэты насып і сьведка гэты помнік²⁶⁵
бо тут надзел заканадаўцы схаваны ў труну²⁶⁶
тут крыніца ведаў, хараство сівіны.

Сьвет і ўсё, што яго напаўняе, нібыта абмыты ручаём сьлёз
Енкі і сьлёзы ўздымі, не змаўкай
Пячатка завершанасьці, паўната мудрасьці і ідэал прыгажосьці²⁶⁷
/ст. 70/

З зямлі жывых быў выгнаны²⁶⁸ ў зямлю сухую
Калодзеж Торы, сьвятло сусьвету як паблякла²⁶⁹
Летуценьнік ляжыць тут і прымушае вусны размаўляць
Пладаносная лаза, чые плады кожнае нёба спрабавала на смак²⁷⁰
Сьвятло яго па вуліцах блукае, дух яго кружыць
Порасткі яго вучонасьці - на вечную памяць, словы яго - асалода.²⁷¹
Г{эта} ё{н} равін, гаон, в{ялікі}, славыты {чалавек} н{астаўнік наш} і {равін}
Танхум с{ын} памерлага гаона н{астаўнік нашага} і {равіна} Эліэзара,
н{яхай будзе ён узгаданы} дзеля {блаславеньня} і дзеля в{ечнага} ж{ыцьця}, г{лава} туташняга
р{авінскага} с{уда}. Далучыўся да свайго народу
у аўторак, 15-га Тэвета. І ўвесь дом Ізраіля аплаківае яго²⁷²
п{аводле} с{карочанага} л{іку}.

§49) Равін, судзьдзя, мудры, суцэльны {чалавек}, н{аш вялікі} н{астаўнік} і р{авін} р{абі} Ашэр, с{ын} н{ашага вялікага} н{астаўніка} і р{авіна} р{абі} Мардэхая Ваўкавыска, б{лаславёнай} п{амяці}. Быў сталым судзёй у Горадні, і я знайшоў яго подпіс сярод рэкамендацый сьветачаў, вялікіх {мудрацоў} вярхоўнага суда с{ьвятой} а{бшчыне} Горадні на “Н{акрыты} с{тол}”, {частка} “В{учыць} в{едаць}” Віленскага Гаона, б{лаславёнай} п{амяці}, ад чацьверу 25-га Швата {5}566 {году}²⁷³. Ён падпісаўся перад зак{анадаўцам} р. Даніэлем, б{лаславёнай} п{амяці}.

²⁶⁰ “למח תנוח”

²⁶¹ “מנוח שלום”

²⁶² “מנוח יחי”

²⁶³ 09.1745 - 09.1746

²⁶⁴ 12.01.1819

²⁶⁵ Бэ-рэйшыт 31:52

²⁶⁶ Дварым 33:21

²⁶⁷ Ехэзкель 28:12

²⁶⁸ Ешаягу 53:8

²⁶⁹ Эйха 4:1

²⁷⁰ Йов 12:11

²⁷¹ Першыя літары радкоў дагэтуль складаюць імя нябожчыка: “Танхум сын гаона”

²⁷² Літары ў словах “Ізраіля аплаківае яго” пазначаны кропкамі, і сума іх лічбавых значэньняў складае год сьмерці: {5}579. Дата сьмерці такім чынам: 12.01.1819

²⁷³ 21.11.1807

І я хачу прывесці наконт яго словы р{авіна}, г{аона}, н{ашага вялікага} н{астаўніка} і {равіна} р{абі} Мошэ з Злотава, якія ён напісаў у сваёй кнізе “Блаславеньне Мошэ”²⁷⁴, і г{эта} я{го словы}:

“Узрадуюцца ныркі мае шчырыя²⁷⁵, калі ўзгадаю дзень спаўнення 70 год выбітнаму равіну, беззаганнаму мудрацу, н{астаўніку нашаму} і р{авіну} Ашэру, сталаму судзьдзі с{ьвятой} а{бшчыны} Горадні, н{яхай бароніць} я{е} Б{ог}, с{ын} н{астаўніка нашага} і р{авіна} Мардэхая Ваўкавыска, б{лаславёна} п{амяць} п{раведніка}, н{апрэдні} нав{амесячча} Нісана {5}573²⁷⁶ {году}, і {мнеманічны} зн{ак гэтаму}: “**а гэта калена Ашэра**”²⁷⁷, п{аводле} с{карочанага} л{іку}. Шмат год пасьціўся ён дзень за днём, каб выконваць {словы}: /ст. 71/ “і думай пра яе {пра Тору} удзень і ўноч і г.д.”²⁷⁸ Кожны дзень н{апрэдні} нав{амесячча} ён завяршаў вывучэньне ўсяго ТаНаХу і кніг Мішны, і пры ўсім гэтым выгляд яго быў падобны выгляду анёла Б-скага, яго вусны розы, пэйсы яго і барада нібыта срэбра чыстае, бо мудрасьць чалавечая асьвятляе яго аблічча.

На народзіны сабраліся разам яго нашчадкі да чацвёртага пакаленьня, яны ўпрыгожылі сьцены яго дома сьвечкамі. На ўрачыстае сьвята былі запрошаныя мудрацы гораду, і я таксама, меншы за ўсіх, быў запрошаны да гэтага высокага сталу, і ўсе разам мы атрымлівалі асалоду ў любові²⁷⁹. Калі ён прыйшоў з дома вучэньня пасьяля вячэрняй малітвы, ён яшчэ нічога не пачаставаў пасьяля пасту, а першым чынам завяршыў ТаНаХ і Мішнаёт (як было ў яго заведзена н{апрэдні} кожнага нав{амесячча}), Т{алмуд} Вавілонскі, Ерусалімскі, Сіфру, Сіфрэй, Работ, Танхума, Ялкут і кнігі “Зьзяньня”, і амаль усю Тору цалкам. Калі ён завяршыў вывучэньне ўсяго гэтага, мы ўсе ўрачыста апранутыя селі вакол стала шчыльна як саджанцы алівы. А ён апрануты ў строі з белага шоўку ад пятак да галавы. Колькі законаў было выведзена той ноччу. Карацей кажучы, тая вячэра, што была падрыхтаваная тады, была сапраўдным падабенствам Б{удучага} С{ьвету}”.

І памёр судзьдзя, р. Ашэр, б{лаславёнай} п{амяці}, у панядзелак, 21-га Сівана {5}582²⁸⁰ {году} п{аводле} с{карочанага} л{іку}. І в{ось} т{экст} яго надмагілля:

Т{ут} п{ахаваны}
равін, судзьдзя,
славуты {чалавек}, стары
гэта той, хто здабыў мудрасьць
п{ан} Ашэр с{ын} п{ана} Мардэхая,
б{лаславёнай} п{амяці}, які нарадзіўся ў пазначаны
тэрмін²⁸¹, і памё{р} з добрым
імя ў панядзелак, 21-га Сівана
{5}582. Н{яхай будзе} д{уша яго} у{вязаная} у в{узел} Ж{ыцьця}.
/ст. 72/

²⁷⁴ “ברכת משה”

²⁷⁵ Перафраз з Мішлей 23:16

²⁷⁶ 31.03.1813

²⁷⁷ Сума лічбавых значэньняў літар гэтай фразы складае 583 - пазначаны год паводле скарочанага ліку.

²⁷⁸ Егошуа 1:8

²⁷⁹ Мішлей 7:18

²⁸⁰ 10.06.1822

²⁸¹ Літары слова “тэрмін” пазначаны кропкамі, і сума іх лічбавых значэньняў складае год нараджэньня: {5}501 (1741)

Словы равина р. Мошэ з Злотава, узгаданыя вышэй, не супадаюць з тэкстам надмагілля, на якім сказана, што ён нарадзіўся ў пазначаны “тэрмін”, і гэта {5}501²⁸² {год} п{аводле} с{карочанага} л{іку}. А той казаў, што ў {5}583²⁸³ яму споўнілася 70 год?

§50) Наш равін, славуты кіраўнік, працяг шма{тлікіх} пакаленьняў {пабожных людзей}, ш{аноўны} н{аш вялікі} н{астаўнік} і {равін} р{абі} Мардэхай левіт Эпштэйн, сые славутага кіраўніка н{ашага вялікага} н{астаўніка} і {равіна} р{абі} Цві-Гірша левіта Эпштэйна (брат пабожнага гаона з Кёнігсбергу). Быў адным з паважаных людзей нашай абшчыны. Зяць р{авіна}, г{аона}, н{ашага вялікага} н{астаўніка} і р{авіна} р{абі} Натана, г{лавы} р{авінскага} с{уда} с{ьвятой} а{бшчыны} Прэнаў. Памёр у панядзелак 20-га Швата {5}582²⁸⁴ п{аводле} с{карочанага} л{іку}. І в{ось} т{экст} яго надмагілля:

Т{ут} п{ахаваны}
г{эта} ё{н}, наш равін, старац,
славуты кіраўнік,
працяг шма{тлікіх} пакаленьняў {пабожных людзей}, ш{аноўны} н{астаўнік наш і} р{авін},
н{аш вялікі} н{астаўнік} і р{авін} р{абі} Мардэхай с{ын} памерлага
славутага п{ана} Цві-Гірша
левіта з сямьі Эпштэйн.
Які памёр у панядзелак 20-га Швата
{5}582 п{аводле} с{карочанага} л{іку}. Н{яхай будзе} д{уша яго} у{вязаная} у в{узел} Ж{ыцьця}.

/ст.73

§51) Выбітны равін, н{аш вялікі} н{астаўнік} і {равін} р{абі} Мэір-Іцхак-Айзік, с{ын} н{ашага вялікага} н{астаўніка} і {равіна} р{абі} Хаіма Камінкера. В{ось} т{экст} яго надмагілля:

Т{ут} п{ахаваны}
г{эта} ё{н}, равін, неверагодны {знаўца} Торы, праведны чалавек
і патаемны “кошык поўны кніг”²⁸⁵, ніколі не пакідаў шацёр
Торы ані ўдзень, ані ўноч, працяг пакаленьняў {пабожных людзей},
узростам 30 з паловай год падчас сваёй сьмерці, п{ан} Мэір-
Іцхак-Айзік с{ын} Хаіма Камінкэра.
{5}5852²⁸⁶ 15-га Іяра. Н{яхай будзе} д{уша яго} у{вязаная} у в{узел} Ж{ыцьця}.

§52) Равін, гаон, заможны, н{аш вялікі} н{астаўнік} і {равін} р{абі} Хаім Бродэ сын гаона, н{ашага вялікага} н{астаўніка} і {равіна} р{абі} Беньяміна Бродэ, б{ласлаўёнай} п{амяці}. Апошні кіраўнік р{авінскага} с{уда} з нашага гораду. Напсіяў к{нігу} “Тора - сьвятло і шлях жыцьця”. Зьяўляецца цесьцем для тых двух залатых трубак²⁸⁷, а м{енавіта}: равіна, славутага гаона, эрудыта н{ашага вялікага} н{астаўніка} і {равіна} р{абі} Беньяміна Корнгольда, б{ласлаўёнай} п{амяці} і для м{удраца} п{а-за} м{ежамі} З{ямлі Ізраіля}, раівна, гаона, заможнага, славутага {чалавека}, велічы нашага пакаленьня і хараства нашага гораду, н{ашага вялікага} н{астаўніка} і

²⁸² 09.1740 - 09.1741

²⁸³ 09.1822 - 09.1823

²⁸⁴ 11.02.1822

²⁸⁵ Мегіла стр. 286

²⁸⁶ 03.05.1825

²⁸⁷ Адсылка да фразы з Захарыі 4:12

{равіна} р{абі} Эліэзара Ланды, с{ьветача} І{раіля} з Горадні, аўт{ара} скл{адальніка} {кнігі} “Эліэзар з Дамаску”²⁸⁸.

І памёр гаон р. Хаім Бродэ, б{лаславёнай} п{амяці}, у дзень “чысты”²⁸⁹ месяца Шват, {5}5856²⁹⁰. І паха{ваны} каля свайго бацькі гаона. В{ось} т{экст} яго надмагілля:

Ой, пане! Ой, веліч яго!²⁹¹

Паважаны равін, гаон, славуты {чалавек},

в{остры розумам} і г{лыбок знаўца}, працяг пакаленьняў {пабожных людзей}, н{астаўнік наш} р{авін}

/ст. 74/

Хаім, н{яхай будзе ён узгаданы} дзеля {блаславеньня} і дзеля в{ечнага} ж{ыцьця}, с{ын} рава, гаона

н{ашага вялікага} н{астаўніка} і {равіна} р{абі} Біньяміна Бродэ, н{яхай будзе ён узгаданы} дзеля {блаславеньня} і дзеля в{ечнага} ж{ыцьця},

г{лава} туташняга р{авінскага} с{уда}. З Б-гам пайшоў

у краіну вечнага Жыцьця у дзень “чысты” месяца Шват, {5}5856 году п{аводле}

с{карочанага} л{іку}.

§53) Равін, сьветач, вялікі, мудры, сцэльны {чалавек}, працяг пакаленьняў {пабожных людзей}, н{аш вялікі} н{астаўнік} і {равін} р{абі} Цві-Гірш с{ын} гаона, н{ашага вялікага} н{астаўніка} і {равіна} р{абі} Танхума, б{лаславёнай} п{амяці}, кір{аўніка} р{авінскага} с{уда} нашай абшчыны. Напісаў кнігу “Карыандравае насеньне”²⁹² {з каментарамі} на П{асхальную} а{гаду}²⁹³. Памёр у дзень с{ьвятой} С{уботы}, 17-га Іяра, {5}591²⁹⁴ {году}. І в{ось} т{экст} яго надмагілля:

Т{ут} п{ахаваны}

равін, сьветач, вялікі, мудры, сцэльны {чалавек},

працяг пакаленьняў {пабожных людзей}, п{ан} Цві-Гірш с{ын} гаона

п{ана} Танхума, в{ечнай} п{амяці},

камень,

пастыр Ізраіля.

Прагна я {зямля}, Ізраіль, на ўзвышшах тваіх забіты²⁹⁵!

Мужны, як паў ты²⁹⁶, і зброя стала трафеем.

Веліч і слава цалкам зкінутыя з нашай галавы.

Наш настаўнік, калі быў ён забраны, таксама й мудрасьць і веды ўзьняліся ў Нябёсы.

Вялікі і малады сышлі ў Цемру, і смутку няма яму.

/ст. 75/

Спачуваньня і лекаў для душы няма ў яго.

Памяць пра праведніка будзе невечна высечана ў нашых сэрцах,

²⁸⁸ Кніга “תועלת השנה” - каментары і тлумачэньні выказваньняў Віленскага Гаона

²⁸⁹ У дзень Шабату, і лічбавае значэньне слова “чысты” раўно 27, тобок: у Шабат, 27-га Швата

²⁹⁰ 04.02.1826

²⁹¹ Ірмеягу 22:18

²⁹² Кніга “גד וזר” - каментары і тлумачэньні да Пасхальнай агады.

²⁹³ Парадак правядзеньня ўрачыстай пасхальнай вячэры

²⁹⁴ 30.04.1831

²⁹⁵ 2-я кн. Шмуэля 1:19

²⁹⁶ 2-я кн. Шмуэля 1:27

будзе расколінамі праламаная дзеля блаславеньня, пакуль не будуць узгаданыя да ўваскрасеньня ўсе душы.²⁹⁷

Сышоў у вечнасьць сваю ў дзень с{ьвятой} С{уботы}, 17-га Іяра, {5}591 {году} п{аводле} с{карочанага} л{іку}. Н{яхай будзе} д{уша яго} у{вязаная} у В{узел} Ж{ыцьця}.

§54) Равін, вялікі {мудрэц}, пабожны {чалавек}, н{аш вялікі} н{астаўнік} і {равін} р{абі} Ар'е сын пабожнага аўтара {кнігі} “П{адмурак} і к{орань} с{лужэньня}”. Памёр у пятніцу, н{апярэдні} с{ьвятой} С{уботы}, 22-га Сівану, {5}591²⁹⁸ {году}. І в{ось} т{экст} яго надмагілля:

Т{ут} п{ахаваны}

Помнік каменны,

Кедр ліванскі²⁹⁹, імя яго панаваць будзе яго ноччу,

і кліч яго гучны няхай будзе яшчэ мацней.³⁰⁰

Глава дома вучэньня па-над сынамі сьвятых³⁰¹,

племям старцаў³⁰², душа важная,

Дарагая падобна чыстаму сонцу, як сышла

яна ад нас у нябёсы, і засталіся нам толькі яго дзеці

Маленькія нібыта птушаняты, што без крылаў

лятуць. Гэта ён - равін, н{аш вялікі} н{астаўнік} і р{авін} р{абі} Ар'е

с{ын} равіна нашага, н{ашага вялікага} н{астаўніка} і р{авіна} р{абі} Аляксандра Зіскінда,

слуга

Б-{га} бл{аслаўленага}, пакінуў ён жыцьцё ўсім жывым у пятніцу, н{апярэдні} с{ьвятой}

С{уботы}, у месяц

“сьлёз”³⁰³ Сіван, году “узняўся леў з глушару свайго”³⁰⁴ у краіну Жыцьця”³⁰⁵, п{аводле}

с{карочанага} л{іку}.

Н{яхай будзе} д{уша яго} у{вязаная} у В{узел} Ж{ыцьця}.

/ст. 76/

§55) Вучань выбітны ў {вывучэньні} Торы, багаты і шчодры, працяг пакаленьняў {пабожных людзей}, н{аш вялікі} н{астаўнік} і {равін} р{абі} Ёсаф-Хаім с{ын} равіна, н{ашага вялікага} н{астаўніка} і {равіна} р{абі} Сімхі Гальберштата, б{ласлаўенай} п{амяці}. І гэтыя словы яго надмагілля:

Т{ут} п{ахаваны}

вучань выбітны ў {вывучэньні} Торы, багаты

і шчодры, працяг шма{тлікіх} пакаленьняў {пабожных людзей}, н{астаўнік наш} р{ав}

Ёсаф-Хаім с{ын} равіна, н{астаўніка нашага} р{ава} Сімхі, н{яхай будзе ён узгаданы} дзеля

{блаславеньня} і дзеля в{ечнага} ж{ыцьця},

праўнук і ўнук гаона н{астаўніка нашага} р{ава} Ц{ві}-Г{ірша} Гальберштата,

²⁹⁷ Першыя словы кожнага радка эпітафіі складаюць сказ: “Цві сын гаона, настаўніка нашага, рава Танхума, блаславенна памяць праведніка”

²⁹⁸ 03.06.1831

²⁹⁹ Тэілім 92:13

³⁰⁰ Кінот 22

³⁰¹ Авада Зара стр. 50а, так называюць людзей, чые продкі былі выбітнымі мудрацамі Торы

³⁰² Моэд Катан стр. 25б, таксама метафара чалавека, які мае выбітных, вялікіх продкаў

³⁰³ Літары складаюць дату 22-е сівана

³⁰⁴ Ірмеягу 4:7

³⁰⁵ Леў - на іўрыце Ар'е, імя нябожчыка, і лічбавае значэньне вылучаных літар гэтай фразы складае год {5}591. Тобок дата сьмерці атрымліваецца 22-е Сівана 5591.

б{лаславеннай} п{амяці}, і ўнук славу{тага} н{астаўніка нашага} р{ава} Айзіка
з Іванца, б{лаславеннай} п{амяці}, і зяць сына гаона
н{астаўніка нашага} Біньяміна Бродэ, б{лаславеннай} п{амяці}, г{лава} туташняга р{авінскага}
с{уда}.

У прах сышло яго цела яго, з яго суцэльнасьцю і пашанай,
і з яго Б-габаязьню сышла душа яго.

Кубак атруты вылілі на яго, у дні невядомасьці яго ...

Згасла жыцьцё яго, заўчасна прыйшоў яго скон.

Горач сьмерці пралілі на прах яго зямлі.

Чысты сэрцам і рукамі, высока рукі свае ўзняў.

Радасьць радалася яго праведнасьцю і пашанай.

Ён сын вялікіх людзей, равінаў і гаонаў.

Чалавек веры імя яму сярод разумных.

/ст. 77/

Ён вучыў і вывучаў главы і кнігі сваёй Мішны.

Мілы сын Ёсаф³⁰⁶ стаяў перад вачыма Торы.

Дух яго парыць у Садзе Эдэнскім, душа яго увязаная.

У мудрасьці сваёй суцэльны, але чаму задрыжала яго рука.

Дабрыня яго і пабожнасьць вядомыя ў {народзе} Ізраіля і Егуды.

Продкі яго былі вільнымі людзьмі, высакароднымі дарадцамі.

На расу яго дабрачыннасьці спадзяваліся ўсе прыгнечаныя сэрцам.³⁰⁷

Памёр у сераду 26-га Адар-2 у годзе

{5}592³⁰⁸ п{аводле} с{карочанага} л{іку}. Н{яхай будзе} д{уша яго} у{вязаная} у в{узел} Ж{ыцьця}.

§56) Равін, сьветач, вялікі {мудрэц}, славуты н{аш вялікі} н{астаўнік} і {равін} р{абі} Гігель,
б{лаславёнай} п{амяці}, сын равіна, сьвета{ча} вы{гнаньня}, н{ашага вялікага} н{астаўніка} і {равіна}
р{абі} Сімхі, б{лаславёнай} п{амяці}, закана{даўца} нашай абшчыны, і зяць гаона, вялікага
{мудраца}, н{ашага вялікага} н{астаўніка} і {равіна} р{абі} Хаіма з Валожына, б{лаславёнай} п{амяці}.
Памёр у чацьвер 2-га Адара, {5}593³⁰⁹ {года}. І гэта зьмест яго надмагілля:

Т{ут} п{ахаваны}

наш бацька,

хто справядліва выкладаў законы Б-га і Тору Яго.

На сталец нашых продкаў праведнік сеў, каб запоўніць яго.

Для чарады сьвятых - ядро з калодзежу воднага.

Пад пакровам яго ў цені спакой для жывых.

Шляхамі бацькі свайго ён ішоў са сьціпласьцю.

/ст. 78/

Апаясваўся радасьцю дзеля службы П-ну і закону.

Вучэньне яго ладнае, заўсёды на яго языке.

Жыцьцё ў асалодах дадзена яму ў яго абіталішчы.

Узьняты ён быў ад нас {у Вышыні} і жыве вечна ў сваім палацы.

Г{эта} ё{н}, равін, сьвета{ч} вы{гнаньня}, востры розумам і дасьведчаны ў з{аконах},

пабожны, сьціплы, вядомы сваёй геніяльнасьцю і славай,

³⁰⁶ Бэ-рэйшыт 49:22

³⁰⁷ Пачаткі радкоў складаюць фразу: "Ёсаф-Хаім сын Сімхі Гальберштат"

³⁰⁸ 28.03.1832

³⁰⁹ 21.02.1833

н{астаўнік наш} р{ав} Гілель с{ын} равіна, сьвета{ча} вы{гнаньня}, н{астаўніка нашага} р{ава}
Сімхі,

н{яхай будзе ён узгаданы} дзеля {блаславеньня} і дзеля в{ечнага} ж{ыцьця}, што сідзелі на
стальцэ законадаўства

і суда ў нашай абшчына, зяць равіна, гаона

н{астаўніка нашага} р{ава} Хаіма з Валожына, н{яхай будзе ён узгаданы} дзеля {блаславеньня}
і дзеля в{ечнага} ж{ыцьця}. Быў узьняты

ад нас {у Вышыні} у чацьвер 2-га Адара, {5}593 {года} п{аводле} с{карочанага} л{іку}. Н{яхай
будзе} д{уша яго} у{вязаная} у в{узел} Ж{ыцьця}.

§57) Равін, вялікі {мудрэц}, працяг пакаленьняў {пабожных людзей}, н{аш вялікі} н{астаўнік} і
{равін} р{абі} Мэір с{ын} н{ашага вялікага} н{астаўніка} і {равіна} р{абі} Мардэхая левіта Эпштэйна.
Памёр у пятніцу, н{апрэдні} с{ьвятой} С{уботы}, 5-га Хешвану, {5}594³¹⁰ {году}. І вось што
распавядае нам яго надмагільце:

Т{ут} п{ахаваны}, г{эта} ё{н}, равін, вялікі і славуць{мудрэц},
працяг пакаленьняў {пабожных людзей}, н{астаўнік наш} р{ав} Мэір, с{ын} н{астаўніка нашага}
р{ава}

Мордэхая левіта, в{ечнай} п{амяці}, з сямі Эпштэйн.

/ст. 79/

Каменны помнік.

Пад вечар цемра і туман

распаўсюджваюцца,

Змрок і цемната пагромы ў Ізраілі

грамяць,

Сышла з нашых галоўцаў цалкам

карона,

Глава сямейства раптам ад нас

зьнік,

Герой ратны выйшаў будаваць свой будан, здарылася з ім

нечаканасьць,

Падварнулася ладыжка яго, калі на зямлю падаў ён, то разьбіўся

ўшчэнт,

Абрынуліся косьці яго, адна з іх

зламалася,

Націралі яго ўсімі бальзамамі і лекавалі

хваробу,

“Боль яго выклікае непакой, і параза яго сьмяротная” - казалі

ад пачатку,

/ст. 80/

Прызначылі яму тэрмін на панядзелак 1-га Мархешвана і левую нагу яго

ўскрылі,

“Ага! Бачыла наша вока”, казалі доктар яго і таксама

лекар яго,

Ночь апусьціла свой цень, абліччы нашы пачарнелі ад смутку

і жалю,

І пакуль лекаў не знайшлі

каб дапамагчы,

У дзень н{апярэдні} с{ьвятой} С{уботы} узняўся рокат, бо забраны быў

Мэір³¹¹, чысты як Сонца.

Эпштэйн, сямья равінаў, застаецца табе ўздыхаць, бо рог твой

схіліўся на зямлю, пакуль не зазьязе табе зьзяньне³¹²

з цемры выгнаньня³¹³, п{аводле} С{карочанага} л{іку}. Н{яхай будзе} д{уша яго} у{вязаная} у
в{узел} Ж{ыцьця}.

§58) Наш равін, багаты, паважаны {чалавек}, працяг пакаленьняў {пабожных людзей}, н{аш вялікі} н{астаўнік} і {равін} р{абі} Давід-Цві сын гаона, н{ашага вялікага} н{астаўніка} і {равіна} Беньяміна Бродэ, б{ласлаўенай} п{амяці}. Памёр у сераду, 10-га Тамуза {5}594³¹⁴ {году}. І гэта зьмест яго надмагільля:

Камень

змроку і цемры

Сачыцца душа наша тугой і смуткам,

калі ўспамінаем сьмерць нашага адданага бацькі,

/ст. 81/

І па ім уздымем мы стогн і плач,

вось вядуць нас у жыцьці па колу справядлівасьці.

Слова ісьціны было яму даражэй за вялікае багацьце.

Пан важны і паважаны вельмі,

Прыгажосьцю славы зьзяў ён і бляск

сьвятла яго аблічча асьвятляў нас.

Ах, як цямней чарнаты стаў твар яго³¹⁵, абрынулася зорка сьвітанку³¹⁶

праз горач сьмерці ператварылася ў смутак скрыпка яго³¹⁷.

День суправаджаў нас у сьлязах да яго пахаваньня,

цяжкі смутак быў на нас.

Пачатак яго радаслоўнай

з племені гаонаў, князёў Торы.

Наш заклік да Нябёсаў растаў нібыта воск,

дзень гнева - багацьце не дапаможа³¹⁸.

Чысты сэрцам і з незапэцканымі рукамі праслаўлен ён,

няхай будзе яго душа ў вузле Жыцьця.

Няхай шляхі продкаў добра падтрымаюць яго.

Т{ут} п{ахаваны}, пан ра{доў} І{зраіля} і Ба{габаяны чалавек}, н{астаўнік наш} і {равін} Давід
Цв{і}-Г{ірш} с{ын} гаона Беньяміна

Бродэ з т{уташняй} а{бшчыны}, в{ечнай} п{амяці}. І памёр ён у сераду³¹⁹, 10 дзень месяца тамуз, у годзе

³¹¹ Імя Мэір азначае зьзяньне.

³¹² Зноўку гульня словаў з імя нябожчыка Мэіра

³¹³ Відаць раней над літарамі былі, але не захаваліся пазнакі, каб праз лічбавае значэньне даведацца пра год сьмерці.

³¹⁴ 17.07.1834

³¹⁵ Эйха 4:8

³¹⁶ Ешягу 14:12

³¹⁷ Эйха 5:15

³¹⁸ Мішлей 11:4

³¹⁹ У чацьвер, верагодна ў літары п сьцёрся кавалачак і яна стала выглядаць як т

“правы Ты³²⁰ ў слоўе Твайм”³²¹ п{аводле} С{карочанага} Л{іку}. Н{яхай будзе} Д{уша яго} у{вязаная} у В{узел} Ж{ыцьця}³²².

/ст.82/

§59) Выбітны равін, н{аш вялікі} н{астаўнік} і {равін} р{абі} Шмуэль С{ын} н{ашага вялікага} н{астаўніка} і {равіна} р{абі} Эліэзара, б{ласлаўёнай} п{амяці}. І в{ось} т{экст} яго надмагілля:

Т{ут} п{ахаваны},
г{эта} ё{н}, равін, вялікі і славуты
{мудрэц} Торы, Ба{габаязны чалавек} і судзьдзя, н{астаўнік наш} і {равін} Шмуэль С{ын}
н{астаўніка нашага} і {равіна}
Эліэзара. І памёр ён у чацьвер, 25-га Хешвана {5}595³²³.
Н{яхай будзе} Д{уша яго} у{вязаная} у В{узел} Ж{ыцьця}.

§60) Наш выбітны равін, шаноўны і паважаны, славуты н{аш вялікі} н{астаўнік} і {равін} р{абі} Аўрагам С{ын} нашага выбітнага равіна, н{ашага вялікага} н{астаўніка} і {равіна} р{абі} Беньяміна, б{ласлаўёнай} п{амяці}. І в{ось} т{экст} яго надмагілля:

Т{ут} п{ахаваны},
г{эта} ё{н}, равін, вялікі і славуты {мудрэц},
працяг пакаленьня {пабожных людзей}, чалавек суцэльны і прамы,
і Б-габаязнасьць была яго скарбам, і большасьць
дзён сваіх кіраваў ён туташняй ешывай,
і ён апіраўся на слуп Торы
да дня сваёй сьмерці. Н{астаўнік наш} і р{авін} р{ав} Беньямін, н{яхай будзе узгаданы}
п{раведнік} дзеля {бласлаўеньня} і дзеля в{ечнага} Ж{ыцьця},
які сышоў на палове сваіх дзён у свой {лепшы} сьвет і пакінуў ён жыцьцё
ўсім жывым у чацьвер 9ы дзен месяца Мархешван у годзе
“Справядліва любяць цябе”³²⁴ п{аводле} С{карочанага} Л{іку}³²⁵. Н{яхай будзе} Д{уша яго}
у{вязаная} у В{узел} Ж{ыцьця}

/ст. 83/

§61) Равін, гаон, востры розумам, н{аш вялікі} н{астаўнік} і р{авін} р{абі} Мэйр С{ын} н{ашага вялікага} н{астаўніка} і р{авіна} р{абі} Довэра³²⁶ коэна, вядомы ў нашым горадзе пад імя Мэйр-Бэрль Тыктынэрс³²⁷. Ён быў непараўнальным “С{інаем}” і “Т{ым, хто крушыць} Г{оры}”³²⁸, і ўсе вострыя розумам мудрацы нашага гораду былі перад ім на часночныя лускі. І ён быў на першым месцы сярод прыхільнікаў гаона, н{ашага вялікага} н{астаўніка} і {равіна} р{абі} Танхума падчас спрэчкі, якая разгарэлася ў нашым горадзе на конт равінскай пасады.

³²⁰ Лічбавае значэньне гэтага слова 594, што абазначае 5594 год. Дата сьмерці адпаведна 17.07.1834

³²¹ Тэлім 51:6

³²² Адзначаныя ў тры слупкі літары складаюцца ў фразу: “Давід Цві-Гірш Бродэ” “Сын сапраўднага гаона” “Беньяміна, равіна нашай абшчыны і аколіц”

³²³ 27.11.1834

³²⁴ Шыр аШырым 1:4, лічбавае значэньне пазначаных літар раўно 600

³²⁵ 17.10.1839

³²⁶ Скарачэньне ад Дов-Бэр

³²⁷ Ён, альбо яго продкі паходзілі з Тыкоціна

³²⁸ Гэта алегарычныя назвы для двух тыпаў мудрацоў. Сінай - той, хто ўспрыняў максімальна дакладна ўсе веды ад свайго настаўніка, як Мошэ атрымаў іх на гары Сінай. Той, хто крушыць горы - чалавек з моцнай логіка і аналітычным розумам.

Памёр у дзень с{ьвятога} Ш{абату} 18-га Элуля {5}605³²⁹ {году} п{аводле} с{карочанага} л{іку}. І в{ось} т{экст} яго надмагільля:

Сьвятло для зямлі і тых, што жывуць на ёй,
Прыгожая скарбніца поўная кніг,
Той, хто зрываў горы і спрамляў закручанае,
“Настаўнік наш” - імя яму з пакаленьня ў пакаленьне,³³⁰
Сын Довэра, коэна для ур’ім³³¹,
... будзе спачываць пакуль не паўстане
коэн ур’ім, п{аводле} с{карочанага} л{іку}³³². Па{мёр}
у дзень с{ьвятога} Ш{абату} 18-га Элуля.
Н{яхай будзе} д{уша яго} у{вязаная} у в{узел} Ж{ыцьця}

§62) Равін, заможны, паважаны, мудры, суцэльны {чалавек}, н{аш вялікі} н{астаўнік} і {равін} р{абі} Якаў-Ехэзкель с{ын} н{ашага вялікага} н{астаўніка} і {равіна} р{абі} Аўрагама Розэнблюма. Быў адным з асноўных заможных і шаноўных людзей нашай абшчыны. І вось словы яго надмагільля:

Эталон

Струменіць ваду кожнае века і ўздымае плач абшчына Б-га
/ст. 84/

Па чалавеку вялікаму і ўладарнаму, які паў у {народзе} Ізраіля.
Гук плача напоўту з соцен і тысяч тых, што
Плачуць: “ааа”, бо ён быў забраны ў іх, і іх сэрцы струменяць {слёзы}.
Ехэзкель, мілы чалавек і мужчына беззаганны,
Ва ўсе свае часы не адхіляўся ён ад Торы Б-га і служэньня Яму.
Добра вядома, што ўсю сваю веліч ён пакрываў сьціпласьцю.
Страчаны мудрэц і чалавек каштоўны сярод людзей.
У шасьці частках Мішны і кнігах РаМБа”Ма ён дасягнуў вялікага посьпеху.
Шмат хто галосіць па табе разам з тваімі сынамі, абрынуўся карона з нашай галавы.
“Ох! Дзе прамы чалавек і дарадчык” - аплаківаюць у горадзе.
Ён быў тым, хто выпраўляў усе пашкоджаньні і стаяў у праломе³³³.
Няхай уладары зямлі распаўсюдзяць сваю літасьць без таго, каб несцьці нам гібель.
Зачыні вусны твае і не сьпяшайся суцяшаць нас, бо зямля абрынулася з нябёсаў³³⁴

—
Т{ут} п{ахаваны},
г{эта} ё{н}, вялікі {мудрэц}, равін, мудры і суцэльны Н{астаўнік наш} р{ав}
Якаў-Ехэзкель с{ын} п{ана} Аўрагама, в{ечнай} п{амяці}, Розэнблюм.
Які памёр у пятніцу н{апярэдні} с{ьвятой} С{уботы} 17-га Швата 606 году
п{аводле} с{карочанага} л{іку}³³⁵. Н{яхай будзе} д{уша яго} у{вязаная} у в{узел} Ж{ыцьця}

³²⁹ 20.09.1845

³³⁰ Першыя літары першых чатырох радкоў складаюць імя нябожчыка: Мэір

³³¹ Ур’ім і Тум’ім - гэта назва дэталі нагрудніка першасьвятара, дзякуючы якой коэн мог задаваць пытаньні Б-гу і атрымліваць адказ.

³³² На арыгінальным надмагільлі літары гэтай фразы былі пазначаныя такім чынам, каб сума іх лічбавых значэньняў складала 605 (5605 год)

³³³ Заступаўся за народ перад Б-гам

³³⁴ Пазначаныя літары на пачатку кожнага радку складаюць імя нябожчыка: Якаў-Ехэзкель сын Аўрагама Розэнблюм

³³⁵ 13.02.1846

/ст. 85/

§63) Равін, сьветач, вялікі {мудрэц}, каранаваны каронай Торы і каронай добрага імя, н{аш вялікі} н{астаўнік} і {равін} р{абі} Аўрагам-Ёна с{ын} н{ашага вялікага} н{астаўніка} і {равіна} р{абі} Ешаягу, б{лаславёнай} п{амяці}, Еўніна. Далучыўся да свайго народу ў дні свайго юнацтва³³⁶ ў панядзелак 11-га Сівана {5}608 {году} п{аводле} с{карочанага} л{іку}³³⁷. І в{ось} т{экст} яго надмагільля:

Камень змроку і цемры

Зьвярніце ўвагу, вы, што праходзіць далінай плачу,

На гэты курган і надмагілье, што перад вашымі вачыма,

Каб аплакаць пабожнасьць памерлага, яго беззаганнасьць і прамату,

І ўгадаць дзеля вечнай памяці яго імя і яго памяць.

Дзееч дабрачыннасьці і багаты справамі

Ў дабрачыннасьці і міласэрнасьці і ўдвая больш у парадах.

Гэта ён, равін, сьвет{ач} вы{гнаньня}, каранаваны каронай Торы

І каронай добрага імя, на{стаўнік наш} р{ав} Аўрагам-Ёна с{ын} на{стаўніка нашага} р{ава}

Ешаягу, в{ечная} п{амяць} п{раведніку}. Далучыўся да свайго народу ў дні

свайго юнацтва ў панядзелак 11-га Сівана {5}608 {году} п{аводле} с{карочанага} л{іку}.

Н{яхай будзе} д{уша яго} у{вязаная} у в{узел} Ж{ыцьця}

Дарагая душа,

Калі заўчасна вышла ты з яго,

то на піке зрэласьці сышла ты ў магілу³³⁸.

Падобна старцу прыдбала ты мудрасць і веды,

Нібыта даўгажыцель пасьпела зрабіць {шмат добрых справаў}.

/ст. 86/

Учынкi твае, калі ты спачнеш, будуць ахоўваць цябе³³⁹,

І калі абудзешся, твая Тора³⁴⁰ будзе гаманіць з табою³⁴¹.

§64) Равін, сьвет{ач} вы{гнаньня}, н{аш вялікі} н{астаўнік} і {равін} р{абі} Барух с{ын} н{ашага вялікага} н{астаўніка} і {равіна} р{абі} Іцхака, б{лаславёнай} п{амяці}. Г{лава} р{авінскага} с{уда} і за{канадаўца} с{ьвятой} а{бшчыны} Жалудка. Памёр у нашым горадзе ў чацьвер 25-га Менахем-Ав {5}608 {году}³⁴². І в{ось} т{экст} яго надмагільля:

Эталон

Няхай блаславенна будзе яго плата, за тое што

Рабіў і дзееў дабрачыннасьць усё сваё жыцьцё,

І ўзьняўся ў Нябёсы на палове свайго жыцьця ва ўзросьце разуменьня³⁴³.

Г{эта} ё{н}, равін, сьвет{ач} вы{гнаньня}, Г{лава} р{авінскага} с{уда} і за{канадаўца} с{ьвятой} а{бшчыны}

³³⁶ Тэлім 89:46

³³⁷ 12.06.1848

³³⁸ Ёв 5:26

³³⁹ Заслугі сабраныя пры жыцьці будуць ахоўваць цябе ад пакараньня за грахі пасля сьмерці

³⁴⁰ Тора, якую ты вывучыў пры жыцьці

³⁴¹ Мішлей 6:22

³⁴² 24.08.1848

³⁴³ 40 год

Жалудка, на{стаўнік наш} р{ав} Барух с{ын} нашага равіна, н{стаўніка нашага} і {равіна} Іцхака,

н{яхай будзе ён узгаданы} дзеля {блаславеньня} і дзеля в{ечнага} ж{ыцьця}. І памёр ён у чацьвер 25-га Менахем-Ав

{5}608 {году}. Н{яхай будзе} д{уша яго} у{вязаная} у в{узел} Ж{ыцьця}

§65) Равін, заможны, шаноўны і паважаны, славуты н{аш вялікі} н{астаўнік} і {равін} р{абі} Хаім с{ын} н{ашага вялікага} н{астаўніка} і {равіна} р{абі} Егуды Пэрлеса. Адзін з выбітных людзей нашага гораду. Ён радаваўся рабіць справядлівасьць³⁴⁴ і шанаваў Б-га ад свайго дастатку³⁴⁵. Памёр з добрым імя ў 24-ы дзень месяца Тышрэй, першы ч{асткова} сьвяточны дзень} Сукоту {5}610 году, п{аводле} с{карочанага} л{іку}³⁴⁶. І гэтыя словы выразаныя на яго надмагільні:

Т{ут} п{ахаван}ы Хаім Пэрльс

у годзе “помнік душы”³⁴⁷ п{аводле} с{карочанага} л{іку},
У 610-м годзе.

/ст. 87/

Дзе вы сабраньне вод³⁴⁸ з ручаёў сьлёз?

Падыдзіце сюды ўсе, хто аплаківае страту,

Абудзіце вусны, вы, што праклінаюць дзень³⁴⁹ смутку па ім.

Адвечны высек для рабі Хаіма магілу!

Сын мужа³⁵⁰! Паднімі камень, адчыні сваю памяць.

Шчырасьць дабрачыннасьці 70 год хто забудзе?

Вось быў ты з юнацтва чалавек Б-габязным

І час для Торы ведаў, і думаў пра Яе³⁵¹.

Шляхам справядлівасьці упэўнена крочыла твая душа³⁵².

Жабракоў ты падтрымліваў, гаротных ашчасліўліваў ты сваім багацьцем.

Золата зямлі не згасіла цябе, праз яго атрымаў ты пашану.

Падрыхтаваў ты сябе да ўваходу ў Сьвяцілішча і ложа сваё засьцяліў.

Добрае імя ці не здабыў ты сабе пры жыцьці тваім,

То спачывай спакойна, і няхай будзе сладкі твой сон^{353, 354}.

І сышоў пан Хаім Пэрльс “у багацьці і пашане” п{аводле} с{карочанага} л{іку}³⁵⁵ ў дзень

“спакою”³⁵⁶ месяца Тышрэй і “апоўначы”³⁵⁷ п{аводле} с{карочанага} л{іку}³⁵⁸. Н{яхай будзе}

д{уша яго} у{вязаная} у в{узел} Ж{ыцьця}

³⁴⁴ Ешягу 64:4

³⁴⁵ Мішлей 3:9

³⁴⁶ 10.10.1849

³⁴⁷ Лічбавае значэньне гэтай фразы - 610, што супадае ў годам сьмерці нябожчыка 5610 (1849).

³⁴⁸ 2 кн. Шмуэля 22:12

³⁴⁹ Іов 3:8

³⁵⁰ 2 кн. Шмуэля 23:20

³⁵¹ Егошуа 1:8

³⁵² Судзьдзі 5:21

³⁵³ Мішлей 3:24

³⁵⁴ Першыя літары радкой складаюць фразу: Хаім сын Егуды, н{яхай будзе узгаданы ён} дзеля {блаславеньня} і дзеля в{ечнага} ж{ыцьця}

³⁵⁵ Лічбавае значэньне фразы - 610, год сьмерці нябожчыка.

³⁵⁶ Лічбавае значэньне - 24, дзень сьмерці нябожчыка

³⁵⁷ Лічбавае значэньне - 610, год сьмерці нябожчыка.

³⁵⁸ Дата сьмерці такім чынам 24-е Тышрэй 5610 (10.10.1849)

§66) Равін, сьветач, вялікі {мудрэц}, славуты н{аш вялікі} н{астаўнік} і {равін} р{абі} Эліэзар с{ын} пабожнага равіна, н{ашага вялікага} н{астаўніка} і {равіна} р{абі} Ехэзкеля левіта, б{лаславёнай} п{амяці}. Быў за{канадаўцам} у нашым горадзе пасья свайго цесьця, за{канадаўцы} р. Гілея, б{лаславёнай} п{амяці}. Памёр у нядзелю 5-га Адар-1 {5}613 {году}³⁵⁹. І в{ось} т{экст} яго надмагілля:

/ст. 88/

Т{ут} п{ахаваны},

равін, сьветач, вялікі, пабожны,

славуты {чалавек}, за{канадаўца} туташняй {абшчыны}, н{астаўнік наш} і {вучыцель} Эліэзар

с{ын} равіна, пабожнага, славутага {чалавека}

п{ана} Ехэзкеля Левіта. І памёр ён у нядзелю

5-ы дзень месяца Адар-1

{5}613-га году п{аводле} с{карочанага} л{іку} у Горадні.

Н{яхай будзе} д{уша яго} у{вязаная} у в{узел} Ж{ыцьця}.

§67) Равін, мудрэц, паважаны, заможны і шчодры, славуты н{аш вялікі} н{астаўнік} і {равін} р{абі} Зундаль Зонэнберг, вяомы ў нашым горадзе пад імя: “Зундаль Вялікі”. Адзін з нешматлікіх сучаснікаў, якія клапаціліся пра патрэбы новага часу. Ужо ў {5}579³⁶⁰ годзе ён адправіўся ў Пецербург і быў там у якасьці старшыні Ваада абраных там габрэяў (гл. “Слушнае чытаньне”). І з таго часу і далей ён прысьвяціў сваё жыцьцё агульнаму дабрабыту.

Памёр 24-га Тэвету {5}614 {году}³⁶¹. І в{ось} т{экст} яго надмагілля:

Т{ут} п{ахаваны},

муж стары і паважаны, заможны і шчодры сваім багацьцем,

рукі яго ў Торы і Б-габаязьні, перад царамі

стаяў ён, жыў беззаганым і рабіў дабрачыннасьць,

міністар Зундаль Зонэнберг, які далучыўся

да свайго народу ў дзень 24-га Тэвету {5}614

/ст. 89/

§68) Равін, судзьдзя нашай абшчыны, н{аш вялікі} н{астаўнік} і {равін} р{абі} Эліэзар с{ын} пабожнага равіна, н{ашага вялікага} н{астаўніка} і {равіна} р{абі} Ашэра Шапіра. І в{ось} т{экст} яго надмагілля:

Т{ут} п{ахаваны},

равін, вялікі, беззаганны {чалавек}, судзьдзя

туташняй {абшчыны} Горадні, н{астаўнік наш} і в{учыцель}, р{ав} р{абі}

Эліэзар с{ын} н{астаўніка наша} і в{учыцеля} Ашэра Шапіра.

Па{мёр} у дзень 12-га Нісана {5}614³⁶². Н{яхай будзе} д{уша яго} у{вязаная} у в{узел} Ж{ыцьця}.

§69) Равін, вялікі {мудрэц}, старац, славуты н{аш вялікі} н{астаўнік} і {равін} р{абі} Цві-Гірш с{ын} пабожнага равіна, н{ашага вялікага} н{астаўніка} і {равіна} р{абі} Егуды Вайля, б{лаславёнай}

³⁵⁹ 13.02.1853

³⁶⁰ 09.1817 - 09.1818

³⁶¹ 24.01.1854

³⁶² 10.04.1854

п{амяці}. Быў выбітным судзьдзёй у нашым горадзе і быў вучням гаона р. Ёсафа Праведніка, г{лавы} р{авінскага} с{уда} с{ьвятой} а{бшчыны} Познані. Не пацягнуў яго зрок, і не прытупіўся яго слых³⁶³. І ён памёр ва ўзросьце 92 год у панядзелак 25-га Адару, {5}623 {году}³⁶⁴. І в{ось} т{экст} яго надмагілля:

Т{ут} п{ахаваны} равін, г{аон}, славу{ты чалавек}, п{ан} Цві-Гірш с{ын} п{ана}
Егуды Вайль, які ўсе дні {жыцьця} свайго не пакідаў намёта
Торы, і ночы рабіў падобнымі на дні, і пайшоў у свой {вечны} спакой ва ўзросьце
92-х год у панядзелак 25-га Адару, {5}623 году.
Н{яхай будзе} д{уша яго} у{вязаная} у в{узел} Ж{ыцьця}.

§70) Навін, {чалавек} вострага розуму, н{аш вялікі} н{астаўнік} і {равін} р{абі} Эліэзар-Ханох-Гэйніх с{ын} гаона, н{ашага вялікага} н{астаўніка} і {равіна} р{абі} Егуды Бахраха, б{лаславёнай} п{амяці}, з Сейнаў. І в{ось} т{экст} яго надмагілля:

Т{ут} п{ахаваны} наш тата, карона нашай галавы,
равін, {чалавек} вострага розуму, н{аш вялікі} н{астаўнік} і р{авін} р{абі} Эліэзар-Ханох-
/ст. 90/
Гэйніх Бахрах, б{лаславенай} п{амяці}, з Сувалак
сын таго праведніка, гаона, р{ава} Егуды з Сейнаў,
н{яхай будзе ён узгаданы} дзеля в{ечнага} ж{ыцьця}, які узняўся ў Нябёсы ў сераду 5-га
Нісана {5}623 году³⁶⁵.
Н{яхай будзе} д{уша яго} у{вязаная} у в{узел} Ж{ыцьця}.

§71) Равін, сьветач, вялікі {мудрэц}, выдатны судзьдзя, славуты н{аш вялікі} н{астаўнік} і {равін} р{абі} Ар'е-Лейб-Маціцьягу с{ын} н{ашага вялікага} н{астаўніка} і {равіна} р{абі} Ісраэля, б{лаславёнай} п{амяці}. Памёр у нядзелю 12-га Тэвета {5}626 {году}³⁶⁶. І в{ось} т{экст} яго надмагілля:

У вечнай памяці застанецца праведнік³⁶⁷.
Помнік
Пастыру камя Ізраіля³⁶⁸.
Г{эта} ё{н} равін, сьветач выгнаньня,
Паўнаватасны мудрэц, дасьведчаны судзьдзя,
Н{астаўнік наш} і {вчыцель}, р{ав} Ар'е-Лейб-Маціцьягу
Сын мужага³⁶⁹, вялікага ў Торы
і ў Б-габаязні {чалавека}, н{астаўніка нашага} і {вчыцеля}, р{ава} Ісраэля, б{лаславёна}
п{амяць} п{раведніка},
Хто сядзеў на стальцы справядлівасьці, каб судзіць
Суполку Б-скую на працягу 35 год

³⁶³ Дварым 34:7, цытата пра Мошэ, які напярэдні сваёй сьмерці ў 120 год не страціў здароўя і розуму, і аўтар параўноўвае р. Цві-Гірша з ім.

³⁶⁴ 16.03.1863

³⁶⁵ 25.03.1863

³⁶⁶ 30.12.1865

³⁶⁷ Тэлім 112:6

³⁶⁸ Бэ-рэйшыт 49:24

³⁶⁹ 2 кн. Шмуэля 23:20

Тут у с{ьвятой} а{бшчыне} Горадні.
Да славы Б-скай далучыўся на
70-м годзе свайго жыцьця, 12-га Тэвета
/ст. 91/

У сьвятую Суботу {5}526 году году п{аводле} с{карочанага} л{іку}. Н{яхай будзе} д{уша яго}
у{вязаная} у в{узел} Ж{ыцьця}.

“Судзіў народ Твой справядліва,
і бедных Тваіх паводле закону” п{аводле} с{карочанага} л{іку}³⁷⁰.

§72) Пан мой, бацька мой і дзядуля, равін, мудрэц, паважаны, славуты н{аш вялікі} н{астаўнік} і р{авін} р{абі} Іцхак с{ын} н{ашага вялікага} н{астаўніка} і {равіна} р{абі} Ар’{е}-Лейба Сасона, аўт{ара} скл{адальніка} кнігі “Алей радасьці”³⁷¹. Адзін з тых знакавых людзей, якім пасля сьмерці не знайсьці замены. Памёр у чацьвер 2-га Адара-1 {5}630 {году}³⁷². І яго надмагільле сьведчыць трошкі пра яго:

Насып гэты сьведка³⁷³, і я надмагільле
Прамадушнаму з людзей, які пажадаў спачываць тут.
Вярнуўся ён ад сваіх клопатаў тамашніх,
Каб адпачыць тут на ложку сярод ком’яў зямлі.
Гэта чалаве, якога звалі Іцхак і Сасон.
Ён быў бацькай сваім сынам і таксама ўсяму свайму гораду.
Тора і навук былі вартавымі яго галавы.
Старасьць і сівіна ўпрыгожвалі яго сьвятасьць.
Пра яго кажуць таксама, што быў ён пры жыцьці
тут {падтрымкай} для нямых і бязмоўных.
Г{эта} ё{н} равін, мудрэц, чалавек {выбітных} якасьцей, надзейны дарадца,
няспыны працаўнік, яго імя заслугоўвае ўсхвалення, а памяць яго - славы.
/ст. 92/

п{ан} Іцхак, с{ын} п{ана} Ар’{е}-Лейба Сасон, аўт{ара} скл{адальніка} кнігі “Алей радасьці”.

Памёр у чацьвер 2-га Адара-1 {5}630 {году}. “І сказаў Іцхак:
абрыдла мне маё жыцьцё” п{аводле} с{карочанага} л{іку}³⁷⁴. Н{яхай будзе} д{уша яго}
у{вязаная} у в{узел} Ж{ыцьця}.

§73) Раўн, сьвет{ач} вы{гнаньня}, славуты н{аш вялікі} н{астаўнік} і {равін} р{абі} Аўрагам-Мошэ-Іцхак с{ын} н{ашага вялікага} н{астаўніка} і {равіна} р{абі} Ар’{е}-Лейба Эберле, б{лаславёнай} п{амяці}. Быў к{іраўніком} е{шывы} ў нашым горадзе на працягу 43 год. Памёр 7-га Тышрэя {5}631³⁷⁵. І в{ось} т{экст} яго надмагільля:

Помнік душы рава н{астаўнік наш} Аўрагама-Мошэ-Іцхака с{ына} н{астаўніка нашага}
Ар’{е}-Лейба, в{ечнай} п{амяці}

³⁷⁰ Не зусім дакладна напісаная цытата з Тэлім 72:2, неістотна зьмененая, каб сума лічбавых значэньняў літар складала год сьмерці нябожчыка

³⁷¹ Кніга “יְשׁוּעַת יְהוָה” (цытата з Тэлім 45:8)

³⁷² 03.02.1870

³⁷³ Бэ-рэйшыт 31:52

³⁷⁴ Зьмененая цытата з Бэ-рэйшыт 27:46, каб сэнс больш пасаваў да імя нябожчыка, а сума лічбавых значэньняў пазначаных літар складала год яго сьмерці

³⁷⁵ 02.10.1870

Эбэрле

Фундатар, настаўнік і дырэктар вялікай ешывы тут у Горадні.

Далучыўся да свайго народу 7-га Тышрэя {5}631.

Зямля сьвятая тут, здымкі чалавек абутак з ног тваіх³⁷⁶!

З трапятаньнем і страхам Б-скім на гэты холм ты адважышся ўзыйсьці.

Ці не каўчэг Б-скі тут пад гэтым надмагільлем?

У ім знутры ляжыць пахаваная Тора Б-га.

Запаветы П-на нібыта крувы³⁷⁷ над ім з распрасьцёртымі крыламі³⁷⁸.

Ус-магутнага чулі нашы вушы ў яго сьвятых аповедах.

Гэта чалавек Моше³⁷⁹! Да яго сабраліся ўсе разам, прыйшлі³⁸⁰.

Прамадушнасьці і праведнасьці яго няма меры, у брамах вядомы яго шматлікія нашчадкі, ох, калі ён спачыў мёртвым! Без сыноў.

Яго вучні гэта яго сыны, тыя, хто слухаў яго настаўленьні на працягу 43 год.

/ст. 93/

Ён прысьвяціў усе свае дні памнажэньню Торы ў {народзе} Ізраіля.

У ешыве тут ён быў кіраўніком і настаўнікам.

Вечна будуць узгадваць яго дабрачыннасьць, якую рабіў ён тут пры жыцьці.

Пасьля сьмерці яго, хаця нават закрыліся яго вочы,

Большасьць грошай сваіх ён запаведаў раздаць шматлікім дабрачынным цэнтрам.

Кожныя вусны спыніліся казаць ўсхваленні гэтаму ўзвышанаму чалавеку³⁸¹.

Змоўк сын чалавечы, наш язык не можа вымавіць ані слова.

Памяць яго праведнасьці срафім Б-скія ўшануюць там, навечна.³⁸²

§74) Заможны, шчодры, паважаны сярод людзей, няхай будзе імя яго дзеля ўсхвалення і памяць яго дзеля праслаўленьня ў нашым горадзе, н{аш вялікі} н{астаўнік} і {равін} р{абі} Якаў с{ын} н{ашага вялікага} н{астаўніка} і {равіна} р{абі} Мошэ-Мардэхая Фрумкіна. Памёр 25-га Ава {5}632 {году}³⁸³. І в{ось} т{экст} яго надмагільля:

Помнік

на надзеле пахавальным³⁸⁴

п{ана} Якава с{ына} п{ана}

Мошэ-Мардэхая

Фрумкін

Любіў ён Б-га,

і таксама мілы быў яму кожны чалавек.

Прыгажосьць сыноў свайго народу,

геній сваіх сыноў і гонар іх.

/ст. 94/

Яго праведнасьць састрыгала

локаны кожнага слова.

Каб распавесьці пра прамадушнасьць яго -

³⁷⁶ Перафраз з Шмот 3:5

³⁷⁷ Адзін з родаў анёлаў, выява якіх упрыгожвала крышку каўчэга Саюзу, дзе ляжалі скрыжалі з гары Сінай

³⁷⁸ Шмот 25:20

³⁷⁹ Шмот 32:23

³⁸⁰ Йешаягу 49:18

³⁸¹ 1-я кн. Летапісаў 17:17

³⁸² Першыя літары радкоў складаюць імя нябожчыка: Аўрагам-Мошэ-Іцхак сын Ар'е

³⁸³ 29.08.1872

³⁸⁴ Бэ-рэйшыт 23:4

маўчаньне лепшае ўсхваленне³⁸⁵.

У дзень 25-ы Менахем-Ав

{5}632 {году} ён пакінуў свой намёт

і ўзьняўся, каб назіраць ласку Б-скую

і наведваць Яго Палац³⁸⁶.

Н{яхай будзе} д{уша яго} у{вязаная} у в{узел} Ж{ыцьця}.

§75) Равін, гаон, н{аш вялікі} н{астаўнік} і {равін} р{абі} Нахум с{ын} равина р. Беньяміна-Міхла Яфэ, б{лаславёнай} п{амяці}. Аўт{ар} скл{адальнік} {кнігі} “Адказы н{астаўніка нашага}, ра{віна}, г{аона} Яфэ”³⁸⁷, напрыканцы сваіх дзён быў зак{анадаўцам} у нашым горадзе. І гэтыя словы яго надмагілля:

Т{ут} п{ахаваны} равін, гаон, вялікі {мудрэц}, узор для пакаленьня, пабожны і сьціплы, праведны і сьвяты н{астаўнік наш} і в{учыцель}, р{ав} р{абі} Нахум с{ына} равина п{ана} Беньяміна-Міхла Яфэ, душа яго вярнулася да Скалы, з якой была весечаная, у чацьвер 27-га Тышрэя {5}635 {году}³⁸⁸. Н{яхай будзе} д{уша яго} у{вязаная} у в{узел}

Ж{ыцьця}.

Жахліва вельмі гэтае месца, страх Б-скі з усіх бакоў,

Жахлівы жах набліжаецца да яго праз страх сьвяты і трапятаньне,

І ўсё ж вакол яго мы смуткуем у сьлязах і ўзьнёслых плачах:

Як гэткае цеснае месца можа ўтрымліваць Тору, шырокую як мора.

/ст. 95/

Торай Б-га кіраваўся гэты чалавек і рабіў ноч падобнай на дзень³⁸⁹.

Спадчыну Б-скую даў ён нам у кнізе сваёй “Адказы н{астаўніка нашага}, ра{віна}, г{аона} Яфэ” цудоўнага зьместу.

Па кожнаму асобнаму закону распавёў ён Вышні суд і справядлівасьць з Нябёсаў.

Цуд яго пастанаўленьняў у вынаходках Торы і рэспонсах³⁹⁰ раскрываў вочы.

Дні жыцьця яго тут на зямлі завяршыліся, бо ён жыў жыцьцём душ.

Анёлы Б-скія з Нябёсаў назіралі за ім і зарэўнавалі да зямлі,

Па якой ходзіць чалавечы сын падобны анёлу, цела падобнае духу.

Узьнялі яго, каб атрымаў ён свой надзел у Вышняй спадчыне і спачыў сярод іх.

Бясконцы днём³⁹¹ было яму яго жыцьцё таксама тут сярод жывых,

Бо ён ня ведаў сна ўноч, і Тора яго была яму сьвятлом сямікратным.

Таму цяпер нават сон сьмерці не зачыніў яго вочы.

Нябесны дом адчынілі яму вогненныя істоты³⁹² Б-скія, дом Б-га, каб уздымацца вышэй.

Яго праведнасьць падобна вогненнаму слупу пайшла перад ім і асьвятліла шлях,

Каб правесці яго з жыцьця зямнога туды да жыцьця Нябёснага, навечна³⁹³.

³⁸⁵ Перафраз з Тэзілім 65:2, немагчыма ў поўнай меры распавесці пра яго прамадушнасьць, таму маўчаньне ёсьць лепшым ўсхваленьнем

³⁸⁶ Тэзілім 27:4

³⁸⁷ Кніга “מהר”ן יפה” - рэспонсы рава Менахема-Нахума Яфэ на тры часткі кодэкса “Накрыты стол” (Лад жыцьця, Вучыць ведаць, Нагруднік закона), выдадзеныя ў Вільні ў 1870 г.

³⁸⁸ 12.10.1871

³⁸⁹ Усю ноч вывучаў Тору, як і ўвесь дзень

³⁹⁰ Рэспонсы - равінскія адказы на пытаньні адносна практычных законаў

³⁹¹ Бясконцы дзень - сінанім “Будучага сьвету”, “Вечнага жыцьця” пасля сьмерці

³⁹² Серафім - адны з найвышшых анёлаў

³⁹³ Першыя літары радкоў складаюць імя нябожчыка: Нахум сын Біньяміна-Міхла, б{лаславенна} п{амяць} п{раведніка}

§76) Равін, сьветач, вялікі {мудрэц}, праведны і сьціплы, славуты н{аш вялікі} н{астаўнік} і р{авін} р{абі} Нахум с{ын} р. Узіэля, б{лаславёна} п{амяць} п{раведніка}. Імя гэтага чалавека не забудзецца ў нашым горадзе да апошняга пакаленьня, бо акрамя яго велічы і шматлікіх дасягненьняў у Торы і парадах ён быў вельмі неверагодны ў сваіх учынках і вядзеньні свайго жыцьця ў сьвятасьці.

/ст. 96/

Адна з яго каштоўных справаў, за адну якую толькі ён ужо заслугоўвае вечнага блаславеньня - гэта справа дабрачыннасьці, якая была крыніцай дзеля падтрыманьня жыцьця вялікай колькасьці людзей народа Ізраіля, бо гэты бедны чалавек штотыдзень раздаваў беднякам больш за 100 рублёў! Гэтыя грошы дабрачыннасьці ён сам зьбіраў з людзей нашай абшчыны, кожны з якіх даваў яму штотыдзень свае сьціплыя ахвяраваньні, і з гасьцей, якія асыпалі яго сваімі ахвяраваньнямі з шчодрым сэрцам і благавеннай пашанай. Бо хаця яму былі вядомы яго хваробы, ніколі нічога не спыняла яго ад зьбіваньня ног, і асярод ночы і цемры, на цёмных і сьлізкіх сьцежках можна было ўбачыць р. Нахума, які сьпяшаецца да гасьцініц. І гэты кармілец і мецэнат не ўзносіўся ганарліва над грамадствам, бо была ў яго адна якасьць, і ці гэта не якасьць сьціпласьці, што была сьвячой для яго ног і сьвятлом для яго шляхоў.

Неверагодным быў р. Нахум таксама ў сваім служэньні Б-гу, якое было падобна служэньню пабожнага аўтара {кнігі} “П{адмурак} і к{орань} с{лужэньня}, б{лаславёна} п{амяць} п{раведніка}, таксама і ў яго чыстай працы над Торай, бо ён увесь дзень вучыўся ў розных дамах вучэньня, даваў перад слухачамі па 6 і нават 7 лекцый, у якіх раскрываліся яго цудоўныя востры розум і дасьведчанасьць.

Ніць жыцьця гэтага чалавека была сплеченая з трох рэчаў, на якіх трымаецца сьвет, а менавіта: Тора, служэньне Б-гу і дабрачыннасьць. І гэтая тройная ніць абарвалася аднойчы ў с{ьвятую} С{уботу}, т{ыднєвы ўрывац} “Ідзі сабе з сваёй зямлі”³⁹⁴ (8-га Хэшвана {5}640 {году}³⁹⁵) на смутак сэрца кожнага, хто ведаў яго імя чуў зьвесткі пра яго. І супольнасьць нашага горада выказала павагу гэтаму чалавеку тым, што зрабіла яму пасьяля сьмерці вялікае ўшанаваньне, падобнага якому не бачылі ў Горадні.

І ён паха{ваны} каля зака{надаўцы} р. Эліэзара і судзьдзі р. Цві-Гірша Вайля, няхай будзе блаславёна іх памяць.

³⁹⁴ Бэ-рэйшыт 12:1 - 17:27

³⁹⁵ 25.10.1879

Заўвагі.

§12) У заўваге да §12, в{ось} т{ой} загад імператара Аляксандра I ў арыгінальным выглядзе:

...

/ст. 98/

...

/ст. 99/

...

Далей, дзе “варта адзначыць і г.д.”, можна дадаць, што прарок Азар’ягу ўзгадваецца таксама ў трактаце “Мегіла” сярод 48 прарокаў. І немагчыма высветліць, чаму ён сказаў: “прарок **Азар’я**”, без “гу”, бо гэта толькі дае магчымасьць адкрыць рот нашым ненавісьнікам. І пры тым, што падобнае мы находзім таксама пра Эліягу без “гу”, напрыклад: “вось Я пасылаю вам **Элію** прарока”³⁹⁶ і далей.

§16) “Якое адно з іх паходзіць з {5}264 і г.д.” - той помнік стаіць на магіле годнай жанчыны, п{ані} Райны. І в{ось} т{экт} яго: “Тут пахаваная годная жанчына, п{ані} Рэйна, дачка п{ана} Агарона, б{лаславёнай} п{амяці}, серада, 18-е Элуля {5}264³⁹⁷ {году} п{аводле} с{карочанага} л{іку}”.

§17) “І пакінуў пасыля сябе трох сыноў і г.д.” - у кнізе “Парастак Давіда”, і ў “Парадку пакаленьняў”, і таксама ў кн. “Слушнае чытаньне” мудраца Фюна напісана, што ён пакінуў пасыля сябе двух сыноў: р. Іцхака і р. Іссахара. І мне дзіўна, як яны забыліся пра трэцяга сына?

§23) “І памёр гаон р. Мошэ у нашым горадзе і г.д.” - у апублікаванай кн. “Прыгажосьць Мошэ” напісана, што напрыканцы сваіх дзён у годзе “Мошэ - **слушны**” ({5}441³⁹⁸) ён быў прыняты ў а{бшчыну} Кракава, і атрымліваецца, што ён толькі атрымаў запрашэньне на раўнства там, але не паехаў у Кракаў. Альбо што ён быў у Кракаве нядоўгі час і вярнуўся ў Горадню.

§26) “таму ён не можа быць адрамантаваны. І “мудрацы былі ў гуморы”. К{анец} ц{ытаты}” - у кн. “ПАРДЭС” там завяршаецца яшчэ наступным чынам:

“Альбо скажу: ці вядома вам, любыя мае, /ст. 100/ браты мае, што наша вялікая сінагога стаіць такім чынам, што бок арон гакодаша накіраваны амаль дакладна ў бок поўначы. І вось дакладна яна была заснаваная вялікімі людзьмі пакаленьня, папярэднімі гаонамі, і ў асаблівасьці гаонам, аўтарам “Левушым”, бо так напісана ў яго кнізе, што “не ўсталёўваюць бок арон гакодаша дакладна ў бок увасходу сонца”, гл. там³⁹⁹. І ня глядзячы на гэта, у часы пабожных, што былі ў гэтым бэйс-мідрашы, перагарнулі бок арон гакодаша на бок, які зараз паўднёвы. І вось дакладна казалі нашы мудрацы, блаславёна іх памяць: “хто хоча разбагацець, няхай накіроўваецца да поўначы, а хто хоча стаць больш мудрым,

³⁹⁶ Малахі 3:23

³⁹⁷ 07.09.1504

³⁹⁸ 09.1680 - 09.1681

³⁹⁹ “Левуш гаТхэлэт” - каментар р. Яфэ на Шульхан Арух, параграф 94.

няхай накіроўваецца да поўдню”⁴⁰⁰. Аднак гэта для таго, хто кіруе, як стаіць сінагога. І калі бок арон гакодаша дакладна на ўсходзе сонца, то накіроўваюцца на поўдзень, альбо на поўнач⁴⁰¹. А калі бок арон гакодаша на паўночным баку, як тут, ці накіроўваюцца на поўнач? Бо атрымаецца, што той, хто ўстае дакладна насупраць арон гакодаша, той разбагацее, аднак калі захоча накіравацца на поўдзень, то будзе кланяцца на ўсход, таму што бок арон гакодаша тут на поўначы. У такім выпадку немагчыма тут накіроўвацца на поўдзень, але толькі на поўнач. І вось вядома, што з поўначы прыходзіць золата, бо гэта якасьць Суда. Таму што срэбра, паколькі яно белае, гэта якасьць Міласэрнасьці, а золата, паколькі яно чырвонае, гэта якасьць Суда⁴⁰². І вядома, што 4-літарнае Імя, гэта якасьць Міласэрнасьці, а “Ус-магутны” гэта якасьць Суда. І гэта тое, што сказана: “як страшна месца...”, слова “гэта” даказвае, што немагчыма захавацца інакш, як толькі калі накіравацца на поўнач, і не накіроўвацца на поўдзень⁴⁰³. На гэта сказана далей: “гэта не што іншае, як Дом Ус-магутнага”, словы “Дом Ус-магутнага” даказваюць, што перамагла над намі, праз нашы шматлікія грахі, якасьць Суда⁴⁰⁴, і нам патрэбная Міласэрнасьць. К{анец} ц{ытаты}.”

----->XOOX<-----

⁴⁰⁰ Вавілонскі Талмуд, трактат Бава Батра ст. 25б, цытата з рабі Йіхака прыведзеная па памяці перагорнута (у Талмудзе спачатку сказана пра поўдзень/мудрасць, а потым пра поўнач/багацьце).

⁴⁰¹ Гэтая тэма падрабязна разглядаецца ў Шульхан Арух, частка Орах Хаім, параграф 94:1-3, і ў каментарых да яе. Бо з аднаго боку, калі сінагога арыентаваная дакладна на ўсход, ёсьць магчымасьць адхіляцца трошкі ў паўночны/паўднёвы бок адпаведна парадзе з Талмуду. Але з іншага боку, ёсьць 2 праблемы ў такім накірунку сінагогі: 1) еўропа знаходзіцца не толькі на захадзе, але й на поўначы ад Зямлі Ізраіля, таму слушны накірунак павінен быць паўднёва-усходні; 2) не варта маліцца дакладна ў бок усходу сонца, бо так робюць паганцы, што пакланяюцца сонцу, а мы павінны не быць падобнымі на іх.

⁴⁰² Якасьць Суда і якасьць Міласэрнасьці - дзьве праявы Б-скага панаваньня. Бо ў залежнасьці ад таго, якая з Яго якасьцей пераважае ў пэўным выпадку, залежыць Яго вырак усяму сьвету, альбо асобнаму народу, асобнай суполцы, асобнаму чалавеку. Якасьць Суда прадугледжвае суворы, справядлівы суд, дзе ўсе грахі будуць пакараныя. Якасьць Міласэрнасьці прадугледжвае справядлівы Суд, які, аднак, прымае да ўвагі раскаяньне падсуднага, і яго разуменьне ўласных памылак (што прыводзіць альбо да зьмягчэньня вырака, альбо да апраўданьня).

⁴⁰³ Верагодна, р. Ар’е-Лейб намякае, што варта вярнуць арон гакодаш на яго першапачатковае месца, на поўнач.

⁴⁰⁴ З таго, што абшчына вымушаная перанесьці арон гакодаш назад на поўнач, бо паўднёвая ўнутраная сьцяна не трымае, р. Ар’е-Лейб робіць вынік, што паўночны бок, якасьць Суда, пераважыла адносна іх абшчыны. Тобок Б-г судзіць іх справядліва й сувора. І трэба рабіць пакаяньне і выпраўляць свае паводзіны, каб заслужыць Яго Літасьць і прабудзіць да сябе Яго Міласэрнасьць.

/ст. 101/

З Б{-скай} д{апамогай}. 26-га Мархешвана

“ГЭТА БЛАСЛАВЕНЬНЕ”⁴⁰⁵ п{аводле} с{карочанага} л{іку}

“Горад герояў атакуе мудры”⁴⁰⁶, гэта тая, каго любіць мая душа, самая лепшая з кніг,

Н{аш вялікі} н{астаўнік} і {равін} р{абі} Шыман Фрыдэнштайн, с{ьветач} І{зраіля}, і зьявіцца, нібыта ўсход сонца ў небе, імя яго будзе вечна бласлаўляцца, на крылах посьпеху.

Я атрымаў яго ліст з добрымі навінамі, што яго кніга стаіць на парозе друкарні. І ўжо хутка яна выйдзе ў сьвет на дзённае сьвятло з сьвятлом жыцьця, каб пакласьці перад нашымі вачыма цудоўны зьмест і старажытныя рэчы, з якіх яму ўдалося зьняць завесу тайны. І памяці пра першых не забылася з сэрца, нібыта не было іх і не былі яны створаныя ў сьвеце жывых. Да апошняга пакаленьня не сатруцца імёны шматлікіх з іх, што вярнуліся ў вышыні і больш няма іх. З пакаленьня ў пакаленьне ўзгадваць іх будуць дзеля блаславеньня, бо іх мудрасьць абвяшчае на вуліцы⁴⁰⁷, іх веліч і розум запісаныя на шыльду, і іх вучэньне разыходзіцца ў вуснах тых, што вывучаюць Тору. У любым выпадку ніхто ня ведае пра чалавека, якога ўзьнеслі высока, які працаваў, нараджаў і расьціў мудрасьць у мінулыя часы, дзе і сколькі жыві той чалавек. А ў гэтай яго кнізе, што пералічвае пакаленьні з пачатку, нам распавядаецца пра падзеі і гісторыі мінулых часоў, каб зразумець, што чалавек, які ішоў па шляху мудрасьці, і праўда была яму сьвяцільнікам, памяць яго не сатрэцца ў нас, пра яго жыцьцё ў сьвятасьці мы будзем распавядаць вечна. І вось я хачу выканаць просьбу, якую ён накіраваў да мяне - даць /ст. 102/ яму парасткі і кветкі з маіх вынаходак, каб упрыгожыць імі яго кнігу дзеля пашаны і славы. І хаця сама кніга зараз яшчэ не ляжыць перад маімі вачыма, я пракаментую яе толькі тым, што прыйшло мне ў галаву адразу, калі я чытаў яе. А менавіта, наконт сьвятога р. Элазара піша шануюны аўтар, што шмат людзей сабралася і прыйшло, каб адказаць “амэн” на яго бласлаўленьне перад тым, як асьвяціць Імя Б-скае. Ведай, мой дарагі, што ў кн. “Моцная вежа”⁴⁰⁸ гаона ЯАБэ”Ца напісана, што той, каго публічна забіваюць у якасьці асьвячэньня Імя Б-скага, павінен бласлаўляць з выкарыстаньнем Імя і Царства⁴⁰⁹: “Той, хто асьвяціў нас Сваімі заветамі і загадаў публічна асьвячаць Яго Імя”, бо ён выконвае загадны завет “асьвячацца сярод сыноў Ізраіля”. І пагэтаму бласлаўляюць з выкарыстаньнем Імя і Царства, як гэта робіцца ў шматлікіх іншых з{агадных} з{апаветах}. І падобнае я бачыў яшчэ ў адной кнізе, але не памятаю ў якой. І невядома мне зараз, што месца, дзе прыводзіцца той закон, яно ў рэспонсах р. Менахема⁴¹⁰ з Рэканаці (пар. 70), і гэта падтрымліваецца праз Д{зьве} с{крыжалі} з{апавету}⁴¹¹

⁴⁰⁵ Першыя словы апошняй главы Торы (Дварым 33:1). Лічбавае значэньне літар складае:640, тобок 5640 год (12.11.1879)

⁴⁰⁶ Мішлей 21:22

⁴⁰⁷ Мішлей 1:20

⁴⁰⁸ Кніга “תולדות” - зборнік малітваў з каментарамі складзены р. Якавам Эмдіным

⁴⁰⁹ Поўны фармат блаславеньня, дзе ўзгадваецца Імя Б-скае і Яго роля як Цара над усім сусьветам.

⁴¹⁰ Р. Іенахем бэн Беньямін (1250 - 1310) - італьянскі равін і кабаліст.

⁴¹¹ Кніга “שני לוחות הברית” - заканадаўчы і філасофскі кодэкс равіна Ешаягу Горавіца, надрукаваны яго сынам у Амстэрдаме ў 1621 г.

ў “Браме літар”⁴¹² (напрыканцы літары “Алеф”). А зараз гэта ўжо закон паводле “Парталаў вяртаньня” на “Вуч{ыць} в{едаць}” (пар. 156 падзел 6), і глядзі ў “З{алатых} р{адках}” на “Лад жыцьця” (пар. 46 падзел 9), тое што напісана там ад імя рэспонсаў МаГаРШа”Ля⁴¹³ (пар. 64). Хаця гэта ўсё адносіцца толькі да чалавека, які, калі здрадзіць сваёй веры, будзе вольны для свайго дома і яго грэх будзе адкуплены⁴¹⁴, але ён не здрадзіў і быў забіты, тады добра пасуе п{рыведзенае} в{ышэй} блаславеньне. Аднак зусім інакш у выпадку, калі выйшаў сьмяротны вырак чалавеку за нейкае парушэньне, і не можа ніяк быць адкуплены яго грэх акрамя як толькі праліцьцём яго крыві падобна вадзе на зямлю. Тады няма месца гэтаму бласлаўленьню, бо якое асьвячэньне Імя Б-скага ажыцьцяўляецца тут? І так пішуць там дакладна Д{зьве} с{крыжалі} з{апавету} і ЯАБЭ”Ц. Т{акім} ч{ынам} у п{рыведзенай} в{ышэй} гісторыі пра р. Элазара павінен быў мець месца адзін з двух гэтых варыянтаў: альбо яго апраўдалі б, калі б ён здрадзіў сваёй веры, і тады пасуе п{рыведзенае} в{ышэй} блаславеньне, альбо то было блаславеньне: “справядлівы Судзьдзя”⁴¹⁵.

Яшчэ ў гэтым маім лісьце я хацеў бы сказаць пра шануюнага равіна, таго гаона, вялікага {мудраца} і каласальнага {генія} свайго пакаленьня, а мена{віта} равіна, аўтара {кнігі} “Прыгажосьць Мошэ”⁴¹⁶, б{ласлаўёнай} п{амяці}. /ст. 103/ Што ўжо шмат маецца аўтараў, што круцілі ў розныя бакі яго словы і дыскутавалі на іх конт, каб будаваць і руйнаваць, бо гэта і ёсьць шлях Торы: хаця чалавек і не згодны з ім і пярэчыць яго словам, тым не менш варушыць свае вусны ў трапятаньні шанаваньня, і праслаўляе яго нават той чалавек, што ўздымаецца дзеля спрэчкі з ім. А хто для нас больш шануюны, чым настаўнік Ізраіля, чалавек “Вядомы сярод юдзеяў”⁴¹⁷ і вялічна яго імя сярод народа Ізраіля? І вось нават ён, прыводзіць яго словы ў сваёй кнізе “П{омнік} ж{ывой} д{ушы}”⁴¹⁸ на трактат Бэйца адносна тэмы “мы вучылі: тыя, чый лад варты ўліку”⁴¹⁹ і пярэчыць ім. Тым не менш ён распавядае нам праўду і ісьціну, бо ўсе яго словы сьвятыя і праслаўляюць тых, хто іх выконвае, і в{ось} я{го} словы: “у выпадку, калі нават мы чулі добрыя водгукі пра аўтара, і нашы продкі распавядалі нам пра яго выключную моц у разуменьні Торы, і мы таксама бачым, што ўсе словы ў яго кнігах слухныя, не гледзячы на гэта тут усё не так адназначна”.

І на гэтым я завяршаю тэкст майго ліста, і сканчаю свае словы. Няхай Б-г накануе яму блаславеньне, і ва ўсім, што ён распачне, няхай Ён дасьць яму посьпех, якога той жадае, і няхай Ён пажадае блаславіць яго трайным блаславеньнем.

А. А. Ш., п{адчас} з{находжаньня} т{ут у} а{бшчыне},
н{яхай яе} З{аступнік абароніць яе} і {дасьць ёй жыцьцё}

⁴¹² “לִוְיָהוּאֵלֶּפֶת” - першая частка кнігі “Дзьве скрыжалі запавету”, якая ўтрымлівае скарачаны агляд габрэйскай этыкі зьмешчаны ў алфавітным парадку

⁴¹³ Скарачэньне ад “наш настаўнік, равін, рабі Шлома Лурыя” (1510 - 1573) - найвыбітны равін і заканадаўца свайго часу, глаўны равін Бярэсьця, Валыні і Любліна.

⁴¹⁴ Тобок чалавека абвінавачваюць у чымсьці, каб схіліць яго да сваёй веры, і калі ён зьменіць веравызнаньне, то будзе вольны

⁴¹⁵ Блаславеньне, якое кажуць наконт зьвестак пра сьмерць чалавека.

⁴¹⁶ Гл. §23

⁴¹⁷ Маецца на ўвазе р. Ехэзкель Ланда, аўтар кнігі “Вядомы сярод юдзеяў”

⁴¹⁸ Кніга “הַיּוֹם לְפָנֵינוּ” - вынаходкі р. Ехэзкеля Ланды па Вавілонскаму Талмуду

⁴¹⁹ Бэйца ст. 36

/ст. 104/

Шаноўны, любы, дарагі, мой пан і знаёмы,
Вялікі, дасьведчаны равін вядомы пад імя Г. Ш. Р., с{ьветач} I{зраіля}.

Я дасылаў вам рукапісы маёй кнігі, і няхай шаноўны пан прагледзіць іх, як і абяцаў.

Аднак, не глядзіце на сьціплы выгляд і маленькі рост. Паверце мне, шаноўны, каб я мог, то абавязкова змог бы павялічыць і пашырыць яе. Я мог бы падоўжыць яе дасьледваньнямі і разважаньнямі пра паданьні і гісторыі ад нашых айцоў і іх айцоў наконт абставін іх жыцьця і падзей горада. Аднак, я ўжо пісаў шаноўнаму, што я напісаў толькі тое, чаму знайшоў пацьверджаньне.

Адна з крыніц, з якой я спачатку намераваўся пачарпнуць важныя і надзейныя веды, быў пінкас абшчыны, аднак мая надзея засталася марнай, бо стары пінкас нашай абшчыны захоўваўся ў аднаго з гараджан, а пасля яго сьмерці па віне аднаго з спадкаемцаў трапіў у рукі рава Мэіра Саліка, - рукі, што падтрымлівалі наш горад. І гэты равін, хаця на словах і абяцаў вярнуць яго, аднак У СВАІХ ДУМКАХ, здаецца, не намераваўся тады аддаваць яго, і ў рэшце рэшт зрабіў паводле задуманага. Бо гэта было не так ужо й цяжка прымусіць яго вярнуць пінкас у абшчыну, аднак выглядае так, што ён вярнуў іншы пінкас, у якім не было нічога адносна абшчыны Горадні.

Усім сэрцам прагнуў таксама і я напісаць доўгія біяграфіі вялікіх людзей нашага горада, аднак падрабязныя зьвесткі іх біяграфій схаваліся ад мяне, і не адкрыліся мне ўсе дэталі іх жыцьця. Бо тады была б мая кніга